

Pierre Broué

Kommunistiska Internationalen 1917-1919

Uppgången

Nedan återges förordet, samt kapitlen 1 och 4-5 ur Pierre Broués viktiga arbete om Kommunistiska internationalens historia¹. Av dessa handlar kapitel 1 om utbrottet av 1:a världskriget, som medförde att den socialistiska Andra internationalen bröt samman, medan kapitel 4 handlar om Kommunistiska internationalens bildande och kapitel 5 om det revolutionära uppsvinget i Europa under 1919 (Bayern och i synnerhet Ungern).

På marxistarkivet finns fler kapitel ur boken:

[Komintern och Tyskland 1921](#) (kap 10-11), [Komintern fem år senare](#) (kap 17), [Kommunistiska Internationalen 1926-1933](#) (kap 23-28), [Kommunistiska Internationalen 1933-1938. Folkfrontspolitiken](#) (kap 29-31), [Motorsågsmassakern](#) (kap 32), [Kommunistiska Internationalen och Andra världskriget](#) (kap 33-34), [Dödsbudet. Upplösningen av Komintern](#) (kap 35).

Översättning: Björn-Erik Rosin

Innehåll

Förord.....	3
Första delen: Uppgången 1917-1923	6
1. När de såg sitt livsverk ödelagt	7
Socialisternas drama.....	7
En international för fredstid	7
Hur skulle återuppbyggnaden ske?	8
Aktivister och grupper i Tyskland	8
Från augusti 1914 till de första massrörelserna	10
Ryssarna	10
Två speciella män.....	12
Betydande meningsskiljaktigheter	13
Lenins synsätt.....	13
Rosa Luxemburgs synsätt	13
Andra aktörer	14
Internationella kontakter	16
Rakovskij ingriper	17
Zimmerwald	17
Nya stödjepunkter	18
Vändpunkten 1917	19
Splittring i Tyskland: USPD bildas.....	20
Spartakisterna går med i USPD	20
Ryska revolutionen.....	21
Revolutionärt uppsving: strejker bland arbetarna	22
Franska soldater revolterar	22
Tyska matrosar mot kriget	23
Europa skakat.....	24
Ryska revolutionen före den nya Internationalen	24
4. Grundandet	26

¹ Original: *Histoire de l'Internationale Communiste, 1919-1943*

Inbjudningsbrevet.....	26
Föga representativa delegater.....	27
Debatterna: rapporter	29
Internationalens problem.....	30
De programmatiska dokumenten	32
Kommunistiska internationalens manifest	34
Omständigheterna kring och betydelsen av grundandet	36
Den dagliga ledningen.....	38
Sydbyrå	39
Berlinbyrå.....	41
Amsterdambyrå	42
Stockholm?.....	43
Tidvattnet stiger	43
5. En ofruktbar tid	45
De vitas stora offensiver.....	45
Ungern: Från fängelset till makten	46
En fredlig revolution?	48
Rådsrepubliken i Bayern	49
Den ungerska kommunens 143 dagar	51
Den ungerska revolutionen och världsrevolutionen.....	53
Revolutionen i Ungern överskrider gränserna	54
Revoltens bland ententens soldater.....	56
Rörelser även bland de civila	57
Ett politiskt Babels torn?	60

Förord

Kommunistiska Internationalen (Komintern) existerade mellan 1919 och 1943, med andra ord 24 år eller lika länge som ett ungt människoliv. Till en början hade organisationen höga ambitioner och förhoppningar för att slutligen drabbas av en obotlig sjukdom och dess öde kom att beseglas genom ett administrativt snitt. Dess historia var både lång och kännetecknad av tvära kast, lika mycket fylld av besvikelser som hopp, mer av dramatik än av framgångar. En historia vars spår kan vara svåra att återfinna.

För det första därför att det inte går att skriva dess historia ”som sådan”. Den föddes ur den ryska revolutionen för att bli ett med det ryska bolsjevikpartiets historia och ideologiskt, politiskt och materiellt beroende av detta. För det andra därför att det handlade om en utveckling och en verksamhet som praktiskt taget täckte alla världens nationer. Vilket innebär att det handlar om en organisation som om den inte stod för omåttliga anspråk i varje fall blivit svår att bedöma. När delar av arkiven i Moskva nu öppnats har det givetvis skapat möjligheter för historiker, men följden har blivit nya svårigheter genom överflödet av fakta och tidskrävande insatser – för att inte tala om kostnader för resor, uppehälle och kopiering av dokument.

Man kan fråga sig varför någon under dessa omständigheter skulle ta itu med äventyret att skriva denna bok under förvisningen om att bara kunna komma i närheten av delar av tillgängliga dokument och vara tvungen att invänta den dag då mer betydande dokument blir tillgängliga, men som i dag inte står till vårt förfogande? Inte endast på grund av att arkiven i Moskva bara utgör en del av dokumenten och som dessutom inte ger den historiska sanningen, i motsats till vad en rad charlataner inom historieskrivningen hävdar, utan också för att Kommunistiska internationalens historia är något som är angeläget också i dag. Men det är angeläget av avgörande kulturella, historiska och politiska skäl och som sannolikt så mycket mer i en epok då ”den enda tänkbara sanningen” (*la pensée unique*) och det politiskt korrekta är vad som gäller.

Berlinmurens fall, Sovjetunionens sönderfall och den partiella öppningen av Moskvaarkiven har inneburit en omvälvning av utrymmet för historisk forskning om kommunismen, Internationalen och Sovjetryssland. Ett märkligt fenomen – men som ingalunda är förvånande i Boris Jeltsins Ryssland och inte bara har ekonomiska orsaker – utgörs av att hela forskarlag eller enskilda historiker drivit fram en utveckling som innebär en klar tillbakagång intellektuellt. Historieskrivningen har åsamkats en tillbakagång till de mest medelmåttiga nivåerna under stalinismen eller vad amerikanska forskare stod för i samband med det kalla kriget.

Tvärtemot alla historiska regler hävdar en del, som ett uttryck för synsätt enligt vilket kommunismen utgör det stora Onda, som förvisso kan förändras med tiden men aldrig avvika från en grundläggande Ondska. Enligt detta synsätt skulle bolsjevismen härstamma från en konspiration, utan något samband med Första världskriget, slakten i skyttegravarna, den ekonomiska krisen, staternas sönderfall. Hela dess natur, och i synnerhet de ”utopiska” aspekterna, dömde den till att använda sig av terror och i första hand ägna sig åt att bygga en byråkratisk, centralistisk och terroristisk stat. Dess historia handlar således bara om en mekanisk kedjereaktion som förklaras med dess grundläggande utopiska hållning.

Svaret är givetvis att ingen historia om kommunismen och dess institutioner kan existera, utan man är hänvisad till att inregistrera något på förhand givet, att mekaniskt följa ett förlopp. Således efterträddes Lenin av Stalin därför att leninismen i sig redan bar stalinismen i sig och för den som har sådana nycklar till kunskap är allt förutsägbart också i dag. Denna sorts antikommunister, ofta gamla stalinister – där framlidna Annie Kriegel (specialist på kommunismens historia, som en gång tillhörde kommunistpartiet men utvecklades till en militant antikommunist och kolumnist i konservativa *Le Figaro*, Ö. anm.) utgjorde typexemplet – eller några yngre som varit maoister och förvandlar kommunismens historia till ett storslaget Meccano eller ser en ”historiens sensmoral” i stalinismens karikatyr av marxismen. Det handlar om omvända stalinister som

tillämpar en inverterad stalinism som också utgör hela deras tankesystem. Frågan om att uttolka kommunismen grundar sig inte där på någon historisk nyfikenhet eller vetenskapligt intresse, utan har som enda syfte att hitta skarpare vapen för att bekämpa Ondskan och försvara vad somliga framhårdar i att utan minsta ironi beteckna som ”den fria världen”.

Det är förstås fullt tillåtet att ha en annan uppfattning; att se kommunismen som något som fötts ur klassamhället, ur mäns och kvinnors handlande och deras strävan att skapa ett ”klasslöst” och egalitært samhälle. Och då kan man hävda att stalinismen stött sig på privilegierade sociala skikt med band till maktapparaten. Det är mitt synsätt.

Stalinismen härstammar förvisso från kommunismen och den utgjorde där ett av flera tänkbara framtidsperspektiv. Men den utgör bara en variant, en produkt av internt och externt motstånd. Dvs. vad Trotskij kallade ”degenerering” för att karakterisera skillnaderna mellan pionjärerens syften och följderna av det Lenins ”epigoner” ägnade sig åt.

Det bör också vara tillåtet att anse att den s k ”fria världen” varken utgör det definitiva slutet för mänskligheten eller slutet på historien som en del tänkare hävdar. Vi bör också ha i minne att revolutionerna ofta kostar mindre i människoliv än dagens krig och hur som helst att de s k utopierna ibland är mindre kostsamma än en inskränkt konservatism och dess oundvikliga följder: reaktion, tillbakagång och repression.

När man studerar historien kan man också konstatera att revolutionärerna hittills inte direkt ”gjort” revolutioner. Revolutionerna görs av miljontals människor och deras framgångar eller segrar avgörs av olika grupper – generalstabber eller stormtrupper – hos revolution eller kontra-revolution. Och vi har också insett att revolutionerna utgör de största skapande ögonblicken överhuvudtaget.

Och hur som helst, är det inte legitimt att försöka förstå den värld vi lever i? Hur vore det möjligt om man inte hade någon förståelse för den stora rörelse som uppstod i samband med Oktoberrevolutionen 1917 och där den Kommunistiska internationalen föddes?

Vi har här använt oss av otaliga dokument från Kommunistiska internationalen och så långt möjligt också dess press, som på goda grunder bör anses som långt ifrån tillförlitlig. Och i sovjetiska arkiv har vi också letat efter dokument om avgörande ögonblick eller de mer dunkla delarna av avgörande ögonblick.

Vi har inte på samma sätt gått igenom olika kommunistiska partiers liv. Den kritiske forskaren har försökt följa den allmänna rörelse som Internationalen tillhörde. Och ofta har tyngdpunkten legat i Tyskland, emellanåt i Italien och Kina men också i Spanien utan att någonsin lämna det sovjetiska perspektivet. Vi har gjort ett försök att sammanfatta det som stått oss nära.

Läsaren får inte hålla författaren räkning för att han tagit upp frågor som han ju redan redovisat i en rad andra arbeten om Sovjetunionen. Han har bara funnit detta nödvändigt. Författaren anser också att han haft full rätt att i detta arbete använda en del av vad han skrivit på annan plats.

Den historia som står att finna i denna bok är helt avsiktligt en politisk historia. Ytterligare några volymer skulle ha varit nödvändiga för att skriva en helt adekvat historia om Internationalen, dess olika grupper och givetvis dess nationella partier. Framstående forskare har tagit itu med detta arbete och har tillkännagivit att de är på väg med mängder av ”ostbitar” i detta avseende.

Inget historiskt arbete kan betraktas som avslutat. Författaren till dessa rader har inga sådana avsikter, vare sig av allmänna eller speciella orsaker. Hans förhoppning är att hans verk inte kommer att innebära slutet för ett sådant arbete utan snarare en startsignal. Vad han skulle vilja se är väl att detta verk bidrar till att göra slut på sterilitet och dogmatism och doktrinär antikommunism – stalinism vänd till sin motsats. Och han kan möjligen hoppas på att få andra historiker att återge historien dess verkliga roll. Att göra den värld de lever i begriplig för läsaren och, fast det är måhända utopiskt, kanske också att kunna behärska dem.

P.B

Grenoble, Saint-Martin-d'Hères, Madrid, Barcelona, Salamanca, Paris, Cambridge (Massachusetts), Stanford, Berkeley, Moskva, Charkov, Frankfurt-am-Main, Chicago, Montreal, Ottawa, Rimouski, Youngstown, Köln, Sao-Paulo, Salvador, 1991-1996.

Första delen: Uppgången 1917-1923

Det är sant att Tredje internationalen, Komintern, föddes ur Andra internationalen, den socialistiska internationalen. Men den föddes också ur Första världskrigets avgrund och de ousägliga lidanden som mänskligheten då tillfogades och miljontals människor mejades ner – något som vissa nutida historiker gärna glömmer bort. Deras kamp för freden, deras ursinniga kamp mot kriget – detta monstruösa krig som verkar ha fallit i glömska på sina håll – gav legitimitet åt Lenins bolsjeviker och försåg Oktoberrevolutionen med en ojämförlig lockelse och glans. Denna kamp utgör Kommunistiska internationalens förhistoria. Sedan skapade den ryska revolutionen den sockel den restes på.

Framväxten skedde inte smärtfritt. De unga män som utgjorde avantgardet hade förvärvat sin erfarenhet via bajonetspetsarna och trodde att segern tillfaller den som skjuter först. Åren efter kriget krävde förvisso många onödiga – och oersättliga – offer. Det var en lärlingstid och en tid av misslyckanden. Ryssarna var skollärare, alltid respekterade men inte alltid åtlydda. Lenin och Trotskij var tvungna att bruka list mot anhängarna av ”offensivteorin”, förgäves försöka behålla Paul Levi i det tyska partiet, hitta en samförståndsterräng i Prag med Šmeral och överallt lugna ned vänsteristernas otålighet. De fick kämpa tum för tum för att Internationalen skulle dra lärdom av sina första steg, anamma enhetsfrontspolitiken och parollen om arbetarregering. Det fanns förvisso kommunistiska partier med massinflytande. Men man upptäckte också att segern för revolutionen inte längre handlade om dagar eller månader utan om år, kanske decennier.

Internationalen var en international för handling men även för konfrontation. Och det var i denna öppna och lidelsefulla motsättning som den tillsammans med alla tendenser förberedde resningen i Tyskland, den som planerats till och förberetts 1923.

Men segern infann sig inte. Lenin dog, Trotskij blev sidsteppad.

Är det samma historia som fortsätter?

1. När de såg sitt livsverk ödelagt ...

Sommaren 1914, som skildrats av Roger Martin du Gard i *L'Été 1914** – ett verk som orättvist fallit i glömska i fransk litteraturhistoria, var en ödesdiger tid i mänsklighetens historia. Då startade Första världskriget med obeskrivliga lidanden, och hårda slag riktades mot förhoppningarna om en fredlig framtid.

Socialisternas drama

En förfärlig tid speciellt för socialisterna. Oavsett om man kallar det ”förräderi” eller ”haveri” handlar det om ett drama: arbetarnas International, socialisternas International, som de skapat för att förändra världen, förhindra kriget och bygga en framtid med broderskap och fred, försvann som verktyg för samhällsförändring och fred. Den var nu bara ett tomt skal, en banal etikett.

Alla socialistpartier i de krigförande länderna – utom det serbiska och det ryska – slöt upp bakom den nationella enhetens fana, som den härskande klassen viftade med: socialisterna förvandlades till krigshetsare. De var inte mycket bättre i de neutrala staterna och renegaten Mussolini är det mest kända exemplet på det. Den store franske folktalaren Jean Jaurès, vars dånande stämma ensam tycktes vara i stånd att hejda kriget, dog för kulorna från en stackare som berusat sig på patriotism.

Varje dag stupade socialister vid fronten, oersättliga för den uppgift de ställt sig. I mer än ett land fyllde deras kamrater fängelserna eller skickades bort i en fjärran exil. Alla dessa kvinnor, alla dessa män såg sitt livsverk ödelagt. En liten del av dem påbörjade återuppbyggnaden, utan att beklaga sig ett ögonblick.

En international för fredstid

Vi tänker inte här upprepa en gammal polemik. En del historiker lägger stor vikt vid att påvisa massornas ”patriotism”. När massornas strävanden rör samhällseliga frågor förnekar de att de alls har något intresse av det. Men massornas ”patriotism”, i ett läge då alla avvikande åsikter förbjudits, väcker deras entusiasm. Men låt dem ägna sig åt det uppdrag de åtagit sig.

Här kommer vi i stället att tala om den handfull socialister som led men inte svek, som böjde sina huvuden men inte avsvor sig sin uppfattning. Det fanns fler än man kan tro. Vi kan än i dag upptäcka dem i de brev de skrev till sina familjer, i opublicerade hågkomster eller i bortglömda anteckningsböcker och akter som aldrig plockats fram ur arkiven.

Vi intresserar oss här för dem som man då och under tre kvarts sekel kallade ”militanter”, kvinnor och män som bestämt sig för att ägna sitt liv åt den socialistiska och revolutionära rörelsen, utan att göra någon åtskillnad mellan de båda adjektiven, ty socialisterna var revolutionärer och målet för den revolution man väntade på och förberedde var socialismen.

På papperet fanns fortfarande en International och till och med en internationell socialistisk byrå ledd av belgaren Huysmans. Men det tragiska var att det inte längre existerade några kontakter mellan socialistpartierna i de krigförande länderna, antingen man resignerat inför kriget eller slutit upp bakom det. Mer än en socialist svalde bitterheten och lät sig försäkras om att kontakterna skulle återupptas efter kriget och att man då skulle göra bättre ifrån sig.

Revolutionärerna hade lätt att göra narr av den tanke som låg förankrad i denna resignation: var då Internationalen bara möjlig i fredstid? Var Internationalen otänkbar under krig? De som hyste den uppfattningen sågs inte som ärliga av sina motståndare. För de senare behövdes en International oavsett om det rädde fred eller krig och än mer i krigstid än under fred.

* Roger Martin du Gard (1881-1958), nobelpristagare 1937. Svensk övers. av boken: *Släkten Thibault. D. 7:1-3, Sommaren 1914*)

Hur skulle återuppbyggnaden ske?

Utifrån detta allmänna synsätt var nyanserna så till den grad oändliga att gränserna mellan anhängarna till olika lösningar blev oklara.

De som ville stanna kvar i ”det gamla hemmet” stödde sig på att det tillhörde arbetarklassen som helhet och att denna inte skulle överge det i första taget. Eller om arbetarna gjorde det skulle de förr eller senare vara tvungna att återvända. Och då skulle man kunna förändra Internationalen.

Andra ansåg att detta gamla hem i själva verket var ett slagfält och att det var där massorna skulle vinnas över. Inte tal om några illusioner således, men heller inte tal om att lämna ifrån sig fanan åt dem som smutsat ned den. Det gällde att återerövra Internationalen inifrån och bryta med dess skamliga historia: utropa att den ”förändrats” eller bilda en ny.

Många medlemmar av de stora partierna – det var märkbart framför allt inom den tyska socialdemokratin – var rädda för att avskilja sig från massorna om man lämnade partiet. De fruktade att hamna i ledningen för en smågrupp eller en sekt, långt från de verkliga strömningarna inom klassen och de breda arbetarlagren. Ibland tvingade omständigheterna dessa personer att agera på ett sätt som fick aktionerna att glida in i varandra som ryska dockor.

Och sedan fanns det de som inte var rädda för att bli en sekt eller en liten grupp för det var de redan.

Slutligen fanns det en del som tillhörde en oberoende organisation och som heller inte tvekade.

Aktivister och grupper i Tyskland¹

Äras den som äras bör. Det socialdemokratiska partiet i Tyskland hade varit organisationsmodellen och rättesnöre för den ideologiska debatten inom Internationalen. 1914 skrev ryssen Trotskij: ”Otaliga band förenar oss med den tyska socialdemokratin. Vi har alla gått igenom den tyska socialistiska skolan och lärt oss av både framgångar och bakslag. För oss var den tyska socialdemokratin inte bara *ett* parti inom Internationalen... Det var *Partiet* framför alla andra.”²

Det moraliska sammanbrottet inför patriotismen sommaren 1914 var det hårdaste slaget. Men det gjordes hårt motstånd. Sedan några år tillbaka hade ”vänsterströmningarna” inom SPD börjat organisera sig för att bekämpa opportunisten och det stöd denna fick av den som hittills varit deras teoretiker, Karl Kautsky. Ändå hade de inte gjort någonting organisatoriskt för att förbereda den situation de nu stod inför. Deras första flygblad mot kriget var handskrivna brev, som skickades till personer vars adresser man fått ur de socialdemokratiska kvinnornas arkiv: partiapparaten hade avskaffat yttrandefriheten i partiet.³

Bland dessa ”motståndsmän” symboliserade två betydande namn partiets antimilitaristiska och revolutionära förflutna; Karl Liebknecht och Franz Mehring.

Den förstnämnde var 43 år. Han var son till en av partiets grundare, Wilhelm Liebknecht. Men han hade aldrig tillhört den innersta kretsen och partiapparaten folk hyste ingen aktning för honom. Som advokat hade han försvarat de fattiga, invandrare österifrån, särskilt ryssar, och han hade varit en omtyckt ledare inom ungdomsförbundet, författare till en berömd rapport om *Militarism och antimilitarism* vid förbundets första kongress 1906. Den hade renderat honom 18 månaders fängelse. Han var en stor folktalare, en kämpe, en agitator, en symbol men ingen politisk ledargestalt.

Franz Mehring tillhörde den generation som grundat partiet. Han var 66 år. En framstående intellektuell och oförskräckt förkämpe för demokratin, som anslutit sig till socialismen när han drabbats av förföljelser. Han stod fast i ett läge då andra avsvor sig sina åsikter. Han var kritiker

¹ Allt eftersom kommer vi att citera de arbeten vi anser väsentliga.

² Trotskij: [Kriget och internationalen](#).

³ Beträffande tiden före kriget har vi i huvudsak utgått från Schorskes bok *German Social-democracy 1905-1917*.

och historiker och hade blivit det också för den tyska socialdemokratin. Sedan 1910 hade han varit den som samlat olika vänsterkrafter. Han kunde dock inte längre vara ledare för dem utan enbart fungera som inspiratör.

I själva verket var det från Östeuropa som det vid seklets början kommit aktivister och revolutionära idéer som skulle ge stora bidrag till den interna debatten. Polskan Rosa Luxemburg, 43 år, som också utifrån ledde ett socialdemokratiskt parti i Polen, SDKPiL, hade varit den vassaste representanten för vänstern i debatten med revisionisterna. Hon kritiserade ledarnas opportunistiska, deras och de fackliga ledarnas konservatism och deras outtalade politik, den smygande nationalismen, och anpassligheten gentemot tysk imperialism. Hon var en kraftfull tänkare, en förstklassig teoretiker, respekterad och ofta avskydd, talangfull skribent och journalist, en glödande talare och agitator. 1905 återvände hon till Polen för att delta i revolutionen där och satt fängslad i månader. Hon hade ett skarpt politiskt sinne och av stor betydelse för vänstern i Tyskland. Hon väckte stor respekt, men också våldsamt hat, som kvinna, som jude, som utlänning, som revolutionär.

Den som introducerat henne, polacken Leo Jogiches (med partinamnet Tyszka) som också länge var hennes livskamrat, var mycket mindre känd. Vid 44 års ålder var han specialist på underjordiska aktiviteter, en man i bakgrunden men oerhört effektiv. Efter deras brytning på det personliga planet bestämde han sig för att bli hennes medhjälpare i materiella och organisatoriska frågor, där han var mycket framstående och med en talang som gjorde honom fruktad.

Detta att Rosa och Jogiches var ensamma om att ha direkt erfarenhet av revolution, underjordisk verksamhet och fängelse gav dem stor betydelse i det tyska partiet. Båda hade spelat en viktig roll i Polen i samband med den ryska revolutionen 1905 då de blivit förföljda, arresterade och fängslade under lång tid.⁴

Bakom dem fanns en rad solida medlemmar ur den äldre generationen. Vi nöjer oss med att nämna Clara Zetkin. Hon var 57 år, ledare för de socialdemokratiska kvinnorna, mycket känd inom Internationalen och personlig vän till Rosa. Det fanns också hundratals unga intellektuella och framför allt socialistiska arbetare, på fabriker och i armén, som inte vek undan.

Åtskilliga ledande medlemmar hade skolats upp av Rosa Luxemburg på partiskolan. Det gällde Paul Frölich och August Thalheimer, både 32 år, som blivit journalister och stod klart ”till vänster”. Begåvade arbetare saknades heller inte som den 33-årige muraren Heinrich Brandler, metallarbetarna Fritz Heckert, 30, och Jakob Walcher, 27, den 24-årige Willi Münzenberg, anställd på en skofabrik, och trots att många unga intellektuella blev förrädare klev andra fram i första ledet just vid detta avgörande ögonblick. Det gjorde den 31-årige Paul Levi, som var Rosa Luxemburgs advokat och levde ihop med henne månaderna före krigsutbrottet.

Ett namn bör nämnas speciellt, för han var verkligen speciell. Han kom från Lvov (Lemberg) i Galizien och hade varit medlem i Rosa Luxemburgs parti i Polen. Han hette Karol Sobelsohn och 1908 hade han etablerat sig som journalist i Tyskland. En egensinnig man som Rosa Luxemburg avskydde och som skulle bli känd under namnet Karl Radek. Han var 29 år med ett apliknande ansikte och giftig penna, ofta anklagad för att vara illojal och rent av ohyfsad. Isolerad och utsluten ur det tyska partiet tog han sin tillflykt till Schweiz, anslöt sig till Lenin och hjälpte till att upprätta en internationell fraktion för att sedan krocka med denne i frågan om nationellt självbestämmande.⁵

⁴ Bland biografierna om Rosa Luxemburg är de som skrivits av Paul Frölich, J-P Nettel och G Badia de mest fullständiga.

⁵ För denna framställning har vi främst utgått från Pierre Broué, *Révolution en Allemagne 1918-1923* (finns i engelsk översättning: *The German Revolution, 1917-1923*, Leiden and Boston, 2005 – Ö anm)

Från augusti 1914 till de första massrörelserna

Rosa var motorn i motståndet mot kriget. Inledningsvis underskattade hon uppgiften innan hon förstod dess vidd och tog itu med arbetet utan minsta organisation och utsatt för dubbelt tryck från både det socialdemokratiska partiet och staten. Snart skulle hon bistås av arbetare som bara besatt amatörmässiga medel men en orubblig moral. Rosa publicerade de första *Spartakusbreven* kring vilka de som var beslutna att bekämpa kriget samlades i en organisation som noga kontrollerades av Jogiches.

Vid den socialdemokratiska riksdagsgruppens möte hade Karl Liebknecht slagits för att rösta nej till krigskrediterna men sedan böjt sig för ”disciplinen”. Han blev ordentligt uppläxad av Rosa och enormt utskälld av metallarbetarna i Stuttgart och rättade sedan in sig efter sina kamrater på vänsterkanten. Han blev en hjälte internationellt efter att ha röstat mot krigskrediterna i december 1914, myntat slagordet ”Huvudfienden finns i vårt eget land” och arresterats den 1 maj 1916 då han mitt i Berlin demonstrerade iförd hemvärnsuniform och delade ut flygblad mot kriget.⁶

1916 satt båda fängslade. Men för tusentals arbetare, till och med franska soldater i skyttegravarna, utgjorde de revolutionens fana, de bästa lärjungarna ur den gamla socialistiska skolan, två som inte tagit avstånd från vad de lärt sig. Den grupp de bildat förlorade många medlemmar som stupat eller dömts till fängelse och upprätthöll nu en vansklig underjordisk verksamhet. Först hette man Internationella gruppen och därefter Spartakusgruppen. I maj 1916 organiserade den underjordiska gruppen socialdemokratiska arbetare vid de stora fabrikerna i Berlin, de Revolutionära förtroendemännen (*Revolutionäre Obleute*) som var på väg att utvecklas till en verklig revolutionär ledning bland arbetarna i Berlin, en proteststrejk där 55 000 metallarbetare deltog i solidaritet med Liebknecht som stod inför rätta.⁷

Ryssarna

Plechanov hade anslutit sig till tsarismens heliga allians mot den tyska militarismen. Bland de ryska socialdemokrater som var fientliga till kriget, de revolutionärer som fördömde Internationalens sammanbrott, fanns ingen som åtnjöt samma prestige som en Rosa Luxemburg eller en Karl Liebknecht. Men de hade likväl ett verkligt trumfkort. De hade ett parti vilket inte Rosas vänner hade – och det var just hon som med största övertygelse fällde kommentaren, att den sämsta sortens parti var mer värt än inget parti alls. Splittringen inom det ryska socialdemokratiska arbetarpartiet (RSDAP) hade fullbordats helt nyligen men Lenin och hans ”bolsjevikfraktion” hade fått majoritet och därmed namnet och legitimiteten hos det klassiska ryska partiet av arbetare och socialister.

Ryssarna var förvisso okända inom Internationalens europeiska partier men de var kända, om inte direkt omtyckta, på kongresserna och av partiledningarna. De kritiserades givetvis för sin radikalism eller rent av för tendenser till äventyrspolitik. I själva verket var de konspiratörer, revolutionärer härdade i underjordisk verksamhet med erfarenhet av fängelser, straffkolonier, år i exil men även av spektakulära rymningar, flykt till utlandet och av internationell hjälp och solidaritet.

Omvärlden kände något till Lenin (Vladimir Iljitj Uljanov). Han var 44 år och hade i exil startat *Iskra*, den tidning kring vilken organiserades underjordiska grupper av socialdemokratiska arbetare och yrkesrevolutionärer i det ryska tsardömet. Som oomstridd ledare för bolsjevikfraktionen (majoritetsfraktionen) hade han stått i spetsen för brytningen med mensjevikerna (minoritetsfraktionen – Ö. anm.). Han var en sann europé som bott i Polen, Tyskland, Frankrike och Schweiz, där han skulle tillbringa kriget. Vid internationella kongresser hade han fäktats mot opportunist och ”intriger” i frågan om ”exproprieringar” och partiets finanser. När kriget bröt ut

⁶ Elie Reynier, som var min läromästare, berättade att han av en fransk bagerska, inte långt från fronten, fått kännedom om Liebknechts demonstration i Berlin. Hon hade själv hört det av en tysk krigsfånge.

⁷ Broué, *Révolution en Allemagne*, s. 78-79

befann han sig i Schweiz och vägrade först tro på uppgiften om de tyska socialdemokraternas "förräderi". Han var en utomordentlig debattör, mer pedagog än folktalare, och en fruktad polemiker med vass penna.

I hans omgivning var framför allt hans främste vapendragare i exilen känd. Radomilskij, eller Zinovjev, var 31 år, kallades Grisja och var okänd eftersom Lenin överlät allt smutsigt hantverk på honom. Men man visste inte att han var en outtröttlig talare, eftersom han ännu inte funnit den rätta publiken. Lenins förtrogne var den 30-åriga metallarbetaren Alexander, Sjljapnikov, känd som Belenin. Mellan 1908 och 1914 hade han bott i Västeuropa, talade god franska och lite tyska och engelska. I början av 1914 återvände han till Sankt-Petersburg på ett förfalskat franskt pass, tog arbete på en fabrik men slog sig ner i Stockholm i september för att därifrån organisera transporter till Ryssland av aktivister, brev och "litteratur". Han satte genast igång, efter att först ha kontaktat socialdemokraterna Zeth "Zäta" Höglund och Fredrik Ström som, efter att Lenin 1910 varit i Stockholm, hjälpt honom med liknande uppdrag. Från november var postgången organiserad och tidningar smugglades över i lådor med kängor. Lenin hade således återupptagit kontakten med sitt parti.

Efter de första fängelsedomarna mot bolsjevikledare skickade Sjljapnikov över Gustav Möller till Petrograd "förklädd" till affärsman. Själv vistades han i London mellan april och augusti där han arbetade på Fiat och lyckades skaffa material till falska identitetshandlingar samt pengar. När han återvände begav han sig nästan genast till Ryssland med uppdrag att upprätta en pålitlig "Nordrutt" och ett partikontor i huvudstaden. Han lyckades ta sig till Petrograd, sista delen av resan beskyddades han av finländska partimedlemmar. Trots motståndet från partiets avdelning i Petrograd, och tack vare ekonomiska bidrag från författaren Maksim Gorkij, upprättade han på Lenins uppdrag "en byrå för Centralkommittén" och efter fyra månader, i februari 1916, efter att ha kontrollerat att allt fungerade, lämnade han Petrograd efter att ha fått det hela funktionsdugligt.

Vid återkomsten till Stockholm upptäckte han något oroväckande. En tidigare partimedlem som blivit estnisk nationalist, Alexander Keskulla, hade utnyttjat sin ställning i nätverket för att "informera" tyskarna och uppmuntra dem att "använda" Lenin och bolsjevikerna. Den svenska polisen var på hugget, Bucharin utvisades och svenska partimedlemmar arresterades och dömdes. Sjljapnikov tog sin tillflykt till Oslo men blev tvungen att ge sig ända till USA för att skaffa pengar. Mellan juni och oktober 1916, då han kunde återvända till Petrograd, befann han sig långt från Europa. Han återskapade "Centralkommitténs kontor", som fortfarande existerade när revolutionen bröt ut. Hans roll under dessa tre år går knappast att överdriva.⁸

Namnen Kamenev och Malinovskij var bara kända av ett fåtal. Kamenev var en av bolsjevikernas ledare i Duman. Han var 31 år, en bildad och diskret intellektuell, som inför rätten 1915 vägrat medge att han var "defaitist". Den andre, Malinovskij, en värtalig 38-årig metallarbetare – var i själva verket en provokatör utsänd av Ochranan, tsarens hemliga polis. Flertalet av partikadern, yrkesrevolutionärer, fabriksarbetare och intellektuella var helt okända i Väst och ledare och partimedlemmar där kunde antagligen inte ens föreställa sig vad som kunde uträttas av detta avantgarde som härdats i underjordiskt arbete och var entusiastiskt och disciplinerat.

Utanför bolsjevikpartiet, men som efter ha brutit med mensjevikerna 1906, alltmer närmade sig det, fanns den 33-åriga Trotskij, Lev Davidovitj Bronstein. I generationen unga revolutionärer var han ensam om att ha spelat en framträdande roll i en revolution, eftersom han 1905, 26 år gammal, varit ordförande för sovjeten i Sankt-Petersburg. Han hade skaffat sig världsrykte efter sitt uppseendeväckande försvarstal i samband med rättegången där han gått till attack mot tsarregimen. Åren före krigsutbrottet hade Trotskij genomkorsat Europa som journalist och var välkänd i samtliga socialistpartier. Sommaren 1914 installerade han sig i Paris, där han arbetade

⁸ För dessa händelser har vi använt oss av M Futtrells bok *Northern Underground* och A Sjljapnikovs *On the Eve of 1917*

som krigskorrespondent för en tidning i Ukraina. Snart gav han i den franska huvudstaden ut en daglig legal tidning med internationalistisk hållning, som på grund av repressionen fick byta namn ofta. Det mest kända namnet var *Nasje Slovo* (Vårt ord). Men 1916 blev han utvisad. Från Spanien, där han satt fängslad en tid, tog han sig till USA och intog snabbt en viktig ställning i det amerikanska socialistpartiet.

Han återsåg nu den unge bolsjeviken Nikolaj Bucharin, som tagit sig dit via Sverige. Han hade gått emot Lenin i frågan om nationellt självbestämmande. Bucharin och Trotskij var oeniga om hur snabbt brytningen skulle ske och nya organisationer byggas upp. Bucharin ville sätta igång omedelbart. Men den ryska revolutionen bröt ut före någon amerikansk revolution. Trotskij, som följdes i hämlarna av en brittisk säkerhetsagent som lyckades få honom i land och internerad i Kanada, tog sig med stora besvär till det Ryssland där revolutionen pågick. Han upptäckte då att det existerade en verklig organisation med cirka 150 medlemmar, som han varit med om att grunda före kriget och som nu återopade sig på honom. Det var mezzrajontsij, interdistriktsorganisationen. Tillsammans med dem anslöt han sig mycket snabbt till Lenin och bolsjevikpartiet.⁹

Två speciella män

I krigsmotståndarnas läger växte inflytandet för en exceptionell personlighet som inte kunde hänföras till någon kategori. Christian Rakovskij var 41 år 1914. Han var född i Bulgarien, men 1914 var han rumänsk medborgare och socialistpartiets ledare i det landet. Han hade redan varit aktiv i Schweiz, där han organiserat en internationell studentkongress, i Frankrike, Tyskland och Ryssland. Han hade ärvt en stor förmögenhet som gjorde det möjligt för honom att leva och finansiera socialistisk verksamhet och tidningar. Bl a hade han understött *Iskra* ekonomiskt. Han finansierade sitt eget parti men även Trotskijs tidning i Paris. Att han var medborgare i ett land som var neutralt mellan 1914 och 1916 underlättade kontakter och resor. Han förfogade inte över någon partiapparat i egentlig mening utan det rörde sig snarare om ett ytterst omfattande och varierande nätverk. Han åtnjöt också en enorm personlig prestige i de socialistiska leden, och utan tvekan var det där fröna såddes till den förtalskampanj som skulle förfölja honom hela kriget. Rakovskij utpekades först som österrikisk agent, sedan som tysk och i varje fall hela tiden som "utlänning", något som varje människa som man vill överlämna i händerna på mördare kan råka ut för.

Denne sant internationelle internationalist var sedan flera år medlem av Andra internationals ledning och ansvarade för de socialdemokratiska partierna på Balkan, som han lyckats samla i en federation. Rakovskij var personlig vän till Trotskij och hade blivit legendarisk eftersom det var han som gjort omvärlden bekant med matrosernas hjältesaga och odysseé ombord på *Pansarkryssaren Potemkin*, som han direkt beskyddat 1905. Han hade fått med rumänerna och de andra partierna på Balkan i krigsmotståndet. Och framför allt lyckades han under kriget komma i kontakt med Lenin, Trotskij samt även med Paul Levi, Spartakus' representant. Rakovskij var inspiratör till och i stor utsträckning organisatören av internationella socialistiska konferenser och skapandet av den antikrigsrörelse som skulle kallas "Zimmerwaldvänstern". Som motståndare till att Rumänien skulle gå med i kriget utsattes han för flera attentat. Han blev bokstavligen bortrövad av den rumänska polisen och försvann i fängelse i september 1916. Kring hans person var redan knutet stora förhoppningar. I likhet med Trotskij var hans namn känt av socialister i hela världen. Han spelade en viktig roll i förhistorien till ämnet för denna bok.¹⁰

Skotten John Maclean, den mycket omtyckte Johnny, var 35 år 1914, lärare, motståndare till kriget, förespråkare av revolutionär defaitism, grundare av den skotska arbetarhögskolan i

⁹ Se Broué, *Trotskij – En biografi*. (Svensk utgåva Stockholm 2011)

¹⁰ Broué, *Rakovsky*.

Glasgow och en erkänd auktoritet inom arbetarklassen i Clydeområdet. Ryssarna jämställde honom med Liebknecht. Själv betraktade han sig från 1915 som ”leninist”.¹¹

Betydande meningsskiljaktigheter

Att genomföra en vändning av den omfattning dessa män och kvinnor tänkte sig var inte småsaker. Miljontals arbetare, hur djupt desillusionerade de än är, byter inte parti och än mindre International som man byter skjorta när man haft den för länge.

Alla de som vi just i all hast stiftat bekantskap med var övertygade om att Andra internationalen verkligen brutit samman och att den måste ersättas med en ny i stånd att fullfölja sina uppgifter. Men en rad svåra frågor kom inte desto mindre upp. Vilken International? Samma som förut men förnyad och förbättrad? En annan på ny bas? Men i så fall vilken bas? När? Och slutligen och framför allt hur? För Andra internationalens partier fanns fortfarande kvar och var inte på väg mot någon naturlig död även om de var svårt sjuka. Och även om man optimistiskt betraktade dem som döda krävdes i alla fall att man rensade undan deras kadaver och de rester som blockerade vägen och det stod klart att den nya Internationalen inte skulle gå framåt i jämn takt på någon raksträcka.

Från och med 1914 verkade meningsskiljaktigheterna betydande i de olika hållningssätt som intogs av Lenin, Rosa Luxemburg, Liebknecht, Trotskij och Rakovskij.

Lenins synsätt

Lenin var den förste att uttala sig. Det skedde den 24 augusti 1914 i ett utkast som han presenterade för sin centralkommitté. Som han såg det innebar socialistledarnas hållning inför detta krig som var ”borgerligt, imperialistiskt, dynastiskt” ett ”direkt förräderi mot socialismen”. Han förebrådde dem inte för att inte ha kunnat förhindra kriget utan för att ha övergett arbetarklassen när de rättade in sig bakom det han kallade sina regeringars brottsliga agerande. De tyska socialdemokraterna bar huvudansvaret för händelsernas utveckling, för det han kallade Internationalens ideologiska och politiska sammanbrott. Men i hans ögon låg den historiska orsaken i ”borgerlig opportunist”, en frukt av trycket från privilegierade skikt bland arbetarna, från den arbetararistokrati som hade bättre betalt än massan och från byråkratin inom partier och fackföreningar.

Enligt Lenin innebar augusti 1914 en vändpunkt för socialismen, som hittills hade agerat tämligen fredligt, men nu väntade en period av revolutionärt agerande, att man bröt med opportunisten och kastade ut den ur arbetarpartierna. Om man ville förvandla det imperialistiska kriget till inbördeskrig krävdes inte enbart en enighet inom arbetarklassen, utan en revolutionär enighet. Och detta nödvändiggjorde en brytning som omedelbart måste börja förberedas.

I *Socialismen och kriget* skisserade han framtiden. En ny International fordrade att viljan fanns i flera partier och det innebar att Tyskland utgjorde den avgörande länken. Om villkoren existerade för en ny International, som gjort sig kvitt opportunist och chauvinism, skulle ett socialdemokratiskt arbetarparti av bolsjevikisk inriktning inta dess plats. Ifall omvandlingen och reningsbadet skulle ta längre tid måste partiet stanna i den gamla Internationalen ända tills det i olika länder uppstått en bas för en arbetarinternational på den revolutionära marxismens grund.¹²

Rosa Luxemburgs synsätt

Alla och i första hand Lenin insåg att den lilla grupp som under krigets första dagar bildats kring Rosa Luxemburg var kallad att spela en avgörande roll i frågan om Internationalen. Gruppen var enig med Lenin om att Andra internationalen störtat samman och den historiska nödvändigheten av en Tredje. Men där började också oenigheten. Den 2 augusti 1914 svarade Rosa Luxemburg

¹¹ W Kendall, *The Revolutionary Movement in Britain*.

¹² Lenin, *Valda verk i tio band*, band 5 ([Den revolutionära socialdemokratins uppgifter i det europeiska kriget](#) och ”[Socialismen och kriget](#))

sin vän Kostja Zetkin, som hotat med att lämna partiet, följande. Svaret var karakteristiskt för hennes sätt att fungera intellektuellt: ”Ditt hot om ’att lämna partiet’ fick mig att skratta. Du ditt stora barn vill väl också ’lämna mänskligheten’? Inför historiska händelser av detta omfång måste all ilska ge vika för kyliga överväganden och bestämt agerande.”¹³

Rosa Luxemburg verkade anse att Lenin förenklade orsakerna till sammanbrottet. Hon ifrågasatte inte opportunistens roll men lade stor vikt vid organisationsfrågorna. Hon betonade att den tyska socialdemokratin, som var svårt angripen, inte kunde pånyttfödas som ”en aktiv revolutionär kraft” genom vad hon kallade ”enkla program och manifest, en mekanisk disciplin eller föråldrade organisationsformer”.¹⁴ Hon ansåg det faktum att en handfull parlamentsledamöter förmått en organism med 4 miljoner bakom sig, den tyska socialdemokratin, att göra en total helomvändning gentemot det som utgjort dess existensberättigande reste frågan om hur det stått till med de dygder som varit så hyllade, i första hand ”organisationen” och ”den berömda disciplinen”. För Rosa avgjordes historien av de breda massornas medvetna vilja, klassmedvetandet samt hur energiskt och bestämt revolutionärerna agerade inom arbetarklassen. Ingen brytning således utan orubbligt agerande mot förräderiet genom mobilisering av arbetarna i kampen mot kriget. Ingen ”revolutionär defaitism” och heller ingen ”förvandling av det imperia- listiska kriget till inbördeskrig” som Lenin talade om utan kamp mot kriget genom att i handling utveckla ”de breda massornas medvetna vilja”.¹⁵

Ofta tycktes meningsskiljaktigheterna ändå drunkna i en viss förvirring. 1915 formulerade Karl Liebknecht sitt berömda slagord ”Huvudfienden finns i vårt eget land” och han skrev: ”Inbördeskrig i stället för borgfred” samtidigt som han förkunnade att den nya Internationalen skulle födas ur ruinerna av den gamla, något som tilltalade Lenin. Men året därpå skulle han ändå upprepa Rosas tema: Internationalen kunde inte återuppbyggas av ”ett dussintal personer” utan genom ”miljontals människors handling”.

I januari 1917 var Rosa Luxemburg än en gång tydlig; ”Det är alltid möjligt att vaska fram små sekter eller små kottierier och, om man inte nöjer sig med det, bilda nya sekter och nya kottierier. Men det är bara oansvarigt drömmande att vilja befria massan av proletärer från bourgeoisens farligaste och mest betungande ok genom att gå in för att ”skapa något nytt”.¹⁶

Andra aktörer

Sommaren 1914 tog också Trotskij ställning i broschyren *Kriget och Internationalen*, som publicerades i Schweiz och spreds underjordiskt i Tyskland av vänsterkrafterna. I förordet till broschyren, som ledde till de första omgrupperingarna, tog han upp det gigantiska arbete Andra internationalen utfört på kulturens område och slog fast att proletariatet i den nya epoken skulle lära sig att ”till kritikens gamla vapen lägga vapnets nya kritik”. Han skrev: ”Vad som dött är inte socialismen, utan bara dess tillfälliga historiska uttryck. De revolutionära idéerna får ett nytt liv när de kastar av sig sitt stela skal (...) Historiens gamle mullvad gräver sina gångar alltför bra och ingen har kraft att stoppa honom.” Han slog också fast att hans bok ”från första till sista sidan hela tiden skrivits med den nya internationalen i åtanke, den nya International som måste uppstå ur den nuvarande omvälvningen av världen, den sista stridens och slutgiltiga segrans international”.¹⁷ Men ju mer han närmade sig Lenin desto mer rasade polemiken mellan dem. Lenin kritiserade honom för att han tog så lång tid på sig för att bryta med pacifistiska element och att han vägrade acceptera ”den revolutionära defaitismen”.

Samma gällde Rakovskij, som först intagit en ”neutralistisk” hållning med sitt parti, men som Trotskij sakta men säkert fick över till en starkt antichauvinistisk klassposition. Men Lenin

¹³ G Badia, *Rosa Luxemburg épistolière*, s. 197.

¹⁴ *Spartakusbrieft* (éd. 1958), s. 139.

¹⁵ Citerat i Broué, *Révolution en Allemagne*, s. 81.

¹⁶ Broué, *Révolution en Allemagne*, s. 82.

¹⁷ Broué, *Trotskij*, s. 139-140.

fortsatte sin skoningslösa kritik av dem. Rakovskij började med att polemisera mot de franska socialisterna, som utövat stort inflytande på den franska arbetarrörelsen, socialistpartiet och den fackliga landsorganisationen CGT. 1916 lanserade han, och blev hyllad, ett upprop för Tredje internationalen vid ett massmöte i Bern.

John Maclean, som under hela kriget uppträtt heroiskt, deltog inte i de stora debatterna. Han undervisade i marxistisk ekonomi, organiserade och ledde strejker och demonstrationer bland arbetarna. Han var revolutionär, anhängare till revolutionär defaitism, men skrev mer om nödvändigheten av ett kommunistparti i Skottland än om Kommunistiska internationalen, där han ändå skulle väljas till en av flera hedersordförande.

De andra aktörerna var medlemmar av fraktioner och tidigare omtalade små organisationer, som nu började aktiveras: flygblad trycktes och spreds, teoretiska texter publicerades, underjordiska broschyrer spreds, man reste runt som kurirer, överlämnade material och fungerade som förbindelseagenter. I alla krigförande länder hamnade de i fängelse eller skickades till fronten om de var i vapenför ålder.

Det fanns emellertid två undantag: framskridna delar inom socialistpartierna i neutrala stater tjänstgjorde som stöd åt den internationella verksamheten. Främst bland dem schweizaren Fritz Platten.

Rörde ”massorna” på sig? Något. Det inregistrerades lite skälvningar, dvs motståndet mot kriget hade nått utanför kottier och interna diskussioner och på fabriker och gator påbörjades en kamp mot krigets följder. Industrierna i dalgången kring floden Clyde i Skottland var scen för kontinuerlig agitation. Redan i november 1915 gick 9 000 arbetare i strejk under 18 dagar. När regeringen den 5 januari 1916 lade fram ett förslag om allmän inkallelse var arbetarna i kommittén vid Clyde först med att reagera och börja agitera.

Snart arresterades ryssen Pjotr Petrov (i Skottland hette han Peter Petroff) som var lierad med Trotskij och Lenin. Han var medarbetare till Maclean och gift med den tidigare korrespondenten för den tyska socialdemokratiska pressen, Irma Hellrich. Den 6 februari var det Macleans tur att fängslas i Edinburgh. Den 11 april 1916 dömde högsta domstolen honom till tre års fängelse och han hamnade på straffanstalten i Peterhead. Men i mitten av juli 1916 fick 200 000 gruvarbetare arbetsgivarna och regeringen att retirera beträffande nya hårda bestämmelser man velat införa. I november gick metallarbetarna i Sheffield segrande ur en strid om frågan om kontroll av uppskov med inkallelser.¹⁸

1915 demonstrerade några hundra kvinnor i Berlin flera gånger mot problem med livsmedelsförsörjningen, i november var det flera tusen på Unter den Linden och några veckor senare förekom protester i stadsdelen Neukölln och på Potsdamer Platz, aktioner som systematiskt förberetts med stencilerade flygblad.¹⁹ Mellan de olika gruppernas initiativ och gatans svar skapades en dialektik.

I juli 1916 förekom stora demonstrationer i Rumänien mot planerna på att landet skulle gå med i kriget. I Galatzi öppnade polisen eld och sex personer dödades och ett stort antal skadades. Den rumänska regeringen lät arrestera Rakovskij men frigav honom brådstörtat av rädsla för att inte kunna kontrollera arbetarnas reaktioner.²⁰

I sina memoarer om denna tid skildrar Alexander Sjljapnikov de underjordiska bolsjevikernas hållning i det Ryssland som befann sig i krig:

Våra små organisationer som var utspridda kring fabriker och gruvor förberedde sig på kamp. Vid den tiden var de inte alls så väl försedda med vapen som tsarens polisstyrkor men detta gjorde inte våra kämpar demoraliserade trots att de ofta som enda vapen hade törsten efter kampen och segern. Varje

¹⁸ W Kendall, *op. cit.*, 116-140.

¹⁹ Broué, *Révolution en Allemagne*, s. 76.

²⁰ Broué, *Rakovsky*, s. 109.

arbetare hade en vag föreställning om att under de tjocka grå kapporna slog soldaternas hjärtan i samma takt som deras egen längtan. Proletariatets uppgift var att dra in armén i en revolutionär front mot tsaren, de stora jordägarna, bourgeoisien och kriget.²¹

I slutet av 1916 utbröt strejker i först Lugansk och därefter Petrograd: i Moskva demonstrerade soldater ur ett infanteriregemente mot polisens repression av en strejk i en närbelägen fabrik och en politisk strejk ägde rum mot rättegången mot bolsjevikernas underjordiska organisation i flottan. Partiet existerade och var förmodligen starkare än i något annat land: i Petersburg fanns 3 000 underjordiska medlemmar enligt en rapport från Sjljapnikov men också 150 i Nizjni-Novgorod, 120 i Charkov där man väntade att situationen snart skulle explodera.²²

Internationella kontakter

Snart återupptogs kontakterna mellan socialister som var motståndare till kriget, oavsett om de tillhörde den ”pacifistiska” strömningen eller den ”revolutionära” tendensen. Socialisterna från neutrala stater spelade här en avgörande roll. De var i allmänhet pacifister, vad Lenin kallade ”centrister”. Det kunde inte vara på annat sätt eftersom de främsta representanterna för andra revolutionära strömningar vägrade att gå ihop med Lenin och bolsjevikerna i arbetet på en ny International.

För övrigt fanns motsättningar om själva målen för kampen: såväl tyskarna i Rosa Luxemburgs grupp som Trotskij vägrade använda parollen ”revolutionär defaitism”, som Lenin höll hårt på eftersom han såg den som det enda som kunde ena socialisterna i krigförande länder. Den linjen innebar ju att de direkt skulle konfrontera chauvinisterna och alla skulle kunna arbeta för ett nederlag för den egna bourgeoisien, dvs den internationella bourgeoisien. Rosa Luxemburg och Trotskij ansåg för sin del att kampen mot kriget i sig var revolutionär om den inte snärjdes av en besatthet om det nationella försvaret.

Saker kunde hända fort. Lenin var medveten om detta och skrev:

Det är alldeles klart, att för att åstadkomma en *internationell* marxistisk organisation krävs det beredvillighet att bilda självständiga marxistiska partier i *olika* länder. Tyskland, den äldsta och starkaste arbetarrörelsens land, har avgörande betydelse. Den närmaste framtiden kommer att visa huruvida förutsättningarna för att bilda en ny, marxistisk international redan mognat. Om så är fallet, kommer vårt parti med glädje att inträda i en sådan, från opportunism och chauvinism befriad international, den tredje internationalen. Om så inte är fallet, kommer detta att visa, att det ännu krävs en mer eller mindre långvarig evolution för denna befrielse. Och då kommer vårt parti att utgöra den yttersta oppositionen inom den gamla internationalen – till dess att det i olika länder skapats underlag för en på den revolutionära marxismens grund vilande internationell arbetarassociation.²³

Till en början var bolsjevikerna för övrigt nästan totalt isolerade. De enda de kunde liera sig med var smågrupper som var så gott som helt marginella: socialdemokraterna i Nederländerna som bildat ”tribunistgruppen”, som leddes av den 55-åriga poeten Henriëtte Roland-Holst och två inflytelserika medlemmar av det tyska partiet, den store astronomen Anton Pannekoek, 41 år, och poeten Hermann Gorter, 50 år. I Bremen fanns medlemmar som stod nära Pannekoek och med kontakter på tidningen *Bremer-Bürgerzeitung*. Karl Radek och en grupp i Berlin kring Julian Borchardt, 46 år, gav ut tidningen *Lichtstralen* och var på väg att bilda Tysklands internationella socialister (ISD). De bolsjevikerna som befann sig i exil i Sverige tillsammans med Bucharin hade knutit andra kontakter. I Lenins brevväxling, bland annat med Radek, kan man följa hans ansträngningar och förhoppningar om att kunna bilda en internationell grupp med namnet *Stern* (Stjärnan), som dock aldrig såg dagens ljus.

²¹ A Sjljapnikov, *op. cit.*, s. 225.

²² *Ibidem*, s. 181-184.

²³ Lenin, *Valda verk i tio band*, band 5, s. 392-3 (”Socialismen och kriget”).

Rakovskij ingriper

Rakovskij, som var medlem av socialistinternationalens ledning, hade redan spelat en avgörande roll när det serbiska socialistpartiet vägrade rösta för krigskrediterna. Hans brevväxling med guesdisten Charles Dumas (guesdisterna tillhörde Jules Guesdes renläriga men i praktiken högerinriktade socialister i Frankrike, Ö. anm.) hade varit avgörande för att krigsmotståndarna i Frankrike skulle organisera sig. Det rumänska partiets modiga hållning ökade hans prestige. Hans insatser under 1915 hade gjort honom till en förstaplansaktör inom den internationella socialismen. Hans mål var att omgruppera motståndarna till den heliga alliansen i kriget. Och nu grep han pilgrimsstaven.

I slutet av februari 1915 for han till Rom för kontakter med det italienska socialistpartiet PSI och därefter till Schweiz för att träffa ledarna för socialistpartiet där. I maj var han i Paris och hade långa överläggningar med Trotskij, som han lämnade en rapport till om sina diskussioner och med vilken han drog upp riktlinjerna för den konferens de schweiziska socialisterna tänkte sammankalla. På hemvägen passerade han ånyo Schweiz för att träffa Lenin, informera honom och höra om hans planer. För samtliga underströk han att proletariatet kunde få slut på kriget precis som under Balkankriget, som stoppats ”sedan socialisterna gått i strejk i skyttegravarna och proklamerat klasskampens idé”.

I juli var han i Bukarest för den konferens han organiserat mellan de socialdemokratiska partierna i Serbien, Rumänien, Grekland och *tesjnaki* från Bulgarien. Han fick konferensen med sig och den antog ett manifest med krav på slut på kriget, ett principiellt ställningstagande mot ”klassarbete, socialpatriotism, socialimperialism och opportunism” och fick deltagarna att skicka ett budskap som uttryckte deras djupa beundran för Rosa Luxemburg, Karl Liebknecht och de socialister i de krigförande länderna som förblivit ”lojala mot Internationalen”. Bildandet av en Balkanfederation var helt klart ett spektakulärt sätt att ”återupprätta Internationalen”, som han uttryckte det.²⁴

Zimmerwald

Den internationella socialistiska konferensen ägde rum i den lilla byn Zimmerwald mellan den 5 och 8 september 1915. Det schweiziska socialistpartiet hade bjudit in alla partier och organisationer inom arbetarrörelsen som var redo att bekämpa kriget med proletära klasskampsmetoder och som var motståndare till den ”borgfred” som anhängarna till den heliga unionen predikade. Trettiosex delegater från nitton länder, de rymdes nätt och jämt rymdes i fyra bilar som Trotskij påpekade. Ingen från Rosa Luxemburgs grupp fanns närvarande.

De som kommit var splittrade i tre tendenser: en majoritet redo att kräva allmän fred men inte ville bryta med Andra internationalen; en minoritet bestående av åtta delegater, vänstern, anförd av Lenin, som uttalade sig för bildandet av Tredje internationalen. Mellan dem fanns en centergrupp med Rakovskij, Trotskij, Angelica Balabanova och schweizaren Grimm.²⁵

Manifestet, som skrivits av Trotskij och som Lenin och Rakovskij haft en häftig sammanstötning om, betonade kampen mot kriget med klasskampsmedel och tog kategoriskt och definitivt avstånd från varje helig union. I utskottsdiskussionerna hade Lenin och hans anhängare uttalat sig mot men vid plenarsammanträdet röstade de för, vilket Lenin förklarade på följande sätt: ”Att detta manifest innebär ett steg framåt för en verklig kamp mot opportunismen, en brytning med och ett avskiljande från den är ett faktum. Det skulle vara sekteristiskt om vi vägrade ta detta steg tillsammans.”²⁶

Vid slutet av konferensen bildade majoriteten en internationell socialistisk kommission (CSI) och där ingick bland annat Angelica Balabanova och Rakovskij. I ett ljungande anförande i Bern

²⁴ Broué, *Rakovsky*, s. 109-111.

²⁵ Om detta finns en mängd skildringar; vi hänvisar här till vårt verk *Rakovsky*, s. 111-112.

²⁶ *Sotsial-demokrat*, 11 oktober 1915.

den 8 februari 1916 ställde sig Rakovskij bakom en ny International.²⁷ Det ledde till förnyade attacker mot honom för att vara ”tysk agent”.²⁸

Lenin inriktade sig på att organisera Zimmerwaldvänstern tillsammans med Pannekoek och Karl Radek. Det blev ingen omedelbar framgång, han fick problem med Radek – än en gång angående frågan om nationellt självbestämmande – och dessutom lyckades inte Pannekoek skaffa tillräckligt med pengar för att kunna fortsätta någon tidningsutgivning efter det andra numret. Men ändå, som Radek uttryckte det, var det som räknades att de revolutionära aktivisterna genom att ansluta sig till Zimmerwaldrörelsen visat att ”det var omöjligt att omedelbart bilda en kamporganisation på spillrorna av den gamla Internationalen”.²⁹

Nya stödjepunkter

I själva verket började nya krafter lösgöras ur idékampen och de pånyttfödda klasstriderna i åtskilliga länder, ofta under direkt inflytande av revolutionära ryssar i landsflykt.

I Frankrike lierade sig Trotskij och gruppen kring *Nasje Slovo* med en kärna av revolutionära fackliga aktivister från *La Vie ouvrière* (Arbetarliv) som utgavs av Pierre Monatte och Alfred Rosmer, som i första hand agerade i CGT men sedan också inriktade sig på socialistpartiet tillsammans med några medlemmar där som Fernand Loriot och den unge intellektuelle Raymond Lefebvre. Fackligt aktiva och socialister som var motståndare till kriget återfanns i Kommittén för återupptagande av internationella relationer. *Nasje Slovo* hade inflytande på europeisk nivå. I Storbritannien hade bolsjevikerna Petroff, som invandrat 1907, och skradderiarbetaren Fineberg översatt de viktigaste artiklarna av Trotskij och visat dem för bland annat Maclean som höll på att skriva historien om strejkerna i Clyde.³⁰ Tyska översättningar av Trotskij's artiklar publicerades i *Berliner Tagewacht* och skickades till Liebknecht, som i slutet av kriget kände till allt Trotskij skrivit.

I Sverige hade bolsjevikerna, eller sympatisörer till dem, bland de ryska emigranterna kontakter med svenskarna som sedan länge hjälpte till med att transportera material och folk till Ryssland. På kongressen i Köpenhamn 1910 diskuterade Lenin ”transportfrågan” med två finländska socialister, Sirola och Wiik. Han hade till och med rest till Sverige för att övertyga den unge socialisten Zeth Höglund om att ryssarna behövde hjälp på detta område. Bucharin och Kollontaj hade kontakter med flera ledande socialdemokrater. Zeth Höglund, ledare för ungdomsförbundet och redaktör för tidningen *Stormklockan*, och hans kamrat Ture Nerman hade träffat Lenin strax före Zimmerwaldkonferensen. 1916 blev han dömd för ”högförräderi”. En betydande vänsterströmning leddes av Fredrik Ström, advokat, partisekreterare 1911 och avsatt 1916. Man hade också kontakter med den vänster som växte fram i det norska arbetarpartiet.³¹

I USA uppstod en kosmopolitisk kärna som samlades den 14 januari 1917 för att bestämma vilken strategi det amerikanska socialistpartiet skulle följa. Där återfanns fyra ryssar – Trotskij, Bucharin, Kollontaj och Goldstein-Volodarski – japanen Katayama Sen, holländaren Rütgers samt fyra amerikaner, bland annat Louis Fraina, 24 år, en tidigare ledare för Socialist Labor Party (SLP) och aktiv inom Industrial Workers of the World (IWW). Han var en av ledarna för vänstern inom socialistpartiet, hade undertecknat en motion till kongressen tillsammans med Trotskij och var uttalad anhängare av en ny International.³²

I Storbritannien förkroppsligade den heroiske John Maclean den revolutionära kampen mot chauvinismen: han var den brittiske Liebknecht, stod i kontakt med Petroff och Litvinov, som

²⁷ Broué, *Rakovsky*, s. 115.

²⁸ *Ibidem*, s. 113-118.

²⁹ K Radek, *Lichtstralen*, nr 1, 3 oktober 1915.

³⁰ N Milton, *John Maclean*, s. 111-112.

³¹ Utvecklingen kan följas i M Futtrell, *op. cit.*, och i samlingsverk om kampen mot kriget som Gankin och Fischer, *The Bolsheviks and the World War*.

³² T Draper, *The Roots of American Communism*, s. 81-84.

arbetade i förlagsvärlden under namnet Harrison och tjänstgjorde som korrespondent åt bolsjevikerna. Ledarna för strejkerna i Clyde, medlemmar av SLP, stod nära Zimmerwaldgruppen. Maclean kände Trotskij och medarbetade i *Nasje Slovo*. 1916 lade en rysk båt till i Clydebukten och 200 sjömän gick i land och deltog i ett protestmöte mot att Maclean och deras landsman Petroff, en hjälte från revolutionen 1905, fängslats.³³

Ledarna och medlemmarna i Schweiz hade utsatts för konstant tryck från bolsjevikerna och andra landsflyktiga. Om Robert Grimm, ledare för PSS, var en äkta centrist var Fritz Platten, som deltagit i revolutionen 1905, helt vunnit för bolsjevikerna. På ort och ställe kämpade Lenin, som vunnit över två trogna – polacken Bronski och den unge tysken Willi Münzenberg, för att vinna över enskilda. Tyskarna i Spartakusgruppen hade bett Paul Levi, som var frikallad, att i Schweiz ansvara för de internationella kontakterna. Denne lysande intellektuelle, som nu gick under namnet Paul Hartstein, umgicks med Radek och lutade även han åt Lenin. Underbarnet Valeriu Marcu, son till en tysk kapitalist i Bukarest som Rakovskij skickat till Lenin som kurir och redan färdig revolutionär, blev en ung bolsjevik som beundrade den ryske ledaren, var vän till Paul Levi och Münzenberg, återvände därefter – via Ryssland till Rumänien – för att hamna direkt i fängelse.³⁴

Vi får heller inte glömma Påskupproret på Irland 1916, ett bevis på att kriget inte hejdar utan tvärtom driver på revolutionen. Till dem som i likhet med Radek hävdade att rörelsen på Irland var religiös och småborgerlig trots existensen av en Medborgararmé stödd på arbetarrörelsen och med inspiration från arbetarledaren James Connolly, svarade Lenin att det inte fanns någon ren proletär revolution och att denna folkliga rörelse var en direkt följd av imperialismens förtryck.³⁵

1917 skulle dessutom medföra att åtskilliga diskussioner hamnade i bakgrunden.

Vändpunkten 1917

Ledarna för den kapitalistiska världen skulle kalla detta år för ”det förfärliga året”. Det innebar under alla omständigheter att den historia vi försöker analysera vändes upp och ned och att styrkeförhållandena mellan de revolutionärer som tvistade om tidsplanen för bildandet av en ny International förändrades radikalt. Alla väntade på, utan att verkligen kunna ingripa och påskynda processen, två företeelser som de såg knutna till varandra. Å ena sidan en politisk kris inom de traditionella socialdemokratiska organisationerna, sannolikt först inom det tyska SPD. Därefter ett uppvaknande inom arbetarrörelsen med strejker och demonstrationer, en resning, kanske ett uppror mot kriget. Till detta fogades krisen inom arméerna med deserteringar och myterier. Och de båda senare inträffade också. Men i motsats till vad många av tidens revolutionärer räknade med ledde det inte till någon tysk revolution som definitivt kunde slita masken av socialdemokratin och underlätta att den ersattes med ett nytt parti och en ny International.

För övrigt var det i det ryska imperiet som revolutionen bröt ut, där arbetarna i städerna reste sig i februari 1917 följda av matrosar och soldater som upprättade sin egen makt med råd, sovjeterna, som var valda av arbetare, bönder, soldater och matrosar. Bolsjevikerna var ensamma om att ha djärvheten att ställa de avgörande frågorna inför folket, frågorna om fred och jord. Den lilla gruppen konspiratörer – ”de som ville klyva ett hårstrå i fyra delar” som deras motståndare sade – red på en rörelse med miljoner människor, som lyssnade på dem men också drev dem framåt. Ekon från deras kamp för fred kunde nu höras i gyttjan i skyttegravarna. Beslutet att uppmana till fördelning av jordägarnas mark nådde eländiga byar i Andalusien och fick de utfattiga bonde-massorna att drömma om något som nu tycktes fullt möjligt att förverkliga.

När bolsjevikerna tagit makten efter upproret i oktober stod det klart för arbetarna, och även för socialisterna världen över, att styrkeförhållandena förändrats. Lenin och Trotskij var de första och

³³ W Kendall, *op. cit.*, s. 128.

³⁴ Broué, *Rakovsky*, s. 113.

³⁵ Citerat i C Desmond Graves, *The Life of James Connolly*, s. 423.

de enda socialisterna i historien som nått ända fram till makten, som ”vågat” som Rosa Luxemburg skrev. De var nu säkra på att ha visat på den rätta vägen när de dragit upp ritningarna för en ny International. Men vägen dit var ännu lång och krokig.

Splittring i Tyskland: USPD bildas

Det var den socialdemokratiska apparatens åtgärder mot minoritetens ohörsamhet, som ledde till en direkt splittring och fick vänstern att utropa ett nytt parti – vilket bara var en enkel avbild av det gamla från tiden före 1914 och det försågs med en decentraliserad organisation som knappast gjorde det kapabelt att agera snabbt i ett akut läge.

Allt började med uteslutningen av oppositionen inom partiets riksdagsgrupp. Först Liebknecht den 12 januari 1915 sedan han vägrat rösta för krigskrediterna; därpå Haase för att han och 32 andra riksdagsledamöter gått emot en förlängning av undantagstillståndet. De uteslutna bildade ”ett socialdemokratiskt arbetskollektiv” i *Der Reichstag* där Liebknecht inte ingick: det fanns bara ett parti men två parlamentsgrupper och tre tendenser.

Partiledningen gick till attack för att återta initiativet. När militära myndigheter i oktober 1916 beslagtogs dagstidningen *Vorwärts* i Berlin och överlämnade den till partiledningen uppfattades det som ett veritabelt attentat. Den harmlösa konferens de oppositionella anordnade den 7 januari 1917 visade dess maktlöshet. När den beslutade att bevara kontakterna i stadgefrågor grep partiledningen tillfället att slå fast att ”oppositionen ställt sig själv utanför partiet”. Alla lokala organisationer som ansågs tillhöra minoriteten, sammanlagt 91, uteslöts liksom majoriteten av partimedlemmarna i de största städerna.

Då de lärt läxan av fakta och analyserat situationen utan något alternativ förutom kollektivt självmord beslutade oppositionen vid en konferens i Gotha under påskhelgen att bilda det oberoende socialdemokratiska partiet (USPD). Att kongressen i Gotha åter högtidligt antog det gamla Erfurtprogrammet visade på hela innebörden av partibildandet. Det handlade om att återskapa det gamla socialdemokratiska partiet och dess gamla kampformer, traditionen av opposition och vägran att samarbeta, men också dess skepsis gentemot den proletära revolutionen, som alltid setts som önskvärd men ogenomförbar. Och för att dra vad som föreföll dem vara lärdomar av det förflutna med partiapparatens ultracentralism avskaffade de oberoende socialdemokraterna praktiskt taget all seriös centralism. Det var till detta parti som Rosa Luxemburgs och Karl Liebknechts anhängare, Spartakusgruppen, anslöt sig – något som andra som åberopade sig på bolsjevikernas exempel såg som ett allvarligt misstag.

Spartakisterna går med i USPD

Inga av de argument spartakisterna lade fram – varken då eller senare – som förklaring till att man anslutit sig till det oberoende partiet, där man inte bara återfann Haase och Ledebour utan också Kautsky och Bernstein – de symboliserade inte annat än centrismen – verkade trovärdiga vid en första anblick. I ett försök att förklara detta oväntade beslut skrev jag 1971³⁶, att det sannolikt härstammade från deras syn på revolutionen, deras övertygelse om att massorna själva i handling skulle hitta och bygga de nödvändiga organisationsformerna för kampen. Men man kan fråga sig om inte just de ”Revolutionära förtroendemännen” på fabrikerna i Berlin var i färd med att skapa en ny organisationsform och något undra över varför spartakisterna tillmätt dem sådan vikt.

I själva verket, och det var allvarligare, stadfästes nu en reell splittring mellan revolutionärerna. I början av december hade Johann Knief i Bremen krävt att oppositionen skulle bestämma sig för att bilda ett revolutionärt parti. I *Arbeiterpolitik*, en ny tidning i Bremen, förde Karl Radek en kampanj mot tanken på att bygga ett parti gemensamt med centristerna, vilket han såg som en farlig utopi. En osignerad artikel visade på spartakisternas enorma ansvar för att förberedelsefasen nu skulle förlängas onödigt. Paul Levi delade den uppfattningen. Rosa Luxemburg tycks

³⁶ Broué, *Révolution en Allemagne*, s. 93.

inte ha engagerat sig i frågan och ingen av hennes levnadstecknare nämner något ställnings-tagande från hennes sida. Det var Jogiches som åkte runt bland de oppositionella för att få dem att överge sitt motstånd. Det var i samma stund som den ryska revolutionen ställde alla frågor och som få tyskar klart insåg var de befann sig och vart de var på väg.

Vi kan ändå framhålla att Kautsky glädde sig åt att brytningen med USPD spärrat vägen för Spartakus och att Rosa Luxemburg, som satt fängslad, från början varit fientlig mot SPD och inträdet i USPD. Att *Arbeiterpolitik* i alla fall gjorde ”*Frau Luxemburg*” till huvudmål i polemiken mot opportunisten i organisationsfrågan. Att Franz Mehring från juli 1917 medgav att Spartakus anslutning till USPD varit ett misstag och slutligen att Lenin räddade ansiktet på hjälten Liebknecht genom att påstå: ”I själva verket har Liebknecht inte helt och hållet gått samman med kautskyisterna: han har behållit sin autonomi i organisationsfrågan och vill bara upprätta ett tillfälligt och villkorligt block mot de chauvinistiska socialisterna.”³⁷

Ryska revolutionen

Radek har berättat att han en dag i mars 1917 for från Bern, där han var bosatt, för att diskutera med Paul Levi som bodde i Basel. På en restaurang på kvällen berättade servitören att det varit kravaller i Petrograd och att tsaren avgått. Radek bestämde sig för att återvända till Bern. Där väntade ett meddelande från Lenin med en begäran om att de snabbt skulle ses. Han tog första tåget till Zürich där Lenin väntade på stationen.³⁸

Några dagar senare fick Lenin och ett trettiotal andra ryssar i exil tillstånd av den tyska generalstaben att genomkorsa tyskt territorium på väg till Sverige för vidare transport till hemlandet (det är historien om den plomberade järnvägsvagnen). Förhandlingarna hade skötts av den schweiziske socialisten Fritz Platten. Lenin undertecknade en deklARATION å resenärernas vägnar. Paul Levi ställde upp som garant för dem. Radek, som anslutit sig till resenärerna, undertecknade ingenting. Han skulle för övrigt bli tvungen att stanna i Stockholm.

Historien hade tagit ett nytt steg.

Vi ska här inte skriva den ryska revolutionens historia utan peka på det inflytande den fick i resten av världen. Strax innan hade de ryska revolutionärerna, till och med Lenins kamrater som då kallades ”maximalister”, varit okända. Nu ställdes de vid skampålen i pressen och av de styrande runt om i världen och i ett slag väckte deras namn tvärtom sympati bland miljoner exploaterade och olyckliga som skulle skickas ut för att bli kanonmat. Det var dem som de italienska arbetarna hyllade via sina representanter i den provisoriska regeringen³⁹, som bönder i Andalusien talade om för att motivera att man ockuperat och börjat odla de stora jordägarnas mark där de varit nära att dö av svält.⁴⁰ Det var deras namn som arbetarna skrev på väggarna i arbetarkvarteren i städer i Väst, vilket en bolsjevik som kommit för att knyta kontakter glatt förvånad konstaterade.⁴¹

Begrep de journalister och politiker som uppmanat de tyska soldaterna att befria ryssarna från tsarismens ok och Europa från hotet från tsaren, den prestige som de bidragit med att ge den handfull män som varit okända dagen innan men nu störtat och jagat bort självhärskaren?

Vi vet att Rosa Luxemburg gjorde anteckningar som var både klart entusiastiska och starkt kritiska till att bolsjevikerna tagit makten, om den röda terrorn, upplösningen av Konstituerande

³⁷ Lenin, ”Social-Chauvinists and Internationalists”, *Collected Works*, vol 24, s. 324-25, artikel i *Pravda* 12 maj (29 april) 1917.

³⁸ W Lerner, *Karl Radek, The last Internationalist*, s. 52-53.

³⁹ När medlemmar av en provisoriska ryska regeringen anlände till Italien våren 1917 ledde det till utbrott av entusiasm, något som först och främst förvånade ryssarna.

⁴⁰ G Meaker, *The Revolutionary Left in Spain 1914-1923*, s. 122.

⁴¹ Det rör sig om Dégott, ”V ’svobodnom’ podpol’ e (Vospominaniia o podpol’ nioj rabote za granitsj v 1919-1921 goda)”, där vi använt den italienska översättningen, ”Nella ’libera’ clandestinità (Ricordi del lavoro clandestinio all’estero nell’anni 1919-1923)” som återfinns i *L’Est*, nr 1, mars 1967, s. 177-214.

församlingen och upphävandet av fri- och rättigheter. Man glömmer kanske ofta att hon var emot att de skulle publiceras: det handlade om anteckningar avsedda för eget bruk, uppfattningar hon inte var säker på att ha rätt eller skyldighet att offentliggöra på grund av de osäkra uppgifter hon hade. De publicerades inte förrän efter hennes död i ett politiskt sammanhang som givetvis gav dem en helt annan innebörd.⁴² Och man kan väl knappast förebrå oss när vi betonar att även om de var djupt internationalistiska så var revolutionärerna seriöst folk, för vilka det mer handlade om att arbeta för revolutionen och kampen mot kriget i de egna länderna än att rikta kritik mot vad deras bröder och systrar på annat håll gjorde.

Revolutionärt uppsving: strejker bland arbetarna

Det var de styrande, regeringen, som först såg faran och som de givetvis betraktade som ett klart utslag av smittspridning. I Tyskland talade en minister vid ett regeringssammanträde om ”den ryska revolutionens berusande effekt” och en annan om den ryska revolutionära rörelsens agitation i landet och risken för en storm som regeringen inte kunde kontrollera. Myndigheterna insåg faran i parollen ”Göra slut på kriget genom strejker” och vände sig till fackföreningsledarna för att de skulle avstyra hotet.⁴³

Den första kraftmätningen ägde rum i april 1917, det rörde sig om en strejk för bättre livsmedelsförsörjning – ett populärt ämne – men som i själva verket syftade till att agitera för frigivning av ordföranden för de Revolutionära förtroendemännen, svarvaren Richard Müller. I först Berlin och sedan i Leipzig följde stormöte på stormöte, strejkkommittéer valdes där fackföreningarna ingick, mer och mer politiska krav framfördes mot repressionen. Arbetarna vid Knorr-Bremse krävde att Liebknecht skulle frigges, valde ett ”arbetarråd” och uppmanade andra fabriker att göra samma sak. Arbetet återupptogs så småningom men det gick knaggligt. Över 50 000 arbetare med stöd av USPD:s riksdagsledamöter fördömde fackens ”förräderi” mot strejken.⁴⁴

Första maj 1917 utmärktes av en ytterst symbolisk handling. Efter kontakter med de fåtaliga rumänska socialister som ännu var på fri fot upptäckte soldatrådet i staden Iasi att Christian Rakovskij var inspärrad i fängelset i staden. Den politiske fången befriades under högtidliga former av en gigantisk demonstration med ryska soldater bakom röda fanor. Det var en oerhörd symbol: revolutionen omintetgjorde vad kriget gjort. Och Rakovskij kunde ta sig till Odessa där revolutionen pågick och sedan vidare till Petrograd.⁴⁵

I Frankrike förekom strejker samma månad bland unga flickor som arbetade i textilindustrin. Demonstranterna ropade ”Ned med kriget”. Deras strejk fortsattes av bankanställda och framför allt metallarbetare inom krigsindustrin i Parisregionen. De framförde politiska krav – exempelvis att krigsmålen skulle offentliggöras.⁴⁶

Franska soldater revolterar

Från april till juni berördes tre fjärdedelar av den franska armén av myterier, bland annat i de stora enheter som slagits vid fronten. Den offensiv som leddes av generalen Nivelle hade varit rena slakten. På morgonen den 16 april 1917 stupade 35 000 och 90 000 sårades. På knappt fjorton dagar stupade 140 000 och flera hundratusen sårades och stympades. Senare skulle namn som Craonne, Chemin des Dames, Coevres och Fère-en-Tardenois bli kända. Soldaterna vägrade lyda och att återvända till fronten, en del ville tåga mot Paris. Man hotade officerarna. Rop som ”Leve revolutionen” och ”Leve ryssarna” och ”Till Paris” hördes. En del förband hissade den röda fanan, sjöng *Internationalen* och den okända *Chanson de Craonne* (Craonnesången).

⁴² Texten har namnet *Den ryska revolutionen*.

⁴³ Broué, *Révolution en Allemagne*, s. 101.

⁴⁴ *Ibidem*, s. 101-105.

⁴⁵ Broué, *Rakovsky*, s. 126-129.

⁴⁶ A Marty, *La Révolte de la mer Noire*.

*C'est à Craonne sur le plateau
Qu'on doit laisser sa peau (...)
Mais c'est fini, car les troupes
Vont tous se mettre en grève.*

(Det var i Craonne på platån
som vi skulle mista våra liv
Men nu är det slut, för bassarna
kommer att gå i strejk allihop.)

Ungefär 60 divisioner berördes, två tredjedelar av hela styrkan.⁴⁷ En del dårar fördömde en komplottnär det i själva verket var fråga om förtvivlan och ilska bland tusentals soldater. General Franchet d'Esperey hävdade att det fanns ”bevis” för att upprorsmännen uppmuntrats bakifrån, att två regementen marscherade mot Paris, att man hade delat flygblad med texten ”Kommunen väntar på er”.

Bestrafningen blev sträng. Den fackligt aktive läraren Paul Breton dömdes till döden men benådades sedan en del politiker, bland annat Paul Painlevé, vänt sig till general Pétain. Men en annan lärare, den 20-årige korpralen Lefèvre, korpralen Julien Dauphin, den minderårige Cordonnier och flera hundra andra ställdes inför exekutionsplutonen: general Philippe Pétain tog kommandot över armén och lät döma 554 soldater till döden.⁴⁸ Tystnaden var total i tidningarna om denna kris. Raymond Lefebvre, en av socialisterna i kärnan av krigsmotståndare, skrev att ”proletariatet i armén (som) ruvar på drömmen om rättvisa kommer att göra upp räkningen med kriget”.

I juni 1917 reste sig 10 000 ryska soldater i lägret i Courtine, de ville hem. De tålde inte längre sina officerare. Det fanns inte en enda bolsjevik bland dem men de betedde sig som sådana.⁴⁹

I Österrike började en liten grupp socialistiska studenter ledd av den unga Elfriede Friedländer-Eisler bli aktiva. Gruppen var påverkad av Franz Koritschoner, som deltagit i Kienthal-konferensen och kände Lenin, Bucharin och Radek, och den unga Ilona Duczynska, som hade bott i Zürich några år. Sedan en generalstrejk bland arbetarna i Wien lyckats stoppa ett försök att minska brödransonerna samlades man i skogarna kring Sankt Aegyd i juli för att bilda en revolutionär grupp, som var motståndare till den pacifistiska vänstern. Den 7 december hölls ett illegalt fredsmöte i Wien med 700 deltagare, bland dem en stor del arbetare.⁵⁰

Tyska matrosar mot kriget

I juni samma år framträdde i Tyskland öppet en organiserad rörelse bland matroserna i örlogsflottan. En ”kommission från kabysserna” bildades och initiativtagaren Max Reichpietsch förklarade att det var första steget mot de matrosråd som bildats i Ryssland. Han träffade ledamöter av USPD:s riksdagsgrupp som uppmuntrade honom att organisera ”aktioner för fred”, dessvärre utan stöd och skydd av befolkningen eller nödvändiga försiktighetsåtgärder. Generalstaben slog till. Alla ledarna arresterades, ställdes inför rätta och dömdes. Reichpietsch blev avrättad.⁵¹

Lenin ansåg att denna affär bekräftade att världsrevolutionen närmade sig. Men det innebar ändå ett bakslag och en källa till oro, det fanns nämligen inget arbetarparti i stånd att axla ansvaret bland arbetarna och unga matrosar. Det går att klara sig utan en sådan organisation när man vill

⁴⁷ J Rabaut, *L'Antimilitarisme en France*, s. 109-112; J Williams, *Mutiny 1917*, s. 30-52.; G Pédroncini, *Les Mutineries de 1917*.

⁴⁸ Se skildringen av rättegången i J Williams, *op. cit. Passim*.

⁴⁹ Det har äntligen utkommit ett gediget arbete om denna fråga, R Adam, *Histoire des soldats russes en France 1915-1920. Les damnés de la guerre*.

⁵⁰ L Laurat, ”Le Parti communiste autrichien”, *Contributions à l'histoire du Comintern*, s. 69.

⁵¹ Broué, *Révolution en Allemagne*, s. 106-109.

befria en politisk fånge. Men den är helt outhärlig om man vill åstadkomma en resning inom örlogsflottan.

Europa skakat

Fronterna vacklade: skotska och kanadensiska soldater gjorde myteri i Frankrike, grekiska och italienska myterier slogs ned i blod. Deserterarna ökade lite varstans och tog sig ofta uttryck i kapitulationer: soldater från Alsace-Lorraine övergav de tyska skyttegravarna, tjecker och kroater gjorde samma sak i de österrikisk-ungerska ställningarna. Man deserterade också för att rädda livet, ibland massivt – det talades om ”militär strejk” – som till exempel de italienska soldaterna efter katastrofen vid Caporetto den 24 oktober 1917.

Hela Europa verkade skaka i grunden. I Turin den 13 augusti hyllades två ryska bolsjevikledare, sändebud för Kerenskijns provisoriska regering, av en entusiastisk folkmassa på 40 000 personer som ropade ”Leve Lenin!” Sedan total brödbrist uppstått gick arbetarna i strejk mellan den 22 och 25 augusti mot levnadsvillkoren under kriget och det handlade om en veritabel resning. Arbetarna svarade på repressionen med barrikader och gatustrider. Femtio arbetare dödades, flera hundra skadades och det förekom massarresteringar. ”Ledarna”, först och främst Giacinto Menotti Serrati som skyndat till för att försöka ställa sig i spetsen för denna spontana rörelse, ställdes inför en militärdomstol, som regeringen tillsatt. Under denna revolutionära våg hördes för första gången namn som Amadeo Bordiga och Antonio Gramsci som ingrep till arbetarnas försvar.⁵²

I augusti fick den spanska arbetarklassen – Spanien var neutralt i kriget – en annan erfarenhet av en generalstrejk mellan den 15 och 18 augusti då politiska krav restes på en demokratisk republik. Det slutade med massarresteringar av deltagare och den nationella strejkledningen, fackligt aktiva och medlemmar av socialistpartiet PSOE. Partiets reformistiske ledare Francisco Largo Caballero dömdes till livstids fängelse. Partier och fackföreningar stod förvisso på arbetarnas sida men dessa var obehägnade.⁵³

Ryska revolutionen före den nya Internationalen

Vid sin ankomst till Ryssland fastslog Lenin, i sina berömda ”Aprilteser” där han uppmanade arbetarna att kämpa för makt åt sovjeterna – arbetar- och soldatråd, att bildandet av Tredje internationalen stod på dagordningen som en akut uppgift. Han fortsatte att upprepa det fram till maktövertagandet och tog varje tillfälle att betona Karl Liebknechts betydelse och deras enighet. Inte för ett ögonblick förlorade han frågan om Internationalen ur sikte, även om han fick ägna all tid åt att få revolutionen i det ryska imperiet att överleva – eller segra.

Tillsammans med Karl Radek, som blivit kvar i Stockholm under färden till Ryssland, och polackerna Hanecki (Fürstenberg) och Vorovski som var specialister på underjordiskt arbete, grundade han ett partikontor i Stockholm med dubbelt uppdrag. Det gällde att förse omvärlden, och i synnerhet den tyska arbetarrörelsen, med information om vad som verkligen pågick i Ryssland och framför allt om bolsjevikpartiet. Men också att ge ledningen för det ryska partiet nödvändiga informationer om läget i Tyskland.

Strax efter julidagarna fick de tre förstärkning av Rakovskij, som den provisoriska regeringen i Ryssland hotat utvisa till Rumänien och blivit en måltavla för de vita generalerna. Medlemmar av bolsjevikpartiet hjälpte honom att ta sig från Petrograd och komma till Stockholm.

För att hålla Europa informerat testade man terrängen genom att ge ut en liten stencilerad publikation med namnet *Russische Korrespondenz-Pravda*. Framgången ledde till att man kunde sikta högre och trycka veckotidningen *Bote der russischen Revolution*, som trycktes på tyska i Stockholm och på franska i Genève och innehöll nyheter från Ryssland – artiklar ur *Pravda*

⁵² P Spriano, *Storia del Partito comunista italiano*, I, s. 11.

⁵³ G Meaker, *op. cit.*, s. 99-132.

framför allt – och som spreds via Finland. Det var enklare med de tyska nyheterna. Johann Knief, som arbetat med *Arbeiterpolitik* som varit knuten till Radek, hade lämnat hem och arbete för att ägna sig åt att samla in nyheter och skicka dem till en vän i Stockholm, som i sin tur vidarebefordrade dem till Lenin, ibland via telefon.⁵⁴

Angelica Balabanova, sekreterare i Zimmerwaldkommissionen, hade via Rakovskij nu fått kontakt med tre andra representanter för Lenins parti. I sina *Memoarer* talar hon om ”en tid av stor upphetsning och ständig oro under denna historiska första vecka i november då revolutionens och socialismens öde tycktes stå på spel”.⁵⁵

När Rakovskij återvände till Petrograd hade upproret som bolsjevikpartiet beslutat om, och som mästerligt letts av Trotskij, redan lyckats. Sovjetkongressen proklamerade att man tagit makten. Den tidigare medlemmen av rumänska socialistpartiet och medlemmen av socialistinternationalens ledning anslöt sig nu till Lenin, som retroaktivt gav honom medlemskap från 1892. Revolutionen började samla sig.

Alla de som från 1914 deltagit i kampen mot kriget och för en ny internationell socialistisk rörelse såg Oktoberrevolutionens seger som en historisk händelse. Clara Zetkin talade om en ”hänförande händelse”, Rosa Luxemburg om en ”magnifik händelse” och ett ”livselixir”. I den tidigare citerade kritik hon yttrat om Ryska revolutionen skrev hon också följande helt otvetydiga rader: ”Lenin och Trotskij och deras vänner har *föregripit* världsproletariatet med sitt exempel. Hittills är de enda som med Ulrich de Hütten kan utropa: *’Jag har vågat’*. Det är det väsentliga och *bestående* i bolsjevikernas politik.”⁵⁶ De katalanska anarkisternas organ *Tierra y Libertad* hyllade kort och gott ”våra revolutionära meningsfränder”,⁵⁷ vars agerande får våra hjärtan att slå med entusiasm. Lenins arbete *Staten och revolutionen* skulle nå fram till mer än en frihetlig socialist, anarkist, anarkosyndikalist eller revolutionär syndikalist.

Efter denna första och stora revolutionära seger tycktes vägen till Internationalen ligga vidöppen. Men stormakterna – ”imperialismen” som revolutionärerna sade – försökte kväva både den och revolutionen i ett Ryssland inringat av järn och eld.

⁵⁴ Broué, *Rakovsky*, s. 132-134.

⁵⁵ Citerat i Broué, *ibidem*, s. 134.

⁵⁶ R Luxemburg, *Den ryska revolutionen*, sista sidan.

⁵⁷ *Tierra y Libertad*, 28 november 1917, citerat i G Mesker, *The Revolutionary Left in Spain*, s. 101.

4. Grundandet ¹

Det var under några förfärliga januaridagar 1919, som Moskva avslutade förberedelserna för den ”konferens” där Tredje internationalen skulle grundas. Lenin var övertygad om att det avgörande steget tagits när det tyska partiet bildades, det hade försett det ryska partiet med den bundsförvant man väntat på så länge. Han hade haft långa diskussioner om det med Trotskij och Rakovskij. Den 21 januari skrev han ett ”Brev till Europas och Amerikas arbetare”: ”Denna international blev ett faktum då Spartacusförbundet antog namnet Tysklands kommunistiska parti. Formellt har den ännu inte bildats, men faktiskt existerar en tredje international redan nu.”² Han kände förstås då inte till att de två tyska kommunistledarna mördats. Det fick han veta först den 21 januari och artikeln publicerades i *Pravda* den 24. Samma dag publicerade det ryska kommunistpartiets tidning en officiell inbjudan till den internationella socialistiska konferensen. Trots påståenden om motsatsen, samtliga härstammande från Stalin, författades inbjudan av Trotskij och ingick för övrigt i band XIII av hans samlade verk, som utkom i Sovjetunionen 1926.

Inbjudningsbrevet

Det brev som alltså Trotskij³ skrivit var undertecknat av Lenin och Trotskij för det ryska kommunistpartiet, Karski (Marchlewski) för det polska partiets utlandsbyrå, Rudnyánszky för det ungerska partiet, Dada för det österrikiska, Rozine för det lettiska partiets ryska byrå, Sirola för det finländska partiets centralkommitté, Rakovskij för den socialdemokratiska federationen på Balkan samt Reinstein för Socialist Labor Party i USA. Samtliga befann sig på sovjetiskt territorium. Sannolikt skrevs inbjudan i december, före Fuchs´ avfärd, för bara Spartakusförbundet och inte det tyska kommunistpartiet nämns. Första meningen angav tonen: ”Undertecknade partier och organisationer anser sammankallandet av den nya revolutionära Internationalens första kongress vara en brådskande nödvändighet.”⁴

Inbjudan började med en snabb genomgång av världsläget, Andra internationalens sammanbrott, ”centerns” oförmåga och det snabba uppsvinget för världsrevolutionen.

Faran för att denna revolution ska kvävas genom alliansen mellan kapitalistiska stater, vilka förenar sig mot revolutionen under ”Nationernas Förbunds” hycklande fana; försöken från socialförrädarnas partier att enas och att åter hjälpa sina regeringar och sina bourgeoisier med att förråda arbetarklassen efter att ha kommit överens om en ömsesidig ”amnesti”; slutligen den utomordentligt rika revolutionära erfarenhet som redan vunnits och hela den revolutionära rörelsens internationalisering — *alla dessa omständigheter förpliktat oss till initiativet att på dagordningen föra upp frågan om sammankallandet av en internationell konferens av revolutionära proletära partier.*⁵

Mål och taktik klargjordes i en första avdelning. Perioden kännetecknades av sammanbrott och sönderfall för världskapitalismen och skulle leda till sammanbrott för den europeiska civilisationen om inte socialismen segrade. Proletariatet måste ta makten, dvs krossa den borgerliga staten och skapa en ny proletär statsapparat, ett ”instrument för den exploaterande klassens systematiska störtande och expropriation.” Den proletära staten definierades på följande vis:

Inte den falska borgerliga demokratin — denna hycklande form för finansoligarkins dominans, med sin enbart formella jämlikhet — utan den proletära demokratin med möjligheten att förverkliga de arbetande massornas frihet; inte parlamentarismen, utan dessa massors självadministration genom

¹ Vi har använt oss av boken *Premier Congrès de l'Internationale communiste*, härefter *PCIC*. Dokumenten från denna kongress finns på i engelska i *Founding the Communist International, Proceedings and Documents of the First Congress, March 1919*, Pathfinder Press 1987 (sidhänvisningar till denna ges ej).

² Lenin, [Brev till Europas och Amerikas arbetare](#) i *Valda verk i 10 band*, bd 8, s. 327 [Lenin, *Oeuvres*, band 28, s. 451.]

³ L Trotskij, *Sotjinenija*, XII, s. 33-37. Vi har använt den svenska översättning som publicerades i *Röda Häften 6/7* (Halmstad 1970) och som återges här. [Inbjudan till Kommunistiska internationalens 1:a världskongress](#).

⁴ *PCIC*, s. 39, resp. *Röda Häften 6/7*, s. 9 (se föreg. not)

⁵ *Ibidem*.

deras valda organ; inte den kapitalistiska byråkratin, utan administrativa organ som skapats av massorna själva och med dessa massors verkliga deltagande i landets administration och i det socialistiska uppbyggnadsarbetet (...) Arbetarrådets, eller liknande arbetarorgans, makt är dess konkreta form.⁶

Det krävdes omedelbar expropriering av kapitalet, avskaffande av det privata ägandet av produktionsmedlen och deras omvandling till samhällelig egendom. Socialiseringen definierades som överförande av privategendom ”till den proletära staten och till arbetarklassens socialistiska administration”. Den skulle gälla storindustrin och bankerna, de stora jordegendomarna och den kapitalistiska jordbruksproduktionen, vidare innebar det monopol över handeln och socialisering av städernas större fastigheter, ”införandet av arbetaradministrationen och centraliseringen av de ekonomiska funktionerna i händerna på de ur den proletära diktaturen härrörande organen”. Total avväpning av bourgeoisien, allmän beväpning av proletariatet, en total union mellan de länder där revolutionen segrat var absolut nödvändiga. Och texten kom med denna uppenbarligen helt nödvändiga påminnelse: ”Kampens grundläggande metod är proletariatets massaktion, däri inbegripet den öppna väpnade kampen mot Kapitalets statsmakt.”⁷

Sista delen tar upp relationerna till de partier som kallar sig socialistiska. Där förordades oförsonlig kamp mot socialpatrioterna, obarmhärtig kritik för att skilja de revolutionära delarna från ledningarna och ”organisatoriskt avskiljande” från centern var nödvändigt. Den revolutionära vänstern i socialistpartierna måste dessutom liera sig med ”de element inom den revolutionära rörelsen vilka (...) nu helt ställer sig på den proletära diktaturens, i form av sovjetmakten, grund. Detta gäller i första hand de syndikalistiska elementen inom arbetarrörelsen.”⁸ I brevet räknades de 39 grupper och organisationer upp som det riktade sig till: redan existerande kommunistpartier, revolutionära delar av socialistpartierna, syndikalistiska och fackliga grupper.

Nåddes alla adressater av denna inbjudan från Moskva och fick de den i tid? Nej. Konferensen var redan avslutad sedan en vecka när inbjudan nådde adressaterna i Calgary i Kanada. De tackade för övrigt ja till inbjudan. Vid PSI:s, det italienska socialistpartiet, fjortonde kongress berättade Constantino Lazzari att den officiella inbjudan nått honom i mars 1919 via skorna på ”en fattig luffare” (*pobre pellegrino*), som kommit från Moskva och genast arresterats.⁹ Däremot hade texten redan publicerats i februari i ett internt cirkulär inom de italienska socialisternas ungdomsförbund och hälsats med sådan entusiasm av dess 22-årige sekreterare Luigi Polano, att den italienska polisen frågade sig om han inte gjort sig skyldig till ”maning till väpnat uppror”: ”Förvissade om att vara tolkar för en ofantlig skara unga socialister inte bara i Italien utan i hela världen svarar vi på Nicolas (!) Lenins appell med ett rungande ’Här är vi!’ Kommunisterna i hela världen, unga och gamla, till kongressen!”¹⁰ Den norske delegaten vid konferensen, Emil Stange, hade lämnat Christiania utan att hans parti fått någon inbjudan. Det är också känt att striderna i Ukraina hindrat de båda ungerska delegaterna att ta sig till Moskva och att de fått nöja sig med att per telegram uttrycka sin solidaritet, att bara en tysk resenär kommit fram, osv.

Föga representativa delegater

Alla historiker har framhållit hur föga representativa delegaterna var vid denna första kongress. Och där råder inga tvivel. Sammanlagt deltog 51 delegater i konferensen om man inkluderar dem som anlände för sent, de som gav sig av före avslutningen och sådana som var tillfälligt frånvarande. Bland deltagarna fanns den åtta man starka delegationen från det ryska bolsjevikpartiet: Lenin, Trotskij, Zinovjev, Stalin, Bucharin, Tjtjerin och de båda suppleanterna Obolenskij-Ossinskij och Vorovskij. Ett antal delegater, ett fyrtiotal varav 20 med konsultativ rösträtt, var i själva verket medlemmar av bolsjevikpartiet: ryssarna förstås men också delegaterna från det

⁶ *Ibidem*, s. 40, resp. 10.

⁷ *Ibidem*, s. 41, resp. 10-11.

⁸ PCIC a.a.

⁹ Protokoll från Fjortonde kongressen (på italienska), s. 38.

¹⁰ Dokument i arkiv citerade av P Spriano, *op. cit.*, band I, s. 23.

lettiska, litauiska, vitryska, armeniska partiet samt partierna från de asiatiska delarna av Ryssland. Samma gällde medlemmar från det ryska partiets utländska sektioner; tjeckiska, bulgariska, jugoslaviska, franska, kinesiska, koreanska och nordamerikanska grupper samt en grupp Volgatyskar och sektioner från den centrala byrån för Österns folk och sektioner bestående av utlänningar bosatta i Ryssland. Det finländska partiet var självständigt men hade grundats i Moskva och ledningen var bosatt där. Det handlade om ett slags övergångsform till partier av en tredje typ.

De partier som hade en självständig existens var det tyska, det polska, det österrikiska och det ungerska, som samtliga var nybildade. Det tyska fallet var förstås ett fall för sig. KPD hade skickat två delegater men en av dem, Eugen Léviné, journalist på nyhetsbyrån Rosta, hade arresterats vid gränsen och skickats tillbaka. Hugo Eberlein var den ende som lyckades ta sig fram till Moskva. Det var en gammal spartakist som inte direkt glänste med sin intelligens. Men det förefaller som om Jogiches valt honom för hans ihärdighet. Han använde pseudonymen Albert och var försedd med ett mandat som han fått av Rosa Luxemburg bara några dagar innan hon mördades. Det var ändå tämligen svårt att hävda att han representerade vad det tyska partiet blivit efter blodbadet i januari och mordet på kadrer och medlemmar, inklusive de båda symbolmättade ledarna. Hur som helst var han inkvarterad hos Marchlewskis hustru, som tillsammans med Balabanova utsatte honom för hård press. Eberlein berättade att han vid flera möten hemma hos Lenin också fått utstå attacker från Trotskij, Bucharin och Rakovskij.

De andra partierna med självständig existens hade få medlemmar och ännu inte någon effektiv politisk organisering. Den österrikiske delegaten Steinhardt anlände under kongressen tillsammans med letten Petin, som haft ansvarsposter i Volgakommunen och kanske arbetat i Wien. Det polska partiet hade gett sitt mandat till en medlem bosatt i Ryssland, Josef Ounschlicht. Det ungerska partiet, vars ledare satt fängslade, hade skickat två delegater och vi har tidigare nämnt att de inte lyckades ta sig fram genom regioner härjade av krig och revolution. Partiets representant i Moskva, Rudnyánszky, fick nöja sig med de informationer han fick den 15 februari för att kunna tala om läget i hemlandet.

Läget var annorlunda för de partier som inte bar beteckningen ”kommunistiska”, men hade en reell självständig existens. Det var fallet med det vänstersocialistiska partiet i Sverige – 17 000 medlemmar – som bildats 1916 av Fredrik Ström och Zeth Höglund, två gamla vänner till bolsjevikerna, och nu representerades av Otto Grimlund, 24 år, som anlände på kongressens tredje dag med ett mandat som likväl måste godkännas av en kongress. Det gällde än mer DNA, Det Norske Arbeiderparti, som hade 100 000 medlemmar och där den fackliga vänstern under Martin Tranmael tagit över ledningen 1918. DNA representerades på kongressen av Emil Stange som lyckats komma fram i tid. Fritz Platten var medlem av det schweiziska socialistpartiet och representerade dess vänster. Han ifrågasatte kraftfullt representativiteten hos Forderung-gruppen, som skickat den 27-åriga Léonie, kallad Lea, Kascher, en polska som studerade i Schweiz, och försetts med vederbörligt mandat från denna lilla grupp. Amerikanen Boris Reinstein hade heller inget mandat från sitt parti, Socialist Labor Party. Han hade lämnat USA i början av 1918. Nederländaren S J Rütgers var kanske ett än mer karikatymässigt fall. Han representerade inte det socialistiska partiet i Holland även om han kunnat göra det. Han kom från USA, där han vistats länge, hade tagit sig till Moskva via Japan och representerade nu en förening för socialistisk propaganda. Rakovskij representerade Balkanfederationen, *tesnjaki* i Bulgarien och det rumänska kommunistpartiet. Han hade givetvis ingen kontakt med någon av dessa organisationer. Kontakterna med federationen hade upphört efter dess kongress 1915, han hade inte haft något samröre med bulgarerna under lika lång tid och inget med rumänerna sedan 1916. Ingen förklaring har getts till varför inte bulgarerna var närvarande. Man trodde först att ingen ville ifrågasätta Rakovskijs mandat, som han ju av historiska skäl kunde göra anspråk på. Men i mandatkommissionen ifrågasattes han av serben Milkic och av en grek för Balkanfederationens räkning. Ingen kan givetvis hävda att denna kongress verkligen var representativ för den internationella arbetarrörelsen. Den var det inte ens för det revolutionära avantgarde som mognat

under kriget och knoppades sedan 1917. Och ändå förkroppsligade den en reell rörelse, som skulle dra in hundratusentals, kanske miljoner, individer i klasskampen.

Debatterna: rapporter

Det var givetvis Lenin som höll öppningstalet. Kortfattad, koncis men hela tiden lika klar och pedagogisk. Han kom med vad som var ”den goda nyheten” för bolsjevikerna:

Hittills har dessa ord [proletariatets diktatur] varit latin för massorna. Tack vare sovjetsystemets utbredning över hela världen, har detta latin blivit översatt till alla moderna språk; arbetarmassorna har funnit diktaturens praktiska form. De breda arbetarmassorna har lärt sig förstå den tack vare sovjetmakten i Ryssland, tack vare spartakisterna i Tyskland och liknande organisationer i andra länder, som exempel – Chop Stewards Committees [Fabriksombudens kommittéer] i England.¹¹

Kongressen pågick mellan den 2 och 6 mars och vi har inget stenografiskt protokoll, vilket visar den brist på de mest grundläggande resurser som bolsjevikerna vid denna tid led under, även högst upp i stat och parti. Vi kommer successivt att behandla rapporterna, därefter beslutet att bilda Internationalen och slutligen det *Manifest* som skulle göra denna nyskapelse känd för världen.

Rapporterna handlade ofta om redogörelser, ibland om berättelser. Man informerade ryssarna och ryssarna informerade. Tysken Eberlein svarade för den första rapporten. Han framträdde under namnet Albert och befann sig omedelbart i centrum för uppmärksamheten på kongressen. Det var på det stora hela en redogörelse, inte alltid trogen mot verkligheten, för vad som hänt i Tyskland sedan 1914. Han talade om den blodiga veckan, hur *Vorwärts* ockuperats och gått förlorad, om mordet på Rosa Luxemburg och Liebknecht och även arresteringen av Radek, som han lite märkligt kallade ”vår ryske kamrat”. Vid läsningen får man en olustkänsla. Överdrev han inte partiets styrka och betydelse, försökte han inte föra sina kamrater bakom ljuset, vilket är ett förfärligt misstag inom politiken, i sina försök att framställa partiet som ett äkta revolutionärt parti och på god väg att ta makten? Vem kunde, när man lyssnade på honom, tro att partiet haft 50 medlemmar i Berlin den 7 november och knappt 200 när kongressen hölls? Att tala om att det fanns ställen där ”det tyska proletariatet ännu inte anslutit sig till kommunistpartiet”¹² var inte direkt något korrekt sätt att handskas med verkligheten. Kontrasten är slående med de texter Karl Radek i samma ögonblick skrev från fängelset, där han beskrev ett parti som blödde och tappat orienteringen och vars medlemmar förvisso var kapabla att dö hjältedöden, men inte att ta makten och än mindre kunna behålla den.

Som kontrast kan man peka på de informationer Zinovjev kom med angående det ryska partiet: 10 000 medlemmar strax före första världskriget, 500 000 nu. Han talade om hur det började få genomslag bland bönderna, omvandlingen av och framstegen inom utbildningen, försökte rättfärdiga ”den röda terrorn” som han ansåg skulle visa sig helt motiverad efter de båda mordet i Tyskland. Han medgav öppet att det fanns många missnöjda bland de ryska arbetarna. På ett skickligt och intelligent sätt försökte han inför dessa nytillkomna, som kände till en del om historien, placera in den ryska revolutionen i kölvattnet på Pariskommunen 1871. Han försäkrade: ”Redan från början har vi ställt oss uppgiften att ta till oss alla erfarenheter från Pariskommunen, att förstå det som de parisiska arbetarna visade världen 1871 och fortsätta deras arbete under nya förhållanden. Det säger sig självt att vi kommer att basera huvuddelen av vårt arbete på lärdomarna från våra föregångare, de franska arbetarna.”¹³ Han sammanfattade på följande vis:

Kamrater, vi bygger helt och hållet på de erfarenheter den heroiska Pariskommunen 1871 gett oss i arv. Vår store läromästare Karl Marx lärde oss att älska Kommunen. Pariskommunens testamente är heligt

¹¹ PCIC, s. 53. Lenins ”Tal vid öppnandet av Kommunistiska Internationals I kongress den 2 mars 1919” finns i svensk översättning i *Samlade skrifter i urval*, band 17, s. 37-38, och på marxistarkiv.se: [Kommunistiska internationalens första kongress](#)

¹² *Ibidem*, s. 65 (hänvisningen gäller PCIC).

¹³ *Ibidem*, s. 75.

för oss. Vårt stora mål, det som kommer att bli vår största ära, är att arbeta för att förverkliga den idé vi ärvt och bidra till den internationella arbetarklassens seger över bourgeoisien.¹⁴

Sirola talade kort om revolutionen i Finland och underströk att han och hans kamrater länge varit fångna i en ”enhetsideologi”, inte kunnat tänka sig en splittring och tvekat i frågan om diktaturen, vilket förmodligen stått det finländska proletariet dyrt. Stange förklarade att hans parti, DNA, ännu inte helt övergett demokratilinjén och gått över till proletarietets diktatur genom ”råden”. Reinstein försökte förklara särdragen hos arbetarklassen och arbetarrörelsen i hans land. Han bemödade sig om att beskriva den radikaliseringsprocess som uppstått efter 1917 och hyllade speciellt socialistledaren Eugen Debs för dennes insats i kampen mot kriget. Han slog fast: ”Jag är övertygad om att det amerikanska proletariet i det internationella proletariets kamp mot världskapitalismen kommer att få lika avgörande betydelse som det amerikanska kapitalet hade mot centralmakterna i det imperialistiska kriget.”¹⁵ Rudnyánszky sammanfattade vad han visste om läget i hemlandet, som han inte haft några kontakter med sedan januari. Lea Kascher, delegaten från den lilla schweiziska gruppen som kallade sig kommunistparti, gav en storstilad beskrivning av ”de revolutionära massorna” i Schweiz: ”När massorna fått veta om strejkledningens förräderi, som för många kom oväntat, började alla ropa: ’Arbetarråd! Kommunisterna har rätt!’ Massorna hade förstått ...”¹⁶ Men denna episka skildring var bara förevändning för en regelrätt attack på vänstern inom det schweiziska socialistpartiet, som i Moskva representerades av Fritz Platten. Hon uppmanade den till en ”fullständig” brytning och att övergå till ”en rent kommunistisk politik”.¹⁷ I ett kort inlägg tog Trotskij upp problemen inom Röda armén, där han behandlade frågor, av allt att döma helt nödvändiga att förklara inför de församlade, som att man använde sig av yrkesofficerare och de politiska kommissariernas roll.

Nästa dag kunde man höra fransmannen Jacques Sadoul hylla ”de stora ledarna Lenin och Trotskij, som var helt och hållet vuxna sin storslagna uppgift (...) och som i framtiden kommer att leda världsproletariatet”.¹⁸ Den sistnämnde fick erkännande för ”sin orubbliga energi, sin stora intelligens och sitt obestridliga geni”.¹⁹ Sadoul slog fast: ”Kommunismen i Frankrike saknar inte bara, åtminstone för tillfället, en marskalk. Den har heller inga revolutionära generaler, som det finns så gott om i Ryssland, vilket innerst inne har rent inhemska orsaker, skapade av naturen själv i detta land med så skarpa skillnader i klimatet och det ofantliga landområdet.”²⁰ Anglo-ryssen Joe Fineberg (Iossif Fajnberg) gjorde ett inlägg om den brittiska arbetarrörelsen och uppvisade detaljerade kunskaper och var allmänt förståndig. Han påvisade betydelsen av och begränsningarna hos *shop-stewards*-rörelsen. Han talade även om Påskupproret 1916 på Irland, den roll som den irländske fackföreningsledaren James Connolly och transportarbetarfacket spelat då samt den brittiska arbetarrörelsens stöd till den nationella rörelsen på Irland. Fineberg hade varit medlem av BSP och stått nära Maclean, som varit knuten till Petroff och sekreterare åt Litvinov.²¹ Det märktes.

Internationalens problem

Alla visste att Internationalens problem diskuterades i kulisserna. Det dolde man inte för kongressen. Öppningsdagen meddelade Platten att det rått oenighet i den förberedande kommissionen. En del ansåg att mötet måste utropa Tredje internationalen. En utländsk delegat – det var Eberlein – krävde att man skulle nöja sig med att tala om ”en kommunistisk konferens” och att bildandet av Tredje internationalen skulle skjutas på till ett senare tillfälle. Enligt Platten motiverade han sin hållning med att konferensen var så lite representativ, bara den lilla gruppen

¹⁴ *Ibidem*.

¹⁵ *Ibidem*, s. 85.

¹⁶ *Ibidem*, s. 89.

¹⁷ *Ibidem*, s. 111.

¹⁸ *Ibidem*.

¹⁹ *Ibidem*, s. 107.

²⁰ *Ibidem*, s. 111.

²¹ Se W Kendall, *op. cit.*, *passim*.

som fått inbjudan i tid.²² Zinovjev tog nu till orda och talade klarspråk: ”Vårt parti anser det vara hög tid att formellt bilda Tredje internationalen. Och vi föreslår att grundandet sker redan under detta första sammanträde. Men då våra vänner i det tyska kommunistpartiet insisterar på att vi inte gör det finner vi det nödvändigt att tillfälligt gå med på de tyska kommunisternas förslag.”²³ Böjde sig Lenin för den döda Rosa Luxemburg? Finländaren Kuusinen hade inte några sådana avsikter. Han gick med på att retirera just denna dag, men varskodde om att han tänkte fortsätta striden och pressa igenom ett beslut om grundande innan konferensen avslutats.²⁴

Följande dag, under debatten om programmet och plattformen, återkom Eberlein till frågan för att lugna dem som trott att de tyska kommunisterna var principiellt fientliga till Tredje internationalen. Så förhöll det sig inte, sade han. Tyskarna ansåg bara att arbetarna var skeptiska till skapelser som kom uppifrån, på hemliga konferenser, och Eberlein underströk att man först måste ha ett program, få världens arbetare att anamma det och själva bygga Tredje internationalen. Det var ett bra tillfälle för Kuusinen att utveckla sina argument ytterligare och parera Eberleins. Tredje Internationalen skulle inte bli som den Andra för den skulle bli en handlingens International. Plattformen var bra men krävde praktiska slutsatser och att bilda Internationalen var den främsta. Det var sant att församlingen inte var representativ, men det var ett svagt argument för Internationalen var nödvändig på grund av att världsrevolutionen inletts.

Kuusinen fick inget svar. De församlade kunde inte vara omedvetna om att det pågick livliga diskussioner i kulisserna mellan medlemmar av det ryska partiet efter Rakovskijs ankomst mitt på dagen. Och han var fast besluten att lägga hela sin tyngd i vågskålen för att Internationalen skulle bildas. Man lyssnade därför på det sista anförandet, ett eldigt tal av Steinhardt som just anlant under namnet Gruber och nu redogjorde, knappast på något överdrivet sätt, för läget i Central-europa efter kriget. Han avslutade med följande utrop: ”Det har gått sjutton dagar sedan vi lämnade Wien för att ta oss till Moskva. Vi har tillbringat hela resan med våra kamrater arbetarna, i kolvagnar, på lokomotiv, i buffertvagnar, i boskapsvagnar, till fots bland ukrainska och polska stråtrövare, hela tiden med fara för livet men med denna idé: vi vill till Moskva, vi måste dit och inget kan hindra oss från att göra det.”²⁵

Dagen därpå, den 4 mars, stod frågan om Internationalen helt naturligt på dagordningen. Fritz Platten, som satt ordförande, meddelade att en motion lagts fram som med all säkerhet härstammade från Rakovskij men som också undertecknats av Gruber-Steinhardt, Rudnyánszky och Grimlund. Den förespråkade att Tredje internationalen skulle bildas, ”en enad, gemensam och internationell organisation för alla de kommunister, som ställer sig på den proletära diktaturens ... terräng.”²⁶ Alla kunde nu förstå att den diskussion som pågått mellan de ryska ledarna och Eberlein utanför kongresslokalen efter Rakovskijs ankomst nu var avgjord. Det var givetvis minimikravet för att kongressen skulle ändra sig och ta ett nytt beslut i frågan.

Eberlein gjorde ett sista tappert försök och det var alls inte bara för formens skull. Han förklarade först att det tidigare beslutet tillkommit på begäran av ”den tyska delegationen” – det var så han beskrev sig – som var bunden av ett mandat som gick ut på att den inte fick delta i något omedelbart bildande av en ny International. Rakovskijs resolutionsförslag tvingade honom att förklara sig närmare. Han ifrågasatte att bildandet var någon absolut nödvändighet. Förvisso behövdes ett politiskt centrum, men ett sådant existerade redan och anhängarna till rådssystemet var på väg att bryta sig ur överallt. Tredje internationalen borde vara ”grunden för en mäktig organisation”. Men den hade ingen organisatorisk bas och det var felaktigt att pressa fram ett bildande under förevändning att Andra internationalen var på väg att återuppstå i Bern. Enligt Eberlein hade diskussionerna på kongressen visat på betydande meningsskiljaktigheter rörande

²² *PCIC*, s. 54-55.

²³ *Ibidem*, s. 55.

²⁴ *Ibidem*.

²⁵ *Ibidem*, s. 140.

²⁶ *Ibidem*, s. 164-165.

mål och metoder. Han trodde att delegaterna mer kommit för att få information än för att bilda en International:

Om vi vill ta itu med att bilda Tredje internationalen måste vi först tala om för omvärlden vad det är vi vill, förklara den väg vi tänker ta, med vem eller vilka vi kan tänka oss att samarbeta (...). Bara i ett fåtal länder finns verkliga kommunistpartier; på de flesta håll har de bildats de senaste veckorna; i många länder finns det i dag kommunister, men dessa har ännu ingen organisation.²⁷

Han avslutade med att påtala att delegaterna inte var representativa – med stöd i mandatkommissionens arbete – och ifrågasatte till och med Rakovskij, vars mandat för Balkanfederationen redan kritiserats av en serb och en grek:

Det finns så få organisationer som deltar i bildandet av Tredje internationalen att det blir svårt att framträda offentligt. Följaktligen är det nödvändigt, före något bildande, att göra plattformen känd runt om i världen och uppmana kommunistiska organisationer att förklara om de är redo att tillsammans med oss grunda Tredje internationalen och jag ber er att inte ta något förhastat beslut, utan att inom kort sammankalla en kongress som då kan bilda den nya Internationalen, men en International som då kommer att samla betydande krafter bakom sig.²⁸

Det var Zinovjev som gick i svaromål. Resolutionskommissionen hade diskuterat frågan kvällen innan och enhälligt beslutat föreslå kongressen att utropa Tredje internationalen. Varför skjuta frågan på framtiden, undrade han och vände mot Eberlein de argument och försäkringar denne kommit med i sin rapport, där han hävdade att de tyska kommunisterna var nära ett maktövertagande: ”Vi har upplevt en segerrik proletär revolution i ett stort land, i två länder är en revolution på väg att segra och efter det får vi höra att vi fortfarande är för svaga? (...) Det finns ett parti som är på väg mot seger och som om några månader, i Tyskland, kommer att bilda en proletär regering. Och då skulle vi behöva tveka nu?”²⁹ Zinovjev avslutade:

Vi vill inte gå vidare med känslan av att vara för svaga, utan vi måste vara genomsyrade av känslan av vår styrka, att framtiden tillhör Tredje internationalen och att, om vi arbetar i den andan, kommer vi utan tvekan att kunna ta det nödvändiga steget. Efter moget övervägande föreslår vårt parti att vi omedelbart bildar Tredje internationalen. Hela världen kommer då att få se att vi är rustade intellektuellt och organisatoriskt.³⁰

Tärningarna var kastade. Angelica Balabanova förklarade att de organisationer och partier som tillhörde Zimmerwaldvästern nu var för att bilda Tredje internationalen. Jukka Rakhia, en av de finska delegaterna, läste upp en deklARATION från sitt parti som skrivits efter ett möte med Eberlein kvällen före. I ett eldigt inlägg slog han sedan fast, att stödet för bildandet av Tredje internationalen fanns ”i den enorma revolutionära rörelse” som höll på att rulla fram över hela Europa. Rudnyánszky, Sadoul och Steinhardt tillfogade några argument. Polacken Jozef Ounschlicht framförde en känslomättad maning till Eberlein att upphöra med att motsätta sig bildandet. I ett inlägg som förmodligen stympats oavsiktligt i protokollet jämförde Rakovskij de farhågor Eberlein gett uttryck för med Ledebours hållning. I likhet med Jukka Rakhia påpekade han också att Eberleins argument mest var rent formella och mot det ställde han tvingande politiska skäl för att bilda Internationalen.

Slutligen gick Rakovskijs och de andras förslag till omröstning. Eberlein lade ned sin röst. Alla övriga delegater röstade för.

Tredje internationalen hade fötts.

De programmatiska dokumenten

Det var Lenin som hade skrivit och presenterat teserna, i form av 22 punkter, om ”Borgerlig demokrati och proletariats diktatur”. De var skrivna med stor omsorg och klarhet och var en

²⁷ *Ibidem*, s. 166.

²⁸ *Ibidem*, s. 166-167.

²⁹ *Ibidem*, s. 167.

³⁰ *Ibidem*, s. 168.

slags handbok för partiagitatorn om dessa båda frågor, som Lenin slagit samman till en enda. Han förklarade där att försvaret av utsugarnas välde i dag säkerställdes, bland annat av socialförrädarna, med filosofiskt-politiska argument där diktaturen fördömdes och demokratin i allmänhet lovsjöngs. Men dessa personer garderade sig väl mot att förse dessa begrepp med något klassmässigt innehåll, medan det enligt Lenin bara var fråga om borgerlig demokrati och proletär diktatur. Enligt honom visade historien att ingen klass kunnat erövra eller behålla makten utan att med våld ha krossat motståndet från de gamla härskande klasserna. Alla dagens socialförrädare hade i går besjungit Marx' och Engels' uppfattning att "den mest demokratiska borgerliga republik inte är någonting annat än en maskin, varmed arbetarklassen förtrycks av bourgeoisien, varmed de arbetande massorna förtrycks av en handfull kapitalister".³¹ Pariskommunen, som kommunisterna återopade, hade inte varit någon parlamentarisk institution. Dess betydelse hade bestått i att "i den gjorde ett försök att bryta ned och fullständigt krossa den borgerliga statsapparaten, ämbetsmänna-, rätts-, militär- och polisapparaten, att ersätta den med arbetarnas självstyrande massorganisation, där det inte fanns någon uppdelning i lagstiftande och verkställande makt".³²

Han gjorde därefter en noggrann genomgång av vad exempelvis mötes- och pressfrihet innebär under kapitalismen för dem som inte förfogar över de materiella resurser, som behövs för att verkligen kunna utnyttja dem. Han visade att den terror som härskar i många demokratiska stater från USA till Tyskland, där Rosa Luxemburg och Liebknecht mördats, bara var ett normalt uttryck för hur den privilegierade klassen försvarar sin makt. Han fortsatte: "Under sådana omständigheter är proletariatets diktatur inte bara ett helt rättmätigt medel för att störta utsugarna och undertrycka deras motstånd, men också genom det faktum att den är även absolut nödvändig för hela massan av arbetande som det enda skyddet mot bourgeoisiens diktatur, vilken framkallade kriget och förbereder nya krig."³³ Han betonade denna andra punkt, för det var uppenbart att proletariatets diktatur krävde nya former av demokrati, institutioner såväl som nya villkor, som ännu inte upptäckts eller ännu inte existerade. Detta kunde ge näring åt missträningar eller uppfattningen att enda syftet med proletariatets diktatur var – i och för sig avgörande men inte det enda – att krossa de gamla herrarnas motstånd.

Proletariatets diktatur är ... ett undertryckande med våld av utsugarnas motstånd, dvs motståndet från befolkningens obetydliga minoritet, godsägarna och kapitalisterna. Härav framgår i sin tur att proletariatets diktatur oundvikligen måste medföra inte bara en förändring av demokratins former och institutioner i allmänhet, utan just en sådan förändring som medför att de av kapitalismen förtryckta, de arbetande klasserna, i hittills okänd grad kan utvidga demokratisms faktiska utövande.³⁴

Han fortsatte:

Den gamla, dvs den borgerliga, demokratin och parlamentarismen var uppbyggda på så sätt att just de arbetande massorna allra mest hölls borta från förvaltningsapparaten. Sovjetmakten, dvs proletariatets diktatur, har däremot en sådan uppbyggnad att de arbetandes massor förs närmare förvaltningsapparaten. (...) Till detta mål [statsmaktens tillintetgörande] leder emellertid i praktiken endast sovjetdemokratin, eller den proletära demokratin, ty genom att den uppmuntrar de arbetandes massorganisationer att ständigt och ovillkorligt delta i statsförvaltningen börjar den genast förbereda varje stats fullständiga bortdöende.³⁵

Internationalens plattform hade utarbetats och presenterades av Bucharin. Den var skriven med samma omsorg om klarhet och pedagogik. I introduktionen sades att kapitalismen försökt övervinna sina motsättningar genom krig, men att det bara lett till att det imperialistiska kriget omvandlats till inbördeskrig, vilket inneburit inledningen på proletariatets kommunistiska revolution. Sedan gick den över till erövringen av den politiska makten, där man parallellt fullföljde krossandet av den gamla statsapparaten och började bygga upp en ny: att bourgeoisien

³¹ *Ibidem*, s. 151. Även Lenin, *Valda verk i 10 band*, bd 8, s. 335.

³² *Ibidem*, s. 152. Lenin, a.a. s. 336.

³³ *Ibidem*, s. 155. Lenin, a.a. s. 340.

³⁴ *Ibidem*, s. 156. Lenin, a.a., s. 341.

³⁵ *Ibidem*, s. 156-157. Lenin, a.a., s. 342-3.

avväpnades, officerskåren krossades, proletariatet beväpnades och ett Rött garde bildades, att borgerliga domare avsattes och proletära domstolar upprättades. Plattformen innehöll ett långt avsnitt om demokrati och diktatur, där det underströks: ”Sovjetsystemet säkrar på så vis möjligheten till en verklig proletär demokrati, en demokrati för och inom proletariatet, riktad mot bourgeoisien.”³⁶ Industriproletariatets dominans utgjorde där bara ett temporärt privilegium.

Beträffande ekonomin var målet socialisering, vilket gjorde det möjligt att koncentrera den och att produktionen underordnades en enhetlig plan. Först skulle man förstatliga storbanker, industritruster och karteller samt stora jordegendomar. Småegendom skulle inte exproprieras. Inom ekonomin skulle den proletära diktaturen förverkligas ”i den mån som proletariatet förmår skapa den centraliserade produktionens styrande organ och förverkliga arbetarnas självstyre (...) [och] dra in allt större skikt av det arbetande folket till ett direkt arbete i ledningen”.³⁷ Även handeln skulle förstatligas. Kvalificerade tekniker och specialister skulle ges möjlighet att utveckla skapande aktivitet.

Plattformen avslutades med att påpeka att ”vägen till seger” gick över en brytning med socialdemokrater till höger och i mitten och genom en union med de grupper som ställde sig på rådsaktens sida. Internationalens roll klargjordes också utöver att samordna det internationella proletariatets kamp: ”Internationalen, som kommer att underordna de s.k. nationella intressena under världsrevolutionens intressen, kommer även att förverkliga den ömsesidiga hjälpen mellan proletärerna i olika länder (...) [och] stödja koloniernas exploaterade folk i deras kamp mot imperialismen för att därigenom påskynda det internationella imperialistiska systemets slutgiltiga sammanbrott.”³⁸

Kommunistiska internationalens manifest

Det var Trotskij som åter, efter Zimmerwald, fick i uppdrag att skriva det manifest som var nödvändigt när den nya Internationalen utropades. Det var av en helt annan kvalitet än plattformen. Trotskij läste upp och översatte det direkt i talarstolen. I introduktionen hänvisade han till Marx´ och Engels´ *Manifest*. ”I grunden följde rörelsen den väg som det Kommunistiska partiets Manifest stakat ut. Den slutliga och avgörande kampens stund har kommit senare än vad den sociala revolutionens apostlar väntat och önskat. Men den har kommit.”³⁹ Han förklarade att kommunisterna såg sig som arvtagare till och testamentsexekutorer av vad som förebådats 72 år tidigare. Uppgiften var nu att sprida de revolutionära erfarenheterna, utplåna ”opportunistens och socialpatriotismens orena lögn” och skapa enhet mellan ”världsproletariatets alla verkliga revolutionära partier”.⁴⁰ Europa täcktes av ruiner efter kriget. Han påminde om att socialismen förutsett det i åratal, sett detta som oundvikligt och fördömt imperialismen som anstiftare av det kommande kriget. Efter ett svep över olika regeringsuppgifter kom han in på grundfrågan:

”Till följd av kriget avslöjades den kapitalistiska ordningens motsättningar inför mänskligheten i form av fysiskt lidande: hungern, kölden, epidemierna och ett häftigt återfall i barbari. Och därmed är också det gamla akademiska grälet mellan socialister beträffande utarmningsteorin och den successiva övergången från kapitalism till socialism slutgiltigt avgjord.”⁴¹ Han poängterade att kriget sopat bort alla erövringar i den fackliga och parlamentariska kampen, gjort det möjligt för finanskapitalet att militarisera staten och att det också självt militariserats. Att återgå till fri konkurrens såg han som otänkbart. ”Frågan är bara vem som hädanefter ska bära den förstat-

³⁶ *Ibidem*, s. 220.

³⁷ *Ibidem*, s. 221-222

³⁸ *Ibidem*, s. 223

³⁹ *Ibidem*, s. 206

⁴⁰ *Ibidem*.

⁴¹ *Ibidem*, s. 208

ligade produktionen: den imperialistiska staten eller det segerrika proletariats stat?"⁴² Han fortsatte:

Att förkorta den krisperiod vi nu befinner oss i, är endast möjligt genom den proletära diktaturens metoder, med hjälp av den proletära diktaturen som inte förlorar sig i det förgångna, som varken tar hänsyn till ärftliga privilegier eller äganderätten; som endast utifrån nödvändigheten att rädda de svältande massorna och i detta syfte mobiliserar alla medel och alla krafter, påbjuder allmän arbetsplikt, inrättar arbetardisciplinens ordning för att på så sätt inte bara läka krigets sår inom några år, utan också lyfta mänskligheten till en ny, oanad höjd.⁴³

Nationalstaten, som kraftfullt drev på kapitalismens utveckling, hade blivit en för trång korsett för produktivkrafterna. Imperialister i båda läger förtryckte småfolket, svälte ut och förödmjukade dem utan att upphöra med pratet om deras rätt att styra sig själva. Bara den proletära revolutionen gav dem några framtidsutsikter genom att ena dem i en ekonomisk modell samtidigt som den tryggade deras rätt att sköta sig själva och bevara sin nationella kultur. Även den koloniala frågan hade ställts på dagordningen under kriget och hädanefter handlade kampen i en del koloniala länder inte bara om nationell befrielse utan hade också fått en social karaktär. Det avgörande stödet till de kolonier som gjort sig fria skulle komma från ett socialistiskt Europa.

Han besvarade borgarklassens anklagelser mot de ryska revolutionärerna: "Hela den borgerliga världen anklagar kommunisterna för att de utplånar friheten och den politiska demokratin. Detta är lögn. Då proletariatet tar makten påvisar det den totala omöjligheten i att utnyttja den borgerliga demokratis metoder och skapar därför betingelserna och formerna för en ny och överlägsen demokrati: arbetardemokratin."⁴⁴ När ekonomin och politiska institutioner bryts ned har proletariatet skapat sin egen maktstruktur, arbetarråden, smidiga och öppna för andra utsugna och förtryckta, och "den viktigaste erövringen och det mäktigaste vapnet för proletariatet i vår tid". Ett oumbärligt vapen i ett läge då "det imperialistiska kriget som ställer nation mot nation har förändrats och förändrar sig mer och mer till ett inbördeskrig som ställer klass mot klass".⁴⁵ Nu var Trotskij i högform som polemiker:

Den borgerliga världens klagan över inbördeskriget och den "röda terrorn" utgör det mest fulländade hyckleri som den politiska kampens historia känner. Det skulle aldrig ha funnits några inbördeskrig om inte utsugarklickarna, som fört mänskligheten till undergångens brant, hade motsatt sig varje framsteg från de arbetande massorna, om de inte hade organiserat sammansvärjningar och mord, om de inte hade inkallat väpnad hjälp utifrån för att upprätthålla eller återupprätta sina hotade privilegier. Inbördeskriget påtvingades arbetarklassen av dess dödsfiende.⁴⁶

Han slog fast att kommunisterna inte provocerat fram inbördeskriget på konstlad väg, att de försökte förkorta det, minska antalet offer och framför allt trygga segern för proletariatet. Det var därför proletariatet måste beväpnas i tid. Det var därför Ryssland skyddades av sin Röda armé.

Avslutningsvis gick han över till Internationalen och påminde om att de mest avancerade arbetarna ända sedan den organiserade socialistiska rörelsens allra första början sökt sig till en internationell sammanslutning. Efter en kort sammanfattning av Internationalernas historia och den roll de haft i den allmänna utvecklingen fastslog han:

Vi kommunister inom Tredje internationalen betraktar oss som de direkta bärarna av de hjältemodiga ansträngningar och martyrskap som generationer av revolutionärer har burit fram, allt ifrån Babeuf till Karl Liebknecht och Rosa Luxemburg. Om den Första internationalen förutsåg den kommande utvecklingen och förberedde dess vägar, om den Andra internationalen samlade och organiserade millioner proletärer så är den Tredje internationalen massaktionens international, det revolutionära förverkligandets International. Den socialistiska kritiken har tillräckligt brännmärkt den borgerliga ordningen.

⁴² *Ibidem*, s. 209

⁴³ *Ibidem*.

⁴⁴ *Ibidem*, s. 211

⁴⁵ *Ibidem*, s. 212

⁴⁶ *Ibidem*.

Det internationella kommunistiska partiets uppgift är att störta denna ordning och i dess ställe bygga upp den socialistiska ordningen.⁴⁷

Omständigheterna kring och betydelsen av grundandet

Omständigheterna kring bildandet av Tredje internationalen – Komintern var den ryska förkortning som snabbt blev allmän accepterad och som fransmän och briter fullt logiskt stavade Comintern – har sedan dess varit föremål för mycket polemik. Det kan förklaras med den uppenbara tveksamhet som rådde i den ryska ledningen inför Rosa Luxemburgs postuma motstånd, som Eberlein gett uttryck för. En första version, väl sammanfattad och anammad i Franz Borkenaus bok 1939, gjorde gällande att ryssarna och andra delegater ändrat inställning efter Steinhardts anförande, som blåst in en fläkt av inbördeskrig och revolution i Centraleuropa på det internationella mötet. Den tolkningen är trots allt förvånande. Ingen av de närvarande ryssarna var någon duvunge som var benägen att fatta så viktiga beslut bara på grundval av att en rapport på ett konkret sätt talade om vad alla redan kände till i allmänna termer.

När Trotskij senare fick frågan av sina unga kamrater, bland annat Pierre Naville, svarade han att det funnits en reell tvekan bland bolsjevikledarna, inklusive Lenin och han själv, och att det som vänt läget på kvällen under konferensens andra dag var att hans gamle vän Christian Rakovskij anlant till Moskva samma dag. Men ursprunget till denna version, som Borkenau säkert återger på ett hederligt vis, återfinns i Zinovjevs uttalande vid det ryska partiets kongress i mars 1919, där han försäkrade att Grimlunds, Rakovskijs och Steinhardts ankomst bidragit lika mycket som utvecklingen på själva kongressen för att få Eberlein och den ryska delegationen att svänga.

En artikel av Vorovskij, som ingick i den ryska delegationen, i *Pravda* den 7 mars 1919 kan vara en annan källa. Han skrev där att Steinhardts ankomst ”varit ett osedvanligt och minnesvärt ögonblick som djupt skakat kropp och själ hos de närvarande”. För Vorovskij utgjorde Steinhardt, med sina stora stövlar, sina trasiga kläder som han skar sönder med en kniv för att plocka fram sin fullmakt och sitt ovärdade skägg, själva sinnebilderna för proletariatet och han försäkrade ”att det varit omöjligt att oberörd lyssna på den österrikiske kamratens enkla berättelse”. Det bör ändå poängteras att Eberlein 1924 uppgav att det var Rakovskijs anförande som fått konferensen att ändra sig.

Polemiken återkom 1965 efter Angelica Balabanovas artikel ”Lenin och bildandet av Komintern”. Den tidigare sekreteraren inom Zimmerwaldvänstern tvekade nu inte att hävda att denna affär ”sannolikt utgjorde ett lurendrejeri utan motstycke i relationer mellan personer med ett minimum av moral och än mer så i arbetarrörelsens historia”. Hon skrev att initiativet kommit från Zinovjev ”i direkt samarbete med Bucharin och inte utan Lenins och Trotskijns gillande”.⁴⁸ Men denna version, som en del historiker accepterat, är heller inte hållbar. Hon hävdade att Steinhardts anförande – som hon betraktade som en del av en intrig – framkallade en storm av applåder och att Zinovjev därefter lade fram förslaget om att ompröva det tidigare fattade beslutet. Det är tråkigt för Balabanova, men det protokoll som offentliggjordes medan hon var sekreterare för Kommunistiska internationalen visar otvetydigt att det är fel att påstå, som hon gjorde, att kongressen förlängts med en dag för att Steinhardt skulle få tala. Denne höll i själva verket sitt anförande i slutet av sammanträdet den 3 mars. Zinovjevs förslag lades fram ett dygn senare, i slutet av sammanträdet den 4 mars. För att kunna gå med på Balabanovas version får man verkligen föreställa sig oerhört långvariga applåder ...

Andra flagranta motsägelser och inkonsekvenser gör det omöjligt att ta på allvar detta senkomna vittnesmål/anlagelseakt. Det är exempelvis omöjligt att bolsjevikerna under de förhållanden som rådde skulle ha lyckats samordna och synkronisera Steinhardts och Guilbeaux', Balabanovas gamle antagonist, ankomst. Ändå ser hon där beviset på att det rörde sig om en komplott. Vi kan tillägga att denna italiensk-ryska aktivist på ålderns höst påstod sig ha lagt ned rösten, medan

⁴⁷ *Ibidem*, s. 214

⁴⁸ A Balabanova, ”Lenin och bildandet av Komintern”, *Contributions à l'histoire du Comintern*, s. 32.

protokollet visar att alla delegater med konsultativ rösträtt röstat för att Internationalen omedelbart skulle utropas. Av protokollet framgår däremot att Eberlein lade ned sin röst. Balabanova hävdar att Lenin krävde att hon skulle rösta för det italienska socialistpartiet, trots att hon var på konferensen bara som representant för Zimmerwaldkommissionen. Hon dementerade aldrig protokollet enligt vilket hon sade: ”Det är min rätt och skyldighet att deklarerat att merparten av de partier som deltog i Zimmerwald är för att Tredje internationalen bildas omedelbart.”⁴⁹

Dessutom motsägs hennes version och den kronologi hon stöder sig på av andra vittnesmål och dokument, som uppger att frågan diskuterades på kvällen den 3 mars, inte bara i resolutionskommissionen utan också vid ett möte mellan Eberlein och den finländska delegationen. Avsiktligt bedrägeri? En enorm anakronism, en gammal människas paranoia där Lenin vid denna tid tillskrevs stalinistiska intriger? Det finns säkert ursäkter för Balabanova, men inte för dem som av egennyttiga skäl upprepar dessa uppenbara misstag. Vi drar inga slutsatser av detta, utan enbart av det faktum att det officiella protokollet var korrekt och att bolsjevikerna uppenbarligen var tillräckligt illa informerade och tveksamma för att kunna byta fot på tjugofyra timmar.

Som avslutning av detta ämne ska vi tillfoga en detalj. Sedan Rosa Luxemburg och Jogiches dödats under tragiska omständigheter ledde Eberleins agerande varken till kritik eller några andra följder inom det tyska partiet. Det var närmast i förbigående som Ernst Meyer vid partiets femte kongress påminde om att Eberleins mandat också gått ut på att han skulle lämna konferensen ifall den beslutade att utropa en ny International. De kommunister och de socialister som var på väg att bli kommunister godtog med entusiasm bildandet av Internationalen.

I slutet av grundningskongressen togs beslut vars räckvidd var svår att överblicka för ledningen. De fem ledare som valdes var Rakovskij, Lenin, Trotskij, Zinovjev och Platten. Men denna ledning, som i medlemmarnas ögon var symbolmättad och prestigefylld, var bara en formsak och fyra av medlemmarna var fullt upptagna av andra dagliga uppgifter. Som chef för regeringen i Ukraina stod Rakovskij mitt i striden, Lenin ledde den ryska regeringen och Trotskij var befälhavare för Röda armén. Platten var på väg tillbaka till Schweiz när han arresterades i Finland den 8 april, utvisades till Ryssland i maj och arresterad på nytt efter att ha försökt ta sig hem via Rumänien. Först på våren 1920 var han tillbaka i Schweiz. Omständigheterna gjorde Zinovjev till ordförande för Internationalen, med Lenins och Trotskijs samtycke och med periodvist bistånd av Bucharin. Franz Borkenau kommenterade på följande vis:

Det var inget lyckat val. (...) Zinovjev var en lysande talare och debattör, han kunde handskas med alla sorters folk, men en medfödd falskhet och lust för dubbelspel och intriger fyllde även de mest entusiastiska med avsmak. Det var välkänt att han saknade fysiskt mod, men, som ofta är fallet med hetlevrade personer var han i stånd att överdriva möjligheterna omåttligt och oförmögen att erkänna sina misstag. Han hade gjort karriär genom att helt underordna sig Lenin, som ansåg honom nyttig eftersom han ord för ord kunde upprepa mästarens idéer men med en polemisk och litterär talang som Lenin saknade. Men han hade vägrat följa Lenin under de avgörande dagarna i november 1917 och två gånger förnekat sitt ansvar för bolsjevikernas statskupp. Det var denne man, som inte ansetts värdig någon betydande post i sovjetstaten, som nu hamnat i spetsen för Kommunistiska internationalen.⁵⁰

Och han fortsatte med en förödande attack:

Givetvis var de verkligt tunga namnen vid denna tid ... fullständigt överhopade med arbete, men det finns ingen bättre måttstock på vad en rörelse sätter högt än de beslut som handlar om vad den ser som viktigt och mindre viktigt i ett nödläge. Ryssarna trodde uppriktigt att de arbetade för världsrevolutionen och ansåg att deras egen revolution var en del av den. Men deras val av personer för denna uppgift visade, och detta utan att de var medvetna om det, att de var ryska nationalisterna som – redan! – såg de andra partierna som hjälptrupper för den egna saken.⁵¹

⁴⁹ PCIC, s. 169-170.

⁵⁰ F Borkenau, *op. cit.*, s. 163.

⁵¹ *Ibidem*, s. 165.

Man kan – och det är vårt fall – betrakta slutet av denna mening som anakronistiskt. Men man kan likväl anse att det inte var helt lyckat att utse Zinovjev att leda Internationalens öden. Trotskij sade att Zinovjev alltid var entusiastisk när det gällde att vinna hjärtan och själar, men att han brukade tappa fattningen när det gällde att agera. Vilket förstås inte är någon bra egenskap på en post av denna betydelse.

Den dagliga ledningen

I sina memoarer skriver Iakov Reich, alias Thomas, att Balabanova var sekreterare i Kominterns första byrå under Zinovjev. Meningen var att hon skulle ersätta Radek, som satt fängslad i Berlin, men hennes relationer med Zinovjev var så dåliga att Rakovskij gick med på att låta henne komma till Ukraina, där hon fick en regeringspost och ansvar för Kommunistiska internationalens sydbyrå. Hon ersattes då med Vorovskij, som inte var särskilt aktiv på grund av sjukdom. Han i sin tur blev ersatt med sin närmaste man Jan Berzin-Winter. Volgatysken Klinger var administrativ sekreterare. Ordinarie medlemmar var förutom Bucharin också Ljubarskij och Reich – i stort Radeks gamla medarbetare i utrikeskommissariatets propagandaavdelning och som tidigare arbetat på beskickningen i Bern. Ryssen Michail Kobetskij, 38 år, som länge från Danmark haft ansvaret för att transportera den underjordiska bolsjevikpressen, anslöt sig till denna kärna.

De första anställda inom Internationalen var personer utöver det vanliga. Ryss-belgaren Kibaltjitj, 29 år, som gick under namnet Victor Serge var en gammal anarkist, ännu inte medlem i det parti han var på väg till. Zinovjev rekryterade honom för att ta hand om tidskriften *L'Internationale communiste*. Samtidigt med honom rekryterades en ovanlig man: den 37-årige V O Lichtenstadt, alias Mazin, hade dömts för ett bombattentat 1906, suttit tio år i den förfärliga straffkolonin Schlüsselburg och hade även han anslutit sig till bolsjevikpartiet. I Petrograd blev de inkvarterade på hotell Astoria, som både hade värme och elektricitet, och i Smolnij fick de ett stort rum med ett bord och två stolar. Första numret av tidskriften innehöll en artikel av Zinovjev där han försäkrade att segern för revolutionen i Tyskland var en fråga om några månader, kanske bara några veckor. I exekutivkommittén träffade Serge Bucharin, som kom dit emellanåt, Klinger, Sirola, Rudnyanszky, bulgarer som han inte namngav och ofta dessutom en militär som varit anarkist – den debattlystne rysk-amerikanen William ”Bill” Tjatov. Internationalens sekretariat flyttades snart till Moskva, där de hade allt utrymme de kunde önska sig i det palats där den tyske ambassadören von Mirbach bott.

Tvärtemot en envis legend som skickligt underhållits på basis av billiga fantasier låg givetvis ingen ”storrysk” önskan att Moskva skulle dominera Komintern bakom beslutet att Internationalens ledning skulle stanna i den sovjetiska huvudstaden. Det var bara så att omständigheterna, krig och inbördeskrig, gjorde att det var enda platsen i världen där Internationalen kunde fungera. Här finns ingen anledning att betvivla att Zinovjev och Trotskij menade allvar när de 1919 antydde att Kominterns högkvarter snart skulle flyttas till Berlin eller Paris.

Vi känner till namnen på en del av de personer Komintern använde sig av under denna tid. Det rörde sig i allmänhet antingen om ryssar, som genom inbördeskrigets skiftningar gjorts hemlösa eller sådana som varit verksamma utanför Ryssland före kriget och som var användbara genom sina relationer och sin kunskap om terrängen eller också var det utländska politiska flyktingar. Till dem som tillhört beskickningen i Bern bör också fogas Vladimir Dëgott, Aleksandr Abramovitj, Daniel Riedel, som samtliga hade bott i Paris, ex-italienaren Chaim Heller och två finländska flyktingar, Edward Gylling och Mauno Heimo. Mycket snart hade de ledande inom Komintern gjort försök, inte att decentralisera apparaten men upprätta känselspröt eller förposter, ”byråer” där tanken var att de skulle komma närmare det Västeuropa dit en resa från Moskva vid denna tid var förenat med livsfara på grund av blockad och militära operationer. Det skedde först i Ukraina – det vill säga teoretiskt sett utomlands – och sedan direkt i utlandet.

Sydbyrån

Det krävdes att arkiven i Moskva blev tillgängliga för att historikerna skulle lägga märke till att Internationalen mycket tidigt upprättat en byrå i Ukraina, som efterlämnat arkiv. Angelica Balabanova, som – som tidigare nämnts – då var sekreterare i Zimmerwaldkommittén, har berättat att det var Lenin personligen som bad henne installera sig i Ukraina, för det var brofästet till det oroliga Europa och att hon därigenom skulle komma mycket närmare dit. En enda nackdel fanns: det var möjligt att en internationell konferens snart skulle hållas i huvudstaden men i så fall skulle han skicka ett speciellt tåg så att hon skulle kunna delta. Hon anlände således tillsammans med Rakovskij en dag försenad.

Under kongressen beslutade man att upprätta en ”Sydbyrå” i Ukraina, som skulle ledas av Rakovskij och Angelica Balabanova. Det visade vilken betydelse man fäste vid beslutet. På själva kongressen rekryterades de första medarbetarna till denna byrå. Rakovskij hade personligen vänt sig till Jacques Sadoul. Han var advokat, medlem av socialistpartiet och kapten i reserven. Sadoul hade tillhört den socialistiske ministern Albert Thomas kabinet och denne hade sommaren 1916 utnämnt honom till politisk observatör vid den franska militärdelegationen i Ryssland, och under flera månader hade han fungerat som officiell mellanhand mellan de allierade och Lenins regering. Sakta men säkert hade han vunnits för bolsjevismen och gick 1918 med i den kommunistiska franska gruppen. Han var 38 år när han kom till Ukraina i mars 1919. Marcel Body har gett en färgstark skildring av den resa kongressdeltagarna gjorde för att komma till den nya byråns högkvarter: ett stopp i Kursk, där de ukrainska ledarna deltagit i ett möte och fått återvända i galopp för att undkomma beväpnade förföljare och hur tåget startat brådstörtat. Det tycktes vimla av fiender i dunklet. Flera gånger visslade kulorna förbi, några okända försökte döda passagerarna men flera av dem – som Aleksandra Kollontaj – var helt oberörda.

Det var ingen tillfällighet att flera fransmän ingick i resan. Den stora hamnstaden Odessa var ett nervcentrum för läget i Ukraina. Odessa hölls av franska trupper under general Anselm och utgjorde brohuvud för den kapitalistiska världens intervention. Agitation och revolutionär propaganda riktad till franska soldater och sjömän stod i centrum för bolsjevikernas strategi och för att det skulle lyckas behövdes fransmän eller fransktalande. Denna verksamhet hade dittills skötts av det ukrainska kommunistpartiet med stöd av Internationalens ledning. Men medlemmarna där som Ivan Golubenko, Ian Gamarnik och Lavrentij Kartvelisvilij var visserligen härdade i underjordiskt arbete i ockuperade ukrainska städer men kunde inte sköta denna uppgift ensamma. Det är svårt att i denna fråga särskilja vilken roll som tillkom det ryska partiet, det ukrainska, ”det utländska kollegiet” eller de utsända från Sydbyrån. Det handlade om ett internationellt och internationalistiskt arbete och man skulle till och med kunna säga att det var den smältdegel där den nya Internationalen föddes. Byråns sammansättning varierade mycket. Kring en teknisk stab av ryssar, som 1920 leddes av Mark Moisseiev, stenografer, bokföringsansvariga, telefonister – ett trettiotal personer totalt – fanns också direkt politiskt ansvariga: Jacques Sadoul som hade hand om den dagliga ledningen, jugoslaven Milkic, bulgaren Tjablin, fransyskan Rosalie Barberet och lite senare polacken Feliks Kon och den ryske orientalisterna Michail Veltman, kallad Pavlovitj.

Den första fronten låg i Odessa, där många offer krävdes. Den mest kända var den 43-åriga lärarinnan Jeanne Labourbe. Hon levde med en jugoslavisk kommunist och hade skickats från Moskva i februari. Hon arresterades, våldtogs och massakrerades grymt av franska trupper i mars 1919. Därefter kom den unge Henri Barberet, 18 år, som organiserat spridande av tidningar och kommunistiska flygblad. Han dödades i strid med styrkor som tillhörde atamanen Grigorjev, som först anslutit sig till bolsjevikerna och sedan gjort myteri.

I gruppen ingick yrkesrevolutionärer som kunde franska. Ryssar som Vladimir Dégott, en bokbinderiarbetare som hade känt Lenin och arbetat med honom i Paris, även rumäner som Mihail Bujor, som rymt från fängelset samma dag som Rakovskij och tagit sig till Ryssland med honom, Daniel Riedel, f d parisare som i början tog partimedlemmar som kom från Moskva

genom fiendelinjerna och sedan var en av organisatörerna i Odessa, Alter Zalik, fransk-rumän, och journalisten Stella Kosta från Luxemburg, som var medlem i det franska socialistpartiet sedan 1904.

Den andra fronten var resten av världen. Det handlade om att få iväg sändebud till grannländerna för att skaffa kontakter där och även ta hand om dem som först lyckades ta sig ända till Kiev och sedan till Charkov. Vi känner till namn på kurirerna. I allmänhet handlade det om okända. Ibland bar de med sig förmögenheter i rubel, eller valutor i de länder dit de var på väg. Ibland handlade det om smycken och juveler. De visade sig vara hederliga: en enda av dem försvann men det är ovisst hur, en annan kunde inte överlämna sin "skatt" till adressaten, men han kom tillbaka för att förklara sig. Männen skickades iväg allt efter den destination som valts och de olika individernas kapacitet. Flera av dem gav sig av till Frankrike: Boris Pochitonov, som kallades Wulfert, vars mor var belgiska kom till socialistpartiets kongress i Strasbourg med fickorna fulla av pengar. Där återknöt han kontakterna med vänstersocialisterna. Louis Badina, som varit till sjöss på Svarta havet hade rymt från ett rumänskt fängelse och flytt till Ukraina. Nu skickades han till Frankrike med en stor summa pengar. Andra utsända med samma uppdrag lämnade Ukraina med destinationer som Sofia, Belgrad, Aten, Bukarest och Ankara.

Sändebud kom från olika länder. Byrån intervjuade de mest kända och nästan alla ledande personer ville träffa Rakovskij, utom bulgarerna från *tesnjaki*-partiet som hyste betänkligheter och hellre åkte till Moskva. Det fanns lite av varje bland dem som kom och for, exempelvis två turkar och deras ankomst hälsades med glädje. Men inget mer är känt om dem. Ibland hade dessa män genomfört veritabla odysseer.

Det var fallet med den bulgariske armémajoren Georgi Dontjev, som gjort myteri i spetsen för sina soldater när den rörelse han trott sig utgöra en del av hade upplösts. Han hade med sig färsk information, fast från Serbien dit han tagit sin tillflykt. Samma var fallet med bosniern Mio Ivić, ledare för ungtkommunisterna, som hade med sig en värdefull rapport om bildandet av det jugoslaviska partiet. Han hade lämnat Belgrad den 4 februari 1920, utan pengar, tagit sig till Saloniki där han arbetat för att skaffa pengar, men som fripassagerare på en båt till Istanbul hade han vid landstigningen blivit av med hela sitt sparkapital. Med hjälp av några italienare tog han sig till Batumi, där han blivit fördriven till Georgien. Via bergen, där han utan skor på fötterna tagit sig över snötäckta områden, kom han fram till Vladikavkaz, där traktens kommunister försett honom med pengar, vilket gjorde att han kunde ta sig till Rostov-vid-Don och sedan Charkov dit han slutligen anlände den 18 april.

Dessa första kontakter gjorde det möjligt att gå vidare till en högre nivå och organisera hemliga "rutter" med stöd av olika nätverk. Det fanns två, "havsvägen" till Bulgarien och "landvägen" till Rumänien, Galizien och Bukovina med avlösning under färden, falska identitetshandlingar och, förstås, pengar. På det stora hela fungerade det. Det var i Turkiet som flest kommunistiska "resenärer" blev dödade.

En annan del av Tredje internationalens historia utspelades 1919 i Centraleuropa. Det handlade inte om någon underjordisk aktion, utan om två stater där kommunister ledde revolutioner, med "röda" arméer i strid med rumänska trupper som beskyddades av de allierade. Vi kommer längre fram att behandla den ungerska revolutionen och den Rådsrepublik som leddes av Béla Kun. Många trodde att den europeiska revolutionens framtid avgjordes där, då en tänkbar förening mellan de röda arméerna i Ukraina och Ungern var möjlig.

De ungerska ledarnas självförtroende tycks ha fört Rakovskij bakom ljuset, framför allt deras skrävel om sin armé som i realiteten var infiltrerad av "de Vitas" hemliga aktivitet. Det var inget ömsesidigt förtroende. Béla Kun tycks ha varit svartsjuk på Rakovskijs anseende och uppträtt misstänksamt och brutalt. Han förde inga diskussioner med Rakovskij och Kun vände sig direkt till Lenin för att beklaga sig över Rakovskij. Inget är känt om vad Tibor Szamuely, som var mycket kritisk mot Béla Kuns politik, och Rakovskij talat om när de träffades i Charkov när

Szamuely mellanlandade på väg till Moskva. Béla Kun lät avrätta två röda officerare, Grigorij Jefimov och Junkelson, som Rakovskij skickat till honom. Kun anklagade dem för att ”intrigera” mot honom tillsammans med en ”anarkistisk grupp”. Hans armé, som underminerats inifrån, bröt samman kort efter det att offensiven inletts mot de rumänska trupperna, vilket gjorde att Röda armén tvingades lämna Ukraina. Under resten av sitt liv fortsatte Béla Kun oförtrutet att skjuta skulden för nederlaget på Rakovskij. Efter mordet på spartakistledarna i Tyskland var detta ett allvarligt nederlag, det första ”missade tillfället” att på något seriöst vis sprida revolutionen i Europa. Det innebar också slutet på Rakovskijs korta period inom Komintern och därmed även slut för det Lenin förmodligen planerat ett tag.

Berlinbyrån

En natt på våren 1919 kallade Lenin till sig Iakov Reich. Lenin kände honom ganska väl och uppskattade honom. Han ville tala med honom om ett projekt som gällde Internationalen. Lenin ansåg att det inte längre gick att fortsätta med att från Moskva hjälpa okända eller oerfarna personer att ge sig in i det revolutionära arbetet. Resan från Moskva, i båda riktningar, var dessutom för osäker och farlig i alla avseenden. Lenins idé var som alltid mycket enkel. Man måste upprätta en förposterings utomlands för Internationalen med erfarna kamrater, härdade i underjordisk verksamhet och dugliga på det finansiella området. Dessa personer skulle förses med ett stort kapital som de kunde förfoga över. De skulle ägna sig åt att publicera tidningar, broschyrer, böcker och vid behov skapa ett bokförlag utomlands. Han bad Reich bege sig till Berlin för att där bygga upp Internationalens byrå i Väst. Denne accepterade: under detta uppdrag var han känd som kamrat Thomas och det har han också gått till historien som.⁵² Han var född i Lemberg och av polsk nationalitet. Han hade varit socialist sedan gymnasieåren och 1905 organiserat och lett ett underjordiskt tryckeri i Warszawa och sedan tillhört en kamporganisation och – tillsammans med Pilsudski sades det – varit med i ett attentat mot Warszawas guvernör. Han hade tagit sin tillflykt först till Tyskland och sedan till Schweiz, hade varit kemist och sedan lärare och medlem av det schweiziska socialistpartiet. Där hade han lierat sig med ryska emigranter, i första hand Zinovjev. 1918 hade han rekryterats till den ryska beskickningen i Bern, gett ut en tidning och startat ett bokförlag. Efter storstrejken i november 1918 blev han utvisad och i januari 1919 anlände han till Moskva, där han bland annat använt pseudonymen James Gordon. För sitt uppdrag försågs han med den enorma summan av motsvarande en miljon rubel i olika valutor. Lenin hade dessutom skickat honom till justitiepalatsets källarvåning för att träffa polacken Hanecki (Fürstenberg), som hade hand om ekonomin när det gällde hemliga operationer. Där hade han fått diamanter av ofantligt värde, tjeckans krigsbyte.

Det finns några vittnesmål om denne man, hans osedvanliga talang för konspirativt arbete, hans vanor och stora försiktighet. I november informerade estländaren Kingisepp, som fungerade som kontakt, Zinovjev om att Thomas hade upprättat två byråer, den ena illegal, och förbindelser med Holland, Skandinavien, Österrike och Balkan samt via Schweiz med Frankrike, Italien och Storbritannien. I själva verket utnyttjade och förbättrade Thomas det nätverk som redan hade byggts upp av svensken Fredrik Ström, 39 år, och den schweiziske kosmopoliten Isaac Schweide, 29 år. I december anordnade han i Frankfurt den första konferensen för europeiska kommunistpartier. Samtidigt hade han planer på att upprätta en underbyrå i Wien med inriktning på Sydosteuropa. Denna underbyrå i Wien leddes av den 33-åriga Josef Rotstadt, pseudonymen Krasny, en polsk partimedlem som stod nära Radek, och österrikarna Gerhardt Eisler, Elfriede Friedländers 33-åriga bror, Karl Frank, 26, och den 18-åriga Richard Schüller. Snart fick de understöd, och blev nästan utmanövrerade, av ledande ungerska partimedlemmar i landsflykt. Representanter för Komintern skickades iväg och förankrade sig i flera länder. Alexander Abramovitj, en 31-åring som samarbetat med Lenin i Schweiz, var verksam i Berlin under namnet Albrecht och sedan i Frankrike under namnet Zalewski. Däggott skulle snart återvända till Paris. N N Ljubarskij var i Wien sommaren 1919 på väg till Italien, där han skulle vara Inter-

⁵² ”Kamrat Thomas berättelse” om bildandet av Berlinbyrån återfinns i *Contributions ...*, op. cit., s. 5-27.

nationalens ombud i PSI (italienska socialistpartiet) med namnet Carlo Niccolini. Den 38-årige polacken Chaim Heller, som bodde i Italien sedan 1911, presenterade sig för Antonio Gramsci i Turin under namnet Antonio Chiarini. Fransk-rumänen Daniel Riedel, pseudonymen Ivan, skickades också till Italien.

Kommunistiska internationalens västeuropasekretariat (WES) var redan på plats. Dess medlemmar hade valts ut av Radek och Thomas. Förutom de två – Karl Radek satt fortfarande fängslad i Berlin, men hans cell hade förvandlats till en politisk salong och ofta det ställe där kommunisterna fattade sina beslut – bestod det av tyskarna Paul Levi och August Thalheimer från partiledningen och ungkommunisten Willi Münzenberg. Där ingick också den 37-årige polacken Mieczyslaw Warszawski, som kallades Bronski, som tidigare först haft uppdrag i Bern och sedan på den sovjetiska ambassaden där, innan han blev utvisad 1918 för att ett år senare återvända som kontaktman på uppdrag av Kominterns exekutivkommitté. Vidare fanns den 29-årige Felix Wolf, som 1918 tagit sig till Tyskland i hemlighet tillsammans med Radek, och som ekonomiansvarig den 49-årige Eduard Fuchs, berömd advokat och kännare av erotisk konst. I det tekniska teamet kring Thomas ingick hans hustru Ruth Jensen, pseudonymen Ruth Gebhardt, som sekreterare samt en utomordentlig förfalskare som kallades Slivkin, ryskan Jelena Stassova. På några månader hade WES byggt upp en oerhört effektiv apparat. Man hade köpt upp förlagshuset Carl Hoym i Hamburg, vilket fungerade som legal fasad. Den illegala fasaden fanns i en bokhandel i Berlin och det fanns också ett annex i Leipzig men med en klart underordnad ställning. Man hade också lyckats knyta solida ekonomiska kontakter med flera banker som intresserade sig för Sovjetryssland, bland annat Bankhaus Schell i Reval [nuvarande Riga].

Det går givetvis inte att jämföra det Berlinbyrå utförde med de uppgifter Sydbyrå stod inför. Den senare var förankrad i en utfattig region som låg i ruiner och var i sitt arbete tvungen att använda båda sidor på skrivpapper, som liknade läskpapper. I krisens Tyskland var problemet för den som var försedd med valuta och var förslagen – och det var fallet med Berlinbyrå – bara att hitta bra projekt att investera i.⁵³

Amsterdambyrå

Amsterdambyrå gick på intet vis att jämföra med de båda andra – den i Kiev-Charkov som befann sig mitt i villervallan av krig och ett blodigt inbördeskrig där huvudaktörerna intog och återtog städer och varje gång avrättade förlorarna, och den i Berlin, ett väloljat maskineri med specialister och en stor krigskassa, som låg i bakhåll i en stor huvudstad där fienden inte lyckades upptäcka den. Det var i september 1919 som Internationalens exekutiv fattade beslutet att skapa en byrå i Amsterdam.

Den som fick uppdraget var Sebald Justinus Rütgers, en ingenjör som följt en vänstergrupp, ”tribunisterna”, när det socialdemokratiska partiet i Nederländerna splittrades. Efter att länge ha vistats i Nederländska Ostindien hade han under Första världskriget varit aktiv i internationalistiska kretsar i USA och umgåtts med Trotskij, Fraina och Katayama Sen. Han hade deltagit på grundningskongressen. Det verkar som om Kominterns exekutivkommitté även utsett David Wijnkoop, Van Ravesteyn, Henriëtte Roland-Holst, Gorter och Pannekoek att arbeta på Amsterdambyrå. Men de båda sistnämnda deltog inte i byråns arbete på grund av sina meningsskiljaktigheter med de andra medlemmarna. Mycket fort föll också Rütgers och hans vänner på vänsterkanten offer för sina stora illusioner om den borgerliga demokratin i allmänhet och demokratin i Nederländerna i synnerhet.

⁵³ Man kan få en föreställning om de finansiella resurser Thomas´ byrå hade genom att han vid två tillfällen hyrde privatplan, vilket var mycket dyrt vid denna tid. Valin, som var svag för finansiella redovisningar, uppger att Fuchs fått 400 000 tyska mark, enligt ett brev från Kingisepp till Zinovjev den 30 juli 1919 (RTsKhIDNI, 324/1/549, s. 105), och talar om att förlagsverksamheten gett en vinst på 10 miljoner under det första året (RTsKhIDNI, 495/19/1847).

Amsterdambyrån var givetvis en förpostering med inriktning på Nya världen, Storbritannien och Frankrike. Nederländarna hade kontakter med brittena. Rütgers själv hade kontakter med flera framskridna delar av den socialistiska rörelsen i USA, bland annat med Louis Fraina, som 1917 samarbetat med Trotskij. Man hade lyckats skicka ryss-amerikanen Grusenberg, pseudonymen Borodin, till Amerika med 500 000 dollar åt den kommunistiska rörelsen där. Dessvärre såg sig den lilla holländska gruppen, påverkade av tribunisterna, som ett avantgarde något som ingen kommunist i världen var beredd att instämna i. Den gav vid samma tid dessutom prov på en osannolik amatörmässighet när den skulle anordna sin konferens och stor cynism i sin benägenhet att fatta beslut på hela Internationalens vägnar. Vi återkommer senare till den frågan.

Stockholm?

Bör man på denna lista också inkludera byrån i Stockholm, som ofta skickade iväg sändebud – två av dem har kunnat spåras till Storbritannien, finländaren Vertheim och norrmannen Zachariasen – som ofta var försedda med stora summor pengar för västeuropeiska sektioner? Enligt Branko Lazitch hade den snarast administrativa uppgifter. Lars Björnin har för övrigt understrukit den viktiga internationalistiska roll det svenska partiet, som 1920 stod på sin höjdpunkt, spelade. Stockholmsbyrå leddes av Fredrik Ström, en av de främsta ledarna i det svenska kommunistpartiet, och sannolikt i nära samarbete med ryssen V V Smirnov, som länge varit lärare i Helsingfors och nu blivit generalkonsul i Stockholm. I byrån ingick förmodligen även de finländska flyktingarna Edward Gylling, den unge Mauno Heimo och Allan Wallenius.

Alexander Kan har granskat Ströms aktivitet utan att alltid – men är det möjligt över huvud taget? – skilja på det svenska partiets och Kominterns roller.⁵⁴ Han har betonat Ströms insats 1920 då denne organiserade en kampanj mot den polska attacken på Sovjetunionen. I Ströms anteckningsbok har han funnit kommentarer som visar på dennes sinnesstämning: han väntade otåligt på att ”Budjonns hästar skulle få dricka i Spree, Seine och Themsen”.⁵⁵

Tidvattnet stiger

I viss mening tycktes händelserna i ett antal länder bekräfta Lenins utmaning och Rakovskijs beslutsamhet att bilda den nya Internationalen. I en tid då det knappt fanns någon nyhetsförmedling, eller bara under speciella former som de telegram som lästes upp från en radiosändare i Lyon om vad Lenins kinesiska bödlar höll på med på de tomma gatorna i Kiev, började grupper och individer, små och stora partier, fackföreningar att röra på sig i riktning mot Internationalen. Förordet till en bok med dokument om Internationalen från dess grundande till Andra kongressen inleddes med följande ord:

En vecka efter det att (kongressen) avslutats, tusentals kilometer där ifrån, i Kanada där man fortfarande inte kände till att den ägt rum och där man just fått inbjudningsbrevet, hölls Western Labour Conference i Calgary på initiativ av kanadensiska aktivister, som motsatte sig den heliga alliansen och den antisovjetiska kampanjen. På förslag från Kavanagh, en av ledarna för Federation of Labour i British-Columbia och som några veckor senare skulle vara med om att leda storstrejken i Winnipeg – denna ”sovjetiska” vindil på den nya kontinenten – beslutade denna arbetarkonferens att svara på appellen från Moskva med att uttala ”sin totala enighet och sympati med målen för de ryska bolsjevikernas och de tyska spartakisternas revolution, (...), sin oreserverade uppslutning bakom proletariats diktatur som medel för att omvandla den kapitalistiska privategendomen till gemensam egendom”, och den sände sina broderliga hälsningar till sovjetregeringen och Spartakusförbundet i Tyskland.

Tretton dagar efter världskongressen beslutade ledningen för det italienska socialistpartiet, med tio röster mot tre, på grundval av samma appell från januari, att föreslå den nationella kongressen att partiet skulle ansluta sig till den Kommunistiska internationalen. Den hade vid den tidpunkten 84 000 medlemmar och skulle räkna 264 000 1920.

⁵⁴ Alexander Kan, ”Der bolschevistische ’Revolutionsexport’ im Jahre 1920”, *Jahrbuch für Kommunismusforschung*, 1994, s. 88-103.

⁵⁵ *Ibidem*, s. 90.

Alla de motsättningar som kännetecknade den första vågen av nytillkomna partier koncentrerades i dessa båda exempel.

Men det skulle krävas ytterligare över ett år innan de satt sida vid sida i någon kongressal.

5. En ofruktbar tid

För västliga statsmän hade 1917 varit ”det förfärliga året”. För alla hade 1918 varit ”det röda året”. För det röda Ryssland hade 1919 varit ”apokalypsens år”, då de berömda fyra ryttarna störtade sig över landet. Men det överlevde. Vid tre tillfällen det året var de vita styrkorna, med ekonomiskt stöd och utrustning från västmakterna på vippen att segra och störta regeringen i Moskva. Men varje gång vände situationen. I flera regioner krympte de allierade regeringarna sina stridslinjer och gav sig av. Det var fallet i norr i området kring Archangelsk och Murmansk, där de brittiska trupperna gick ombord på sina skepp igen och lämnade den vita regeringen i norr utan ”beskydd”. I Odessa var även general Anselmes trupper tvungna att bryta upp i april. De var underminerade av motståndet bland arbetarna och missnöjet bland de franska soldaterna och flottisterna, som ville att kriget skulle få ett slut även för dem.

Den ryska revolutionen var heller inte längre isolerad. 1919 var revolutionens år. I ett konfidentiellt memorandum förklarade Storbritanniens premiärminister Lloyd George: ”Hela Europa är genomsyrat av revolutionens anda. Det finns en stark känsla av inte bara missnöje utan också av vrede och revolt bland arbetarna mot de förhållanden som rådde före kriget. Hela den rådande ordningen i dess politiska, sociala och ekonomiska utformning ifrågasätts av folkmassorna från ena hörnet av Europa till det andra.”¹ I januari sade han inför sina ministrar, att det var omöjligt att skicka trupper till Ryssland för då skulle de göra myteri. Lloyd George tillade: ”om ett militärt företag igångsattes mot bolsjevikerna skulle England bli bolsjevikiskt och det skulle bildas en sovjet i London.”²

Dessa förbehåll hindrade inte den franska regeringen från att göra sig till förkämpe nummer ett i kampen mot kommunismen. Inför USA:s senat gjorde diplomaten William Bullitt följande sammanfattning av vad Frankrikes konseljpresident Georges Clemenceau sagt vid ett sammanträde med de Tios råd den 21 januari 1919: ”Bolsjevismen bredde ut sig. Den hade invaderat de baltiska provinserna och Polen och på morgonen samma dag hade det kommit mycket dåliga nyheter om stora framgångar för den i Budapest och Wien. Även Italien hotades. Om bolsjevismen efter att ha intagit Tyskland även skulle genomkorsa Österrike och Ungern och nå fram till Italien skulle Europa stå inför en mycket stor fara. Något måste alltså göras åt bolsjevismen.”³ Den amerikanske journalisten Louis Fischer hade antagligen inte fel när han drog slutsatsen att Clemenceau, som var företrädare för ett samhällssystem, såg sig föranlåten att plädера för krig mot ett rivaliserande system.⁴

De vitas stora offensiver

I de baltiska provinserna återtog Riga i maj av baltiska frivilliga och tyska trupper, männen från Baltikum, under general von der Golz, den finländska kommunismens bödel, efter att ha återkommit i januari. Staden evakuerades på order av de allierade men von der Golz lyckades få en vit regering att göra honom och 45 000 man från hans Baltikumstyrka till naturaliserade ryssar.

Under general Judenitjs befäl nådde en liten vit armé, med stöd av engelska stridsvagnar, i oktober ända till utkanterna av Petrograd. Trotskij anlände den 16, efter ett desperat beslut av politbyrån den 15. Han lyckades svetsa samman moralen bland försvararna och befolkningen för att en vecka senare leda en framgångsrik motattack. Revolutionens huvudstad hade räddats.

Faran var inte mindre vid Sydfronten. Sedan Odessa återtagits och när det såg ut att vara möjligt att den ungerska rådsrepublikens armé och Röda armén vid Sydfronten skulle mötas utbröt ett flera veckor långt inbördeskrig inom de röda leden sedan en av ledarna vid Sydfronten, N A Grigorjev, hoppat av och utropat sig till ataman. Det var kanske ett av de ögonblick då historien

¹ Citerad i E H Carr, *Ryska Revolutionen 1917-1923*, del 3, s. 148

² E H Carr, *op. cit.*, s. 146.

³ Citerad i L Fischer, *Les Soviets dans les affaires mondiales*, s. 140.

⁴ *Ibidem.*

stod och vägde. Utan Grigorjevs avhopp hade föreningen mellan de ryska och ungerska arméerna banat väg för en revolution i hela Centraleuropa och på Balkan. Resten stod den ungerska arméns inre sönderfall för.

I maj trängde Denikins trupper, som var bättre utrustade, in i Donetsbäcken; i juni tog de först Charkov och därefter Tsaritsyn. I september stod de bara 30 mil från Moskva. Ändå var detta början till slutet för dem. I och med ledarnas snikenhet, att jorden återlämnades till godsägarna, befolkningens motstånd, bonderevolter, bolsjevikiska uppror, och trots att den vita terrorn hade mångdubblats, hamnade de områden som hade ockuperats i kaos. I november befann sig Denikins armé i full reträtt. I december hade Röda armén återtagit Ukraina.

I öster gick Koltjaks ”västarmé” till attack efter att ha mördat eller avrättat praktiskt taget alla kommunister i Sibirien. De första framgångarna kom våren 1919 och i mitten av april hade man brutit igenom fronten och de högsta ledarna tyckte sig se segern skymta och att Moskva skulle falla. Men de slogs tillbaka efter en röd motoffensiv under ledning av Michail Frunze. Efter en mödosam reträtt och sedan man genomfört en sista massiv avrättning av gisslan, något som till och med gjorde Koltjaks västliga uppdragsgivare förskräckta, överlämnades amiralen till bolsjevikerna av den tjeckoslovakiska legionen och dess franske befälhavare, general Janin. Trots att man i Moskva ville anordna en stor offentlig rättegång överlät den nye ledaren i Sibirien, den bolsjevikiske arbetaren Ivan Nikitij Smirnov, åt arbetarna i Irkutsk och intelligande område att döma den höge befälhavare som varit deras bödel. Amiral Koltjak dömdes till döden och avrättades.

Inbördeskriget var ändå inte över. Men det hade redan satt sina spår på revolutionen. Den hade inte besegrats men blivit hårt trängd. Den vita armén fortsatte att skjuta, hänga, bränna och plundra de regioner den tagit kontroll över och exempelvis utrotades alla kommunister i Sibirien. På den andra sidan blev tjeckan allsmäktig, summariska avrättningar förekom liksom gisslantagningar: den terror som motsidan ägnat sig åt skulle också bilda mönster för stämningarna bland de ryska kommunisterna.

Vad som helt bestämt är säkert är att de för ögonblicket knappast hade något intresse av att kontrollera Komintern. Ibland tvingades ryssarna dock ingripa i diskussionerna och påminna sina mest nitiska anhängare om att lärdomarna av deras revolution inte inskränkte sig till att använda geväret och den militära och polisiära makt som för tillfället var nödvändiga.

Ungern: Från fängelset till makten⁵

Historien om hur de ungerska kommunisterna i mars 1919 tog makten är näst intill otrolig. Den politiska krisen efter monarkins sammanbrott i slutet av kriget, och att en mycket svag regering med borgerliga demokrater under greve Mihály Károlyi kom till makten i ett Ungern som blivit av med stora landområden, bidrog i förening med den grymma ekonomiska krisen och eländet bland arbetslösa och tidigare soldater till gynnsamma förutsättningar för en omvälvning.

Det var också tydligt att de ungerska kommunisterna inte slösat med tiden i Ryssland i bolsjevikernas skola eller i de skolor som leddes av Tibor Szamuelys agitatorer: de behärskade nu till fulländning agitation och propaganda. Möten, demonstrationer och uppmaningar till handling avlöste varandra. Ungdomar, arbetslösa, arbetare, före detta soldater mobiliserades och tillförde dagligen skaror av nya medlemmar. Partiet växte från mellan 4 000 och 5 000 medlemmar i november 1918 till cirka 70 000 året därpå. Så nog hade de vind i seglen.

Det har förekommit ”vittnen” som berättat om att deltagarna vid Kominterns grundningskongress exploderat av glädje när de fick veta att kommunisterna tagit makten i Ungern. Historieförfalskarna, medvetna eller inte, skulle bespara sig en del vanära om de studerade

⁵ Eftersom vi inte behärskar ungerska har vi i detta avsnitt använt oss av Bennet Kovrig, *Communism in Hungary from Kun to Kadar*, Rudolf L Tökés, *Bela Kun and the Hungarian Soviet Republic* samt den tyska översättningen av den ungerske historikern György Borsanyis *Bela Kun*.

kronologin. Det var den 21 mars, alltså två veckor efter det att kongressen i Moskva avslutats, som Béla Kun blev medlem av regeringen i Ungern. Hans blivande regeringskolleger, som var medlemmar av socialistpartiet, hade i själva verket fått åka och hämta honom i fängelset.

Startpunkten för detta äventyr var att många ministrar, inklusive socialistiska sådana, önskade få ett slut på det ständiga trycket från kommunisternas demonstrationer på gatorna och att partiet stadigt växte. Den 20 februari demonstrerade de arbetslösas förening utanför socialdemokraternas tidning *Népszava* för att framföra sina krav till de socialistiska regeringsmedlemmarna. Ledningen för tidningen kände sig hotad, kallade på polis och skottlossning uppstod. Fyra poliser dödades av demonstranterna, anarkistiska soldater hette det. Kommunistpartiet ropade genast om att det varit en provokation. Men regeringen, inklusive socialisterna, bestämde sig för att sätta stopp: 68 ledande kommunister, bland annat Béla Kun, arresterades och fängslades den 21. När de fått reda på att de skulle arresteras bestämde de sig för att ta det och nöjde sig med att utse en ny centralkommitté. Arresteringarna hade redan ökat kommunisternas anseende och snart skulle de framstå som martyrer för arbetarna. Under förevändning av en utredning, och för att hämnas sina dödade kolleger, misshandlades Béla Kun svårt av polisen och det uppgavs att han blivit allvarligt skadad. Ett möte anordnat av högersocialisterna för att hedra de dödade poliserna hade viss framgång. Men vid ett annat möte, organiserat av personer som tillhört Galileicirkeln, påmindes om hur socialdemokraterna agerat tidigare, mordet på Liebknecht och Luxemburg, förföljelserna mot de arresterade fördömdes och det sades vara helt uppenbart att Kun och hans kamrater inte gripits för att poliser dödats, utan för att de var kommunister. Inför protesterna runt om i landet och Moskvas hot om repressalier gick regeringen till sist med på att låta de arresterade få lindrigare villkor i fängelset (öppna celler, obegränsat antal besök och en mötessal).

Socialisterna var kluvna inför denna kaotiska och tveksamma repression. En flygel ledd av Zsigmond Kunfi kritiserade partiledningen för att ägna sig åt repressiva polisiära metoder. Kommunisterna lyckades nu med en djärv aktion. En ”andra centralkommitté” under Tibor Szamuely framträdde öppet, gav ut den nya tidningen, öppnade partilokalerna och manade till bildande av en arbetararmé och tillkännagav att man skulle ”skrida till handling militärt”. Regeringen var splittrad och förmodligen villrådig och agerade inte. I ett slag vände sig arresteringarna den 20 mars mot de som legat bakom dem. Krisen skärptes samtidigt i landet med ockupationer av fabriker och stora jordegendomar och de förråd som fanns där. På många håll ersattes den kommunala förvaltningen av arbetarråd och polisen var maktlös på gatorna mot flottister och grupper av beväpnade röda soldater.

I detta läge var det inte förvånande att de socialister som ville bryta med regeringen bestämde sig för att ta kontakt med de fängslade kommunisterna. Béla Kun förklarade sig beredd att ingå en omfattande överenskommelse. Han föreslog socialisterna att man skulle sammankalla en ”revolutionär konferens” och behandla kommunisternas program där. Han krävde att hans eventuella allierade kollegor skulle erkänna imperialismen som ett särskilt stadium av kapitalismen, att kapitalism, statssocialism och statskapitalism gjort bankrutt, att de skulle verka för en rådsrepublik som ny statsform och ansluta sig till Kommunistiska internationalen. Socialisterna tvekade. Slutligen var det kraven från Ententen som satte fart på rörelsen. Den 19 mars, medan heta diskussioner ännu pågick mellan de fängslade och besökarna, kom Ententen med ett ultimatum som innebar att de skulle ockupera större delen av landet. Regeringen vägrade gå med på detta och förklarade att den skulle lämna plats åt en socialistisk regering, men den nya majoriteten inom socialistpartiet, som isolerat högerflygeln, förklarade att man inte ville komma till makten utan kommunisterna. På några timmar, och fortfarande i fängelset, undertecknades ett avtal med följande innehåll: socialistpartiet och kommunistpartiet slogs samman, en regering skulle bildas med arbetar- och bonderåden som bas, det planerade valet av en konstituerande församling ställdes in, en proletär armé skulle bildas. Kommunisterna släpptes ut ur fängelset för att direkt fara till ministerierna. Alla delar av kommunistpartiet anslöt sig till det nya enhetspartiet, som fick namnet Ungerska socialistpartiet.

Den 22 mars sammanträdde den nya regeringen, som kallade sig revolutionära regeringsrådet. Där ingick 17 kommissarier från socialisterna, 12 kommunister och två specialister. Socialisten Sándor Garbai utnämndes till regeringschef. Béla Kun blev utrikesminister men var i själva verket den som bestämde.

En fredlig revolution?

I ljuset av vad som skedde, och kanske i brist på fantasi, kan man idag se detta sätt att ta makten som barockt och förvåna sig över att inte omvärlden såg ”den ungerska revolutionen” som operettmässig, vilket den inte var. I själva verket slås man över att den togs på allvar, bland annat av Lenin som såg den som en yttring av bourgeoisins djupa internationella kris. I sitt tal den 23 mars 1919 vid avslutningen av det ryska partiets åttonde kongress fastslog han:

Oavsett vilka svårigheter som Ungern står inför ser vi där, förutom segern för sovjetmakten, även en moralisk seger. Den mest radikala sektorn inom bourgeoisien, den mest demokratiska och försonliga, har under en mycket allvarlig kris, när dess krigströtta land hotas av ett nytt krig, erkänt att sovjetmakten är en historisk nödvändighet; den har erkänt att det i detta land inte kan finnas någon annan makt än sovjetmakten, än proletariats diktatur.⁶

Det kan vidare framhållas att Lenin under sina samtal med Béla Kun innan denne återvände till Ungern understrukt riskerna med att ta makten i förtid genom en kupp. Zinovjev försvarade då den motsatta uppfattningen: ”Arbetarklassen kan inte segra för tidigt. Det var vad Kautsky sade för tio år sedan när han ännu var socialist. Arbetarklassen kan inte utropa sin diktatur för tidigt. Tiden är mogen för socialismens seger. Proletariats diktatur står på dagordningen i hela den civiliserade världen.”⁷

Lenins oro gällde andra frågor och han tog inte upp dem offentligt. Samma dag skickade han ett telegram till Béla Kun via radio:

Jag ber er upplysa mig om vilka verkliga garantier som finns för att den nya regeringen i Ungern kommer att bli verkligt kommunistisk och inte bara socialistisk, det vill säga företrädare för socialförrädarna.

Har kommunisterna majoritet i regeringen? När kommer sovjetkongressen att hållas? Vari består det konkreta i att socialisterna erkänt proletariats diktatur?

Det är absolut ställt utom tvivel att en ren och skär imitation i varje detalj av vår ryska taktik skulle vara ett misstag, på grund av de speciella villkoren för den ungerska revolutionen. Jag måste varna för ett sådant misstag och skulle vilja veta vilka verkliga garantier ni har.⁸

Béla Kuns svar var i vissa avseenden en undanflykt, men avspeglade antagligen hans sätt att tänka. Det publicerades i *Pravda*:

Centern och vänstern inom det socialdemokratiska partiet i Ungern har godtagit min plattform. Denna plattform ansluter sig helt och hållet till principerna för proletariats diktatur och sovjetsystemet. Den stämmer överens med principerna i Bucharins teser och harmonierar fullständigt med Lenins teser om diktaturen.

Högern inom socialisterna (...) har brutit med partiet utan att få någon med sig. De absolut bästa krafter som någonsin existerat inom den ungerska arbetarrörelsen deltar nu i regeringen, som nu innehar makten, eftersom det inte finns några verkliga arbetar- och bondesovjeter, på samma vis som skedde i Ryssland när soldatkommittéerna upprätthöll ordningen.

Det finns ett direktorat i regeringen, som består av mig själv och Vagó från kommunistpartiet. Landler (som suttit fängslad under kriget) och Pogány (som tillhörde oss före sammanslagningen ...). I realiteten har de varit våra representanter inom socialistpartiets vänster; och Kunfi har ungefär samma roll

⁶ Lenin, *Collected Works* [CW] 29, s. 224-5, “Speech Closing the Congress”.

⁷ G Zinovjev, ”Les perspectives de la révolution prolétarienne”, *Die Kommunistische Internationale*, nr 1, 1919, s. XIV.

⁸ Lenin, CW 29, s. 227, “Record Of Wireless Message To Béla Kun”

som Lunatjarskij hos er. Mitt personliga inflytande över regeringens revolutionära råd är sådant att proletarietets fasta diktatur är tryggad. Dessutom står massorna bakom mig ...⁹

I själva verket var obestriddligen det mest förvånande ur bolsjevikernas synvinkel, att partiet nästan helt försvunnit, dess kompetens tycktes helt ha uppsugits av regeringen. Den 28 mars hyllade Kommunistiska internationalen i ett uttalande, att makten i Ungern övergått ”i arbetarklassens händer” och man uppmanade franska arbetare och soldater att motsätta sig Clemenceaus planer på att intervensera.

Rådsrepubliken i Bayern¹⁰

I Bayern hade novemberrevolutionen fört den oberoende ledaren Kurt Eisner till makten. Han hade tidigare upprättat ett utbrett nätverk av fredskämpar inom USPD och bland arbetarna på Krupps fabriker i München. Dessutom hade han kontakter med det socialistiskt inriktade bondeförbundet, som leddes av den blinde Gandorfer. Det var han som, efter en lång fängelsevistelse, lett demonstrationen den 7 november då man fattat beslut om generalstrejk och att attackera kasernerna. Kungen hade abdikerat och den judiske journalisten Kurt Eisner hade utsetts till ordförande för arbetar- och soldatrådet i Bayern. Eisner var medlem av USPD, pacifist och föremål för högerens hat. Den 21 februari mördades han av en officer på yttersta högerkanten, greve Anton von Arco-Valley. Efter tre veckor av stor förvirring under socialdemokraten Johannes Hoffmanns interregnum utropades så rådsrepubliken i München av ett arbetar- och soldatråd. Det avspeglade en märklig koalition, där man kunde hitta medlemmar i USPD, anarkister, några representanter för den bohemiska litterära och konstnärliga världen och till och med personer med lätta mentala störningar – vilket i mindre skala påminde om Pariskommunen. Märkligast var ändå att en minister från den socialdemokratiska majoriteten i Bayern, Ernst Schnepfenhorst, också ingick i koalitionen.

Kommunisterna hade via Eugen Léviné tagit ställning mot att införa sovjetmakt ”vid ett kafébord” och utslutit en medlem som tagit på sig uppdrag i rådsrepubliken. Léviné var journalist av ryskt ursprung och hade arbetat på nyhetsbyrån Rosta. Han tillhörde dem som klarat sig levande ur ockupationen av *Vorwärts*. Nu hade kommunistpartiets ledning skickat honom till Bayern, där han tillsammans med två andra kommunister, Willy Budich och Karl Erde, börjat omorganisera partiet och bryta med den permanenta koalition av väpnade grupper, som företrädaren Max Levien tidigare upprätthållit med anarkisterna Erich Mühsam och Gustav Landauer, som båda utnämnts till kommissarier i den regering, som för övrigt bara skulle sitta sex dagar och vars kommissarie för utrikes ärenden funnit det nödvändigt att uppmärksamma Lenin på att företrädaren tagit med sig nyckeln till toaletterna ...

Det är ganska svårt att förstå varför kommunisterna, efter att detta ”pseudoråd” – som kommunisterna kallade det – haft makten i sex dagar, med stöd av arbetarråden i München, där de just fått majoritet, plötsligt bestämde sig för att ta ansvaret för att försvara denna republik som de strax innan kallat ”rena maskeraden”. Så fort säkerhetsstyrkorna hade öppnat eld den 13 april installerade arbetar- och soldatrådet i München, en exekutivkommitté på fyra medlemmar under Lévinés ordförandeskap i stadshuset. Initiativet var diametralt motsatt den politik kommunistpartiets ledning samtidigt förordade och som förbjöd alla kupplaner och all äventyrspolitik. Den lilla kommunistiska gruppen hade hårda diskussioner. Budich var klart för att ta makten. Han var den ende med någon bestämd uppfattning och övertygade de andra. På deras vägnar utropade Léviné: ”Äntligen har Bayern också upprättat proletarietets diktatur (...) Världsrevolutionens sol har gått upp! Leve världsrevolutionen! Leve den bayerska republiken! Leve kommunismen!”¹¹ Man har länge trott att händelserna i Bayern utspelades utan någon som helst kontakt med ledningen för KPD(S). Av Karl Erdes memoarer (skrivna under namnet Retzlaw) framgår dock

⁹ *Pravda*, 28 mars 1919.

¹⁰ A Mitchell, *Revolution in Bavaria 1918-1919* och H Beyer, *Von der Novemberrevolution zur Räterepublik in München*.

¹¹ Citerat i A Mitchell, *op. cit.*, s. 319.

att han på uppdrag av kommunisterna i München den 14 april hade begett sig till Leipzig och där träffat Paul Levi, redovisat vad som hänt för denne och återvänt, i enlighet med vad kommunisterna i München önskade, tillsammans med Paul Frölich, som dolt sig bakom namnet Werner Manntey.¹²

Den bayerska rådsrepublikens program var samma som Spartakusförbundets och hade godkänts av ombud från fabriksråden. Under de två veckorna vid makten ägnade sig kommunisternas ledare framför allt åt att organisera en ”röd armé” och en polisstyrka. Ansvaret för att organisera den förra innehades av några ombud för soldatråden, författaren Ernst Toller som var oberoende, samt kommunisterna Rudolf Egelhofer, en tidigare flottist från Kiel, och Willy Budich, tidigare ledare för de röda soldaternas förbund i Berlin. De assisterades av två kommunistiska officerare, Ernst Günther och Erich Wollenberg. ”Kommissionen för undertryckande av kontrarevolutionen” leddes av Ströbel från München och polisen av Ferdinand Mairgünther, journalist på *Die Rote Fahne* i München, samt av Retzlaw. Den senare mindes att deras uppmärksamhet fångats av en förening som kallades ”från Tule”. Bland dess medlemmar märktes den man som mördat Eisner, greve Anton von Arco-Valley, men också kaptenen Ernst Röhm och Rudolf Hess. Han har också påtalat att det på kasernerna i München fanns militärer i färd med att hemförlovas som Hans Frank, Alfred Rosenberg och Adolf Hitler, angivare åt ledningen i den kasern där andra kompaniet ur andra infanteriregementet höll till.

Strax efter ankomsten tog Paul Frölich till orda vid en stor demonstration. Han hyllade ”den pågående världsrevolutionen, den sista revolutionen” och svor på att alla närvarande var redo att dö för den om det fordrades. Ingen av kommunisterna tycktes hysa några illusioner.

Denna sovjetrepublik varade bara två veckor. Den kommunistiska exekutiven hamnade i minoritet i rådet på initiativ av en ung arbetare från USPD, och arméchefen Ernst Toller och rådsrepubliken tillbringade sina sista dagar och timmar under den energiske Rudolf Egelhofers piska. Hans beslut att avrätta tjugo personer ur gisslan – bland annat några medlemmar i den beryktade ”förnazistiska” föreningen Tule – blev förevändning för en blodig orgie. München intogs av general von Ovens trupper och Erhardts marinbrigad, en beryktad frikår, och rensades på ”kommunister” med kulsprutor och eldkastare. Egelhofer och Gandorfer avrättades utan vidare. Landauer misshandlades till döds. Mühsam dömdes till 15 års fängelse. Eugen Léviné och den kommunistiske banktjänstemannen Seidel dömdes till döden och avrättades i juni. Ingen särskilnad gjordes mellan de båda republikerna som följt på varandra. Max Lewien lyckades fly och återvände till Ryssland. Retzlaw, Frölich och Budich lyckades också ta sig ur smältugnen. Den roll de båda senare haft var okänd för polisen, trots att Frölich under pseudonymen Paul Werner skrivit den bayerska rådsrepublikens historia.

Varför ägna så mycket utrymme åt en episod som ändå var av underordnad betydelse i den revolutionära krisen i Europa? Skälet är inte att korpralen Adolf Hitler eller det påvlige sändebudet Eugenio Pacelli, sedermera Pius XII, fanns där och sannolikt lämnade avtryck. Nej, det är enklare: episoden i fråga kom att ingå i Kominterns mytologi vid denna tid. Kvällen innan frikåren gick in i München sade Lenin vid sitt stora tal vid Första majfirandet på Röda torget i Moskva: ”I alla länder har arbetarna engagerat sig i kampen mot imperialismen. Den befriade arbetarklassen firar nu öppet och fritt sin högtidsdag inte bara i Sovjetryssland, utan också i det sovjetiska Ungern och det sovjetiska Bayern.”¹³

Revolutionen i Bayern framkallade många förhoppningar och många drömmar bland kommunister världen över. Få utländska kommunister fick möjlighet att också verkligen delta i den: vi kan dock nämna italienaren Edmundo Peluso, en pilgrim från flera misslyckade uppror och grundare av de första kommunistiska grupperna i Portugal, som anlät från striderna i Berlin i januari. Men dussintals, kanske hundratals, skyndade till och de flesta hann inte fram i tid.

¹² K Retzlaw, *Spartakus. Aufstieg und Niedergang*, s. 157-158.

¹³ *Izvestija*, 3 maj 1919, Lenin, *CW* 29, s. 328, ”May Day, 1919”

Den ungerska kommunens 143 dagar

Franz Borkenau, som var en utomordentlig iakttagare och kunde konsten att formulera sig väl, gav med två meningar detta genomträngande omdöme om Béla Kuns regering:

I Ryssland hade Kun bevittnat vad som var av grundläggande betydelse för en ungersk revolution: jordrevolutionen, Lenins envetna kamp mot 'reformisterna' och fredsförhandlingarna med Tyskland i Brest-Litovsk. Av dessa tre frågor hade han dragit tre förvånansvärda slutsatser: att man inte skulle dela ut jorden till bönderna, att man till varje pris måste föra krig och att en revolutionär i det avgörande ögonblicket måste ingå allians med reformisterna.¹⁴

Ett ekonomiskt-politiskt och socialt bokslut över en så kort period är knappast meningsfullt. Men sant är att de ungerska kommunisternas förkärlek för centralisering, storföretag och planering inspirerade dem att föra en politik som inte alls gjorde det lätt, i själva verket tvärtom, att vinna över bönderna till deras sak. Till exempel blev resultatet av nationaliseringarna av de stora jordegendomarna att förvaltningen av dem i de flesta fall lämnades kvar i händerna på de gamla ägarna.

Till de svårigheter som medfört att de kunnat ta makten fogades nu de som orsakats av maktövertagandet. Det värsta var inte att två valutor existerade samtidigt; "den gamla goda blå" som man fått i arv och den nya, "den vita", som den nya regeringen tryckt men som befolkningen allmänt vägrade använda, även bland arbetarna som visserligen var för revolutionen men också för sin köpkraft. Och den nya valutan hade snabbt förlorat oerhört i värde. En rad förhastade åtgärder vidtogs som förbud mot all privathandel, och ett dekret som avskaffade allt privat ägande av produktionsmedlen kunde bara förvärra det ekonomiska kaos man ärvt av den tidigare regimen. Det var utslag av både otålighet och en vilja att paradera som riktiga kommunister och ett försök att kopiera den krigskommunism som införts i Ryssland under inbördeskriget. Sammanbrottet för produktionen, att alla marknader försvann – även på livsmedelssidan – ledde snabbt till att hungersnöden stod för dörren. Borkenau påpekar att det enda som gav Kun något slags folkligt stöd var hans fientliga inställning till ententen och hans tydliga beslutsamhet att inte vika sig inför hotet om krig och ententens provokationer i exempelvis Rumänien. Samme författare understryker också att Béla Kuns regering i Ungern uppfattades som "en regering för försvar av nationen och lierad med Sovjetryssland". Ledarna där och inom Komintern å sin sida betraktade den som ett brohuvud för revolutionen i Sydöst- och Centraleuropa.

Mycket snabbt framgick dock att den ungerske kommunistledaren stod inför en dubbel opposition inom regeringen och i partiet, en opposition som fortsatte att växa när det folkliga stöd som funnits i början avtog. Till höger fanns en betydande fraktion – delar av den socialistiska samarbetspartnern – och till vänster en grupp kring Tibor Szamuely och hans "andra central-kommitté". Det var givetvis ingen slump att de viktigaste motsättningarna handlade om upprätt-hållandet av ordningen och kontrollen av polisstyrkorna. Från början förekom sammanstötningar med icke reguljära förband som Jozsef Csernys "Lenins barn" och med säkerhets-tjänsten, "tjekan", under den tidigare anarkisten Ottó Korvin. De allvarligaste inträffade under bondernes-ningen i väst, mitt under den ungerska arméoffensiven i juni, som sammanföll med lokförar-strejken för bättre matransoner och för löneutbetalningar i klingande mynt. Strejken slogs ned hårt av Tibor Szamuely. Efter protester från de socialistiska ministrarna skickades de flesta kommunister, som varit inblandade i repressionen, till fronten som "politiska kommissarier".

Något senare avrättade Béla Kuns män, på hans order och utan rannsaking, två officerare från Röda armén, Grigorij Jefimov och Isaï Junkelson, som varit Rakovskijs speciella sändebud. Förevändningen var att de skulle ha varit inblandade i en "vänsteristisk" eller "anarkistisk" sammansvärjning. Denna hätska strid fortsatte in i det sista. Borsányi, som skrivit en biografi om Kun, försäkrar att det var den enda dom han avkunnade och att han var utom sig på grund av vad han uppfattade som "ett förräderi" och att han mycket snart skulle ångra sig bittert. Den

¹⁴ F Borkenau, *op. cit.*, s. 114.

antikommunistiska propagandan har väsnats åtskilligt kring rådsrepublikens repressiva åtgärder, särskilt de som Ottó Korvin och Tibor Szamuely stod för, båda har utpekats som blodbesudlade bödlar.

I själva verket var det totala antalet offer för ”den röda terrorn” mindre än de som dödades under de bestraffningsåtgärder som Pétain beordrade i den franska armén efter myterierna 1917 och som för det mesta betecknats som ”återhållsamma”. Och vi vill framhålla den omdömesgilla kommentaren av Béla Kuns ungerske levnadstecknare, där denne påminner om att författaren Lajos Kássak offentligt fick replikera på Kuns politiska attacker: ”Efterföljande generationer hade rätt att bli förvånade: i vilket annat kommunistiskt land kunde en författare i en helt laglig broschyr angripa en person i den högsta stats- och partitoppen och ändå få behålla sin post? Denna lilla episod tyder på att kommunisternas etik och normer 1919 skilde sig en hel del från deras etik efter 1945.”¹⁵ Ändå skulle de hatiska skrifterna – det finns inget bättre ord – triumfera under Kommunen i Ungern – där bröderna Tharaud utmärkte sig genom sina ihärdiga och lågsinta skildringar och värdelösa analyser. I motsats till dessa personer, som inte ens var avlägsna vittnen till händelserna, kan vi framhålla grevinnan Katarina Andrássy, gift med greve Michel Károlyi, som av högern kallades ”röda grevinnan”. Notera hennes sätt att tala om två av huvudrollsinnehavarna under revolutionen:

Där fanns också Ilona Duczynska, som kom från en polsk adelsfamilj; hon var en osedvanlig person; under kriget hade hon suttit fängslad för att ha delat ut antimilitaristiska flygblad till soldaterna; inför rätta hade hennes ansikte varit genomskinligt som på en ikon, strålat av hänförelse och med gyllene lockar som en hjältegloria.

Så länge jag lever kommer jag att minnas Första maj 1919. Kriget härjade, den ungerska Röda armén kämpade tappert mot invasionstrupperna. Szamuely, Kommunens Saint-Just, hade låtit pryda huvudstaden med röda fanor: offentliga byggnader var draperade i kilometervis med rött tyg; statyerna var täckta och tyget svävade över broarna ... Bourgeoisien höll sig inne.¹⁶

Den ungerska ”rådsrepublikens” inre historia kan sammanfattas med fraktionsstriderna mellan Kuns ”centrum”, som försökte kontrollera de beslutande organen, och bland annat ”De 80:s råd”, som i maj efterträdde Budapests arbetarråd. Det skedde efter val som ogiltigförklarades efter framgångar för en syndikalistisk lista i ett distrikt i Budapest och där ett av de yttre tecknen varit en förändring av partistadgarna och att partiet bytte namn till Socialist-kommunistiska partiet.

Ungrarnas röda armé hade inledningsvis byggt på frivillig anslutning, men snart fick man övergå till värnplikt. Här låg kanske en av de originella sidorna hos den ungerska revolutionen: fackföreningarna svarade för inskrivningarna och stod för kontingenter av arbetare efter vad som behövdes. Striderna fortsatte in i det sista. Den 1 maj 1919 framförde Tibor Szamuely inför arbetar- och soldatrådet en maning till motstånd och att barrikader skulle uppföras. Béla Kun och hans kolleger avgick och lämnade landet. Szamuely mördades eller begick självmord vid gränsen. Ottó Korvin blev hängd.

Béla Kuns sista ord till det ungerska proletariat han påstått sig företräda kom i ett tal den 1 augusti och är värda att återges:

Det ungerska proletariatet har inte bara förrätt sina ledare utan också sig självt. Hade det funnits ett revolutionärt och klassmedvetet proletariat skulle inte proletariatets diktatur ha fallit på detta sätt. Jag hade velat se proletariatet slåss på barrikaderna (...) och höra det säga att det var bättre att dö än att avsäga sig makten. (...) Proletariatet var missnöjt med vår regering och ropade ’Ned med proletariatets diktatur!’ på sina egna fabriker, men det kommer att vara än mer missnöjt oavsett vilken regering som nu kommer. Jag inser att våra försök att skola de proletära massorna i detta land och göra dem till

¹⁵ G Borsanyi, *The Life of a Communist Revolutionary. Béla Kun*, s. 190.

¹⁶ C Karolyi, *On m'appelait la comtesse rouge* (Jag kallades röda grevinnan), Paris, Budapest, 1981, s. 220.

revolutionärer varit förgäves. Detta proletariat behöver den mest omänskliga och grymma diktatur, det behöver bourgeoisens diktatur för att kunna bli revolutionärt.¹⁷

Med sina närmaste lämnade Béla Kun Budapest och i ett specialtåg, där han åtnjöt diplomatisk immunitet, begav han sig till Wien. Efter några månaders internering kunde han sedan ägna sig åt ”revolutionär skolning” av proletärerna i alla länder.

Under riksföreståndaren Miklós Horthy, som vi redan stött på, genomfördes de närmaste åren i Ungern 5 000 avrättningar, 75 000 arresterades och fängslades och 100 000 ungrare emigrerade.

Den ungerska revolutionen och världsrevolutionen

Revolutionen i Ungern hade från början väckt en stor våg av entusiasm runt om i världen, även om den uppmärksammades tämligen lite utanför Österrike och Italien. Det italienska socialistpartiets, PSI, tidning *Avanti!* hade en utmärkt korrespondent på plats i Isaac Schweide, som undertecknade sina artiklar Brante Iso. Delvis för att bryta isoleringen finansierade Kuns regering tidigt *Le Phare* (Fyrtornet), en schweizisk tidskrift med Jules Humbert-Droz som redaktör. I Budapest greps många utlänningar av den revolutionära hänförelsen. Kemistudenten Evzen Fried från Slovakien blev förbindelseagent med revolutionärerna i hemlandet. Petko Miletic, en ung montenegrinsk snickare som arbetade i Budapest, inledde en karriär som yrkesrevolutionär genom att engagera sig i de röda ungerska styrkorna. I Moskva planerade Rudnyánszky att organisera en frivilligkår och försöka tränga in i Bukovina. I Wien organiserade Leo Rothziegel ett slags internationell brigad för att försvara Ungern. Han hade fått ihop 400 frivilliga som gav sig av den 2 april. De skulle bli 1 200 och sattes in på de hetaste frontavsnitten. Rothziegel stupade den 28 april. Det fanns också italienska frivilliga som Dario Fieramenti och Colombo Menghi. De utländska frivilliga som bodde i Ungern organiserades i en internationell balkansk bataljon under ledning av kroatien Ivan Matuzović.

Från bildandet av den ungerska rådsrepubliken antog de militära striderna färgen av en strid mellan revolution och kontrarevolution i Centraleuropa och på Balkan. Ett sammanträffande mellan Röda armén i Ukraina och den röda ungerska armén verkade omedelbart förestående. Tvärtemot vad som skrivits under den stalinistiska epoken var Rakovskij inte alls fientlig till detta, utan gick på allvar in för detta perspektiv som han ansåg ha hög prioritet för världsrevolutionen och gav mening åt hans insats i Ukraina. Detta orsakade också Lenins stora missnöje, för vid denna tid tycktes denne helt besatt av – inte utan skäl – hotet från Denikins trupper i väst mot den röda maktens hjärta.

Vid ett symposium i Montreal sade den ungerske historikern Miklós Molnar, att den internationella bourgeoisien såg ytterst allvarligt på risken för en förening mellan de röda arméerna i Ukraina och Ungern:

I politiska såväl som militära kretsar i Frankrike tycktes man vara övertygad (åtminstone fram till maj och atamanen N A Grigorjevs helomvändning i Ukraina) om risken för att den sovjetiska Röda armén och den ungerska rådsrepublikens styrkor skulle mötas. Det fick Foch att inför de Fyras råd insistera på att man måste ockupera Budapest. Flera dokument i arkiven i Krigsministeriet och Utrikesministeriet bekräftar att det som oroadde de franska militärerna inte bara var läget i Ungern, utan också att Ukrainas Röda armé skulle göra ett genombrott.¹⁸

Detta scenario förverkligades dock aldrig även om de ungerska styrkorna och Röda armén i Ukraina beslutat om en gemensam attack mot de rumänska trupperna. Men redan under de inledande striderna föll den ungerska armén samman. Röda armén stod nu inte bara ensam utan var djupt försvagad av Grigorjevs förräderi. Han hade varit en av ledarna för Röda armén och nu försvagades den av tre veckors inre stridigheter, vilket ledde till att den, som vi visat tidigare, inte förmådde stå emot attacken från Denikins trupper, som med bättre beväpning och bättre utrustning skulle kunna göra en lång framryckning. Ukrainas fall försämrade läget för ungrarna.

¹⁷ Citerad av R L Tökes, *Béla Kun*, s. 203-204.

¹⁸ Kollokvium i Montreal, 1976, *Situations révolutionnaires en Europe 1917-1922*, kommentar av M Molnar, s. 96.

Var inte Lenins val analogt med det han gjort i Brest-Litovsk? Frågan är öppen. Trots att han lojalt försvarade Lenin fortsatte Béla Kun att anklaga Rakovskij för att bära skulden för detta allvarliga bakslag.

Det var bara det första. Möjligheterna till att i varje fall få lite andrum uppstod nästan omedelbart genom oenigheten bland de allierade. Den sydafrikanske generalen Smuts, britternas representant, kom till Budapest med ett kompromissförslag. Han föreslog en ny demarkationslinje, praktiskt taget identisk med den som fått Károlyi att avgå när man försökte förändra den. Som motprestation krävde ententen att mobiliseringen upphörde, liksom propagandaverksamheten utomlands. Det var villkor som skulle accepteras omedelbart. De allierade lovade att göra sitt bästa för att förse Budapest med mjöl och matfett. Men den ungerska regeringen besvarade inte förslaget, eftersom man misstänkte att det rörde sig om en fälla och trodde att de allierades agerande var ett svaghetstecken. Smuts kompromissförslag gick i stöpet och hans svurne fiende, den franske generalen Franchet d'Esperey, tog hem spelet. På några dagar bröt hans trupper – som bestod av rumäner – igenom fronten och i slutet av april närmade de sig Budapest. Det var nu som revolutionen inträffade. Vi lämnar ordet åt Borkenau:

Då inträffade det osannolika. Arbetarna i Budapest reste sig. De insåg att rumänernas seger var en seger för kontrarevolutionen. De gamla feodala partierna hade redan börjat omgruppera sig och bildat en ”vit” regeringen i Szeged. De segrande rumänerna överlämnade makten till dem. Nu förenades klasskänsla och sårad nationell stolthet med en storartad heroisk gest. Kanske anmälde sig hälften av proletariatet i Budapest som frivilliga till krigstjänst. Eftersom man i all hast inte hann skapa någon militär organisation satte man ihop kompanier och bataljoner med bas på fabriker. Många yrkesofficerare ställde upp för nationens försvar. Och vips hade man inte mindre än fyra arméer stridsfärdiga.¹⁹

Under ledning av den socialdemokratiska fackföreningsledaren Vilmos Böhm och med yrkesofficeren överste Aurel Stromfeld som överbefälhavare gick den ungerska armén till motattack och drev tillbaka tjecker och rumäner till utgångspunkten. Bonderesningen i väst och lokförarstrejken bröt emellertid denna frammarsch.

Revolutionen i Ungern överskrider gränserna

Béla Kun hade försökt sprida revolutionen utanför gränserna. I en appell till arbetarna i de länder som ingick i ententen påminde man dem om att mänsklighetens framtid vilade på deras axlar. En tjeckoslovakisk kommitté i Ungern under ledning av den tidigare krigsfången Antonin Janousek hade tagit itu med att sprida revolutionär propaganda i Böhmen och Slovakien. En allierad framryckning ledde till en motoffensiv av den ungerska Röda armén, som den 6 juni intog Kozice, Presov den 9 och den 16 utropade den slovakiske kommunisten Stefan Stehlik den slovakiska sovjetrepubliken med ett folkkommissariernas råd lett av Antonin Janousek. Man upprättade en röd kampstyrka med icke ungrare, som leddes av Matuzović och den räknade flera tusen frivilliga.

I det ögonblicket föreslog Clemenceau i en not till den ungerska regeringen, att de provinser som rumänerna ockuperat skulle evakueras i utbyte mot Slovakien, där ungrarna i staden Presov i öster tillsammans med slovakiska vänner som Antonin Janousek, Stefan Stehlik, den unge Hynek Lenorović och några andra just utropat en ”rådsrepublik”. I tredje numret av Kominterns tidskrift *Kommunistitjeskij Internatsional* förklarade Rudnyánszky högtidligt: ”Ungern har fått sitt första Ukraina, den slovakiska rådsrepubliken.” Nu använde Kun exemplet Brest-Litovsk för att godta förslaget och slå till reträtt. Armécheferna avgick och på partikongressen utsattes Kun för en förödande attack från Szamuely medan han fick stöd av Kunfi. Det var en oerhörd paradox och ett tidens tecken: mot den ”vänsteristiska defaitismen”, som han kallade det, från partikamraten Szamuely som var lika inriktad på världsrevolutionen som han själv, undsattes Kun av ”en pacifist” som plötsligt dragit samma slutsatser som han själv.

¹⁹ F Borkenau, *op. cit.*, s. 123.

Kuns regering slutade med ett spektakulärt misslyckande utomlands, vad som i kommunismens historia blivit känt som *Bettelheimeriet*, efter den kupp som dr Ernö Bettelheim på order av Béla Kun försökte genomföra i Wien. I mitten av maj anlände denne man, som dittills mest sysslat med pressfrågor, till Wien i sällskap med sin medarbetare Ernö Czóbel och ett tjugotal ungerska ”specialister” försedda med praktiskt taget obegränsade ekonomiska medel – allt tyder på att det rörde sig om förfalskade österrikiska sedlar. Det österrikiska kommunistpartiet hade då, utifrån sin utgångspunkt, vind i seglen. Efter bildandet hade det tiofaldigt antalet medlemmar och efterverkningarna av uppsvinget för arbetarklassen och nationalkänslan i Ungern hade varit positiva. Nu handlade det i första hand om att övertyga ledarna och det gjorde Bettelheim med auktoriteten hos den som talade för en segerrik revolution. Men diskussionerna blev ändå långa och komplicerade. Slutligen utsågs en mindre grupp ledare, ett direktorat med tre medlemmar, bestående av Toman, Koritschoner och Wertheim. Det hade ansvar för agitation och propaganda, det vill säga den synliga delen av planen. Resten skötte ungrarna.

Givetvis var det omöjligt att hemlighålla förberedelserna och det socialdemokratiska partiet lyckades mobilisera egna råd mot planen, som fick annulleras två dagar innan den skulle sättas i verket. Den dag resningen skulle ha ägt rum, den 15 juni 1919, arresterades de främsta kommunistledarna och några personer dödades när en demonstration slogs ned. Det hela fördömdes allmänt och kom att symbolisera ”kuppmetoder”. Inom Komintern fick Ernö Bettelheim, men inte Béla Kun, bära hundhuvudet för detta förutsägbara misslyckande.

Revolutionen i Ungern hade också djupa ekon och följder i Jugoslavien. Dominique Gros skriver:

Den generalstrejk som Kommunistiska internationalen kallat till den 1 maj 1918 förbjöds av den jugoslaviska regeringen, som oroade sig för kommunisternas agitation inom armén och i synnerhet i Sarajevo. Ledarna för kommunisterna i Bosnien försökte ändå genomföra strejken och blev arresterade.

En av höjdpunkterna i den revolutionära krisen nåddes den 20 juli 1919, det datum Komintern utsett för en storstrejk i solidaritet med revolutionerna i Ryssland och Ungern. På de flesta håll i Europa blev det ett halvt misslyckande; däremot blev strejken så omfattande och effektiv i Jugoslavien att historikern Hasanagic betecknat den som den största framgången för de jugoslaviska kommunisterna efter första världskriget.

Men partiledningen gav inga politiska instruktioner till medlemmarna och startade ingen central aktion för att ta makten. Det blev bara, genom direkt inflytande från revolutionen i Ungern, två stora myterier på nordfronten i Kroatien-Slavonien: några grupper av tidigare krigsfångar som kommit tillbaka från Ryssland försökte ta makten i Maribor och Varazdin. Resningen kvävdes på mindre än ett dygn av reguljära enheter från den serbiska armén. För att inte tala om stadsbefolkningen stöd till upprorsmännens ’revolutionära råd’, där det i en officiell kommuniké talades om att aktionen var den tyska minoritetens verk. I själva verket var de revolutionära soldaterna med bondeursprung ute efter att utropa ’en socialistisk republik’.

Det förefaller som dessa isolerade försök att ta makten ingick i en mer omfattande plan, vilket framgått av upptäckten av revolutionära sammansvärjningar i Osijek, Subotica och Zagreb. En viss A Diamantstein, representant för de kroatiska kommunisterna i Budapest, arresterades i Zagreb. Han bekände att han hade i uppdrag från Budapest att förse de jugoslaviska revolutionärerna med pengar. Det förefaller därmed som det rörde sig om en liten ’Bettelheimaffär’ (*Bettelheimeri*) ledd av de ungerska kommunisterna för att driva på bildandet av sovjetrepubliker på Balkan. Det återstår att klarlägga banden mellan Budapest och ledningen för det nya socialistiska arbetarpartiet i Jugoslavien.

Den 5 augusti hette det i en deklARATION från Kommunistiska internationalen: ”De blodiga lärdomarna från Ungern visar proletariatet i hela världen att det inte kan ingås någon koalition eller göras några kompromisser med social-kapitulanterna.” Béla Kun skulle på sitt vis dra lärdom av det som skett. För tillfället ägnade han sig åt att fundera på slottet i Karlstein, där han vistades under husarrest och där vänner och fiender planerade att bortföra honom.

Revolten bland ententens soldater

Hur påverkade av bolsjevikernas argument i ordkriget med Ententen var egentligen de soldater och flottister som vägrade lyda order, revolterade eller gick i strejk och vägrade strida? Det är ytterst troligt att argumenten fick stor genomslagskraft och gav eko bland soldater som hölls kvar under fanorna, trots att kriget var över, och sattes in i operationer i ett land som deras eget inte var i krig med. I Glasgow inleddes en strejk för 40-timmarsveckan den 31 januari 1919. 70 000 strejkade. En polischock på Röda fredagen ledde till 40 skadade på St-George's Square. Strejkledarna anklagades för att ha uppviglat till upplopp. Ministern för skotska frågor, R Munro, förklarade att det var felaktigt att tala om "strejk" och att det i själva verket rörde sig om "ett bolsjevikiskt uppror".

Det stod klart att man inte kunde förlita sig på soldaterna och matroserna för repressionen. I samma ögonblick vägrade 10 000 soldater i Folkestone att gå ombord på båtar för vidare befordran till Frankrike, 4 000 i Dover demonstrerade sin solidaritet med dem. 1 500 soldater från förläggningen i Osterley Park demonstrerade utanför Whitehall. Beväpnade soldater demonstrerade vid Horse Guards parad. I Calais vägrade 20 000 soldater lyda order och general Byng fick inleda förhandlingar med dem. Sammanlagt ett hundratal myterier varav några enstaka mycket allvarliga. Winston Churchill, som hade ansvaret för armén och demobiliseringen, skulle senare tala om "konvulsioner av odisciplin".

Uppenbarligen fanns ett flertal underjordiska organisationer inom marinen. På Östersjön gjorde besättningen på en kryssare myteri. Fartyg vände om från Archangelsk och Murmansk medan andra aldrig avlöpte från Invergordon, Portsmouth, Davenport, osv. Besättningen på en kryssare vägrade under flera veckor lämna Rosyth, mannarna på en eskader av jagare vägrade lämna Firth of Forth för att gå mot Östersjön. Den 13 januari 1919 hissade matroserna på HMS *Killbride* den röda fanan på stormasten och skickade ett telegram med orden: "Halva flottan strejkar, den andra halvan följer efter snart." Under sådana förhållanden var det inte förvånande att den brittiske premiärministern David Lloyd George gjorde sina samtalspartners på Versailleskonferensen besvikna genom att förklara att en öppen intervention skulle "leda till en resning inom armén".

Läget var detsamma bland de franska interventionsstyrkorna, där militärer som ofta hade ett förflutet som socialister eller fackligt aktiva och ofta prenumererade på tidningen *La Vague* bildade kärnor som skulle bli centra för motståndet. Första ordervägran inträffade inom armén: på initiativ av den tidigare flottisten Arsène Guettier vägrade 58:e infanteriregementet att gå mot Tiraspol och fick hemförlovas. Samma skedde med Andra bergsartilleriregementet, 176:e infanteriregementet i Kherson och Första afrikanska regementet (*zouaver*).²⁰ I den franska Svarta havsflottan spred sig underjordiska organisationer och ledde till en allmän revolt. Den 17 april vägrade en del av besättningen på kryssaren *France* bombardera det revolutionära Rysslands ställningar. Den 20 utbröt myteri bland en del av besättningen, ledd av den 20-årige Virgile Vuillemin, man valde ombud och ställde krav till amiralen.²¹ Den 16 april arresterades ingenjörsofficeren André Marty på torpedbåten *Protêt* efter att ha organiserat ett myteri där för att hindra fartyget från att gå in i hamnen i Odessa. Han överfördes till *Waldeck-Rousseau*, men besättningen där gjorde då myteri i sin tur.²² Flera andra fartyg följde efter. Myteriet på *Guichen* har odödliggjorts genom en mycket fin bok, *La révolte vient de loin* (Revolten kommer långt bortifrån), av den tidigare maskinisten och kvartermästaren där, den 21-årige Charles Tillon. Han tillhörde senare ledningen för kommunistpartiet, var en av ledarna för FTP, den kommunistiska motståndsrörelsen under andra världskriget, minister och slutligen ... utesluten ur partiet.

Under tiden bestämde sig den franska regeringen för att avstå från det ukrainska äventyret. General Anselmes armé, som kommit till Odessa som segrare tvingades till en ganska ynklig

²⁰ A Marty, *La Révolte de la mer Noire*, s. 76-94, 135.

²¹ *Ibidem*, s. 266-295.

²² *Ibidem*, s. 235-263.

reträtt. De röda soldaternas intåg i den stora hamnstaden tycks ha varit en betydande händelse, trots de invändningar Louis Fischer ger uttryck för. Bolsjevikerna var imponerade av sina framgångar bland de franska trupperna, inte bara genom myterierna utan också genom de politiska ställningstagandena, deras underjordiska kontakter med ryssarna och det nätverk de organiserade. Idag okända namn symboliserade samarbetet, som Georges Laysse, en fransk flottist och medlem av sovjeten i Sevastopol, och som Ferdinand Leuze, radiotelegrafist på *Jean-Bart* vilken försåg besättningarna på de krigsfartyg som låg i Odessa med information.²³ Soldater från kolonierna spelade också en roll. En vietnamesisk matros, Ton Dhuc Thang, hissade den röda fanan på *Jean-Bart*, vilket ledde till att han förvisades till straffkolonin i Poulo-Condore (en ögrupp utanför den vietnamesiska kusten, övers. anm.). Vi kommer att återkomma till honom.

Rörelser även bland de civila

Under Röda korsets färger skickade bolsjevikerna en grupp till Frankrike: där ingick Inessa Armand, Manuilskij och Jan Davtian och den stannade från februari till april. Vid återkomsten sade de att de styrande i Frankrike framför allt var rädda för att deras land skulle ”smittas av bolsjevism”. Delegationen hade särskilt imponerats av demonstrationen i Paris mot frikännandet av Jean Jaurès´ mördare och åsynen av socialistledarens och folktalarens byst täckt med dekorationer som tidigare soldater slitit av sig, medan den store författaren Anatole France hälsade demonstranterna med ropet ”Leve den revolutionära internationalen!”

Från januari till april avlöste strejkerna varandra: lokförarna, gruvarbetarna i Lorraine, de anställda i konfektionsindustrin i Paris. Trycket från basen var så starkt att de reformistiska ledarna för landsorganisationen CGT på Första maj förutom kraven på höjda löner och åttatimmarsdag också fick ta upp paroller om demobilisering, amnesti och fördömande av interventionen i Ryssland. I april bildade den revolutionära fackföreningsmannen Raymond Péricat en grupp som han döpte till Kommunistiska partiet. men med en halvmiljon demonstranter var Första maj imponerande. Här manifesterade soldater, det blev sammanstötningar och en dödades.

Strejkerna, myterierna och demonstrationerna fick dem som var aktiva i motståndet mot kriget att ta ett avgörande steg till att organisera revolutionärerna. Betydelsefullt var att Kommittén för återupprättande av de internationella relationerna den 8 maj ombildades till Kommittén för Tredje internationalen. I ledningen ingick Fernand Loriot, Alfred Rosmer, Pierre Monatte och Marcel Martinet, den gamla kärnan från *La Vie ouvrière*, men även yngre socialister som journalisten Boris Souvarine. Vid demobiliseringen i juli hade kommittén ett hundratal medlemmar. I maj bildades också föreningen Clarté i Paris med syfte att bilda en International av författare och konstnärer. Den pacifistiske författaren Henri Barbusse ledde den tillsammans med Souvarine, han igen, och den unge Raymond Lefebvre, en av ledarna för Republikanska föreningen av gamla frontkämpar, som bildats i november 1917 och var på väg att bli ett revolutionärt centrum. I juni gav socialisternas ungdomsförbund vid sin kongress sitt stöd till Tredje internationalen och bidrog därmed med tusentals hänvisade aktivister till kommunismens sak.

Myterierna på Svarta havet fick en fortsättning på fransk mark. Den 6 juni, efter den demonstration som mannarna på *Le Provence* genomfört, meddelade kvartermästaren Boucher amiral Lacaze att flottisterna vägrade gå med på att ett enda hår kröktes på de kamrater som agerat till försvar av revolutionen i Ryssland. Besättningen skickade en deputation till arbets-börsen för att begära stöd av fackföreningarna. Den 12 demonstrerade flottisterna på gatorna och fick stöd av soldater från 112:e infanteriregementet och 143:e i kolonialartilleriet. Den 28 ägde rena gatu-strider rum utanför sjöfartsfängelset i Toulon då flera tusen flottister ville befria fängslade kamrater. Repressionen blev hård. 28 soldater och 102 flottister dömdes till sammanlagt 600 års fängelse.²⁴ För kommunisterna innebar det inledningen till en ny fransk revolution. Att ledningen för CGT bestämde sig för att inte delta i den internationella strejken den 21 juli mot interven-

²³ *Ibidem*.

²⁴ *Ibidem*, s. 451-485.

tionen i Ryssland och Ungern var förvisso ett slag mot rörelsen som hade kunnat stärkas och gå vidare. Men det innebar också ett förtydligande av läget och en omfördelning av styrkorna: Raymond Lefebvre gick med i Kommittén för Tredje internationalen medan splittringen i Republikanska föreningen av gamla frontkämpar öppnade vägen för personer som han som strävade efter att dra över till kommunisterna de oförsonliga krigsmotståndare som återvänt från fronten.

Det var inte sämre i Spanien. I Katalonien hade det i början av året förekommit en arbetarkamp av oförglömlig karaktär med en 44 dagar lång och segerrik strejk. Målet för strejken hade valts med omsorg: det nybildade Sindicato Único bland arbetarna inom vatten, el och gas från CRT (det katalanska CNT) gick till attack mot Ebro Power & Irrigation, känt som La Canadiense, som försåg hela industriområdet i Barcelona med el. Strejken leddes av en strålande talare och folkanförare, Salvador Seguí, *El noi del sucre* [sockerpojken]. Joaquin Maurín hade sett honom och nästan ett halvsekel efteråt var han fortfarande fullständigt hänförd av denne oerhörde talare som också var en ojämförlig organisatör, ”stor, atletiskt byggd, med energiska drag som mjukades upp av ett skimmer av förfining och godhet när han log”.²⁵ Strejken stod framgångsrikt emot att alla strejkande mellan 23 och 31 år blev inkallade, 45 000 arresteringar och slutade med en aldrig tidigare skådad framgång och den slutliga uppgörelsen godkändes av 25 000 arbetare som samlats på tjuvfäktningsarenan (La Plaza de Toros de las Arenas) i Barcelona.

Inom CNT fanns starka sympatier för den ryska revolutionen och även för att gå med i Komintern. Men det framgår också att de fackligt aktiva som var för Komintern emellanåt var mindre entusiastiska än anarkisterna som i revolutionen i Ryssland enbart såg att avgörandet låg ”i mynningen på en gevärspipa”. Seguí varnade arbetarna för att agera förhastat eller genom en minoritet, pläderade för organisering och noggranna förberedelser som vilken bolsjevik som helst, även om han såg med skepsis på de ekonomiska resultaten av revolutionen och var övertygad om att det var nödvändigt att överlämna kontrollen till fackföreningarna. Vid CNT:s kongress i Madrid den 10-18 december 1919 representerade de 437 delegaterna 714 000 medlemmar. Ansedda ledare som Eusebio Carbó, Salvador Seguí, Angel Pestaña men också mindre kända medlemmar som Hilario Arlandis, Jesús Ibañez och Andrés Nin lutade åt att ansluta sig till Komintern. Kongressen beslutade om ”tillfällig anslutning” och att skicka en delegation till Moskva för att studera frågan om medlemskap.

Vid socialistpartiet PSOE:s kongress den 10-15 december, även den hölls i Madrid, drabbade gruppen *terceristas* kring Daniel Anguiano, som var känd för sin ärlighet och tidigare varit partisekreterare, samman med partiets grundare Pablo Iglesias och mötte motstånd från dem som var för anslutning senare och på vissa villkor. Bland studenterna och i ungdomsförbundet – med cirka 15 000 medlemmar – uppstod en stark strömning för anslutning med personer som José Loredó Aparicio från Asturien, Juan Andrade och Gabriel León Trilla från Madrid och Luis Portela från Valencia – samtliga framträdande medlemmar. Det förefaller som om ryssen Borodin och hans kamrat Ramirez – en av de många pseudonymer som bars av den 25-årige amerikanen Richard Francis Philips, en av grundarna av det mexikanska partiet – spelat en viktig roll för utvecklingen sedan de anlät från Mexiko i januari 1920. Spanien låg inte alls efter, utan tycktes redo att slå in på samma väg som andra europeiska länder.

Läget var helt annorlunda i Italien.²⁶ Här behövde man inte driva igenom någon anslutning till Komintern. PSI, ett av de största socialistpartierna i världen, hade redan sagt ja den 18 mars 1918, vilket kongressen i Bologna bekräftade i oktober. Partiets ”utrikesminister” Oddino Morgari hade i ett brev till Lenin, där han meddelade att han var på väg till Moskva, ”på partiets och det medvetna italienska proletariats vägnar” uttryckt ”sin reservationslösa, entusiastiska och högakt-

²⁵ J Maurín, ”Les Hommes et l’Histoire”, *Espana Libre*, New York, 19 februari 1960. Evelyne Riottot, författare till en avhandling om Maurín, hade vänligheten att fästa undertecknads uppmärksamhet på detta arbete.xxx

²⁶ Här följer vi Paolo Sprianos arbete *Storia del Partito comunista italiano*, vol. I.

ningsfulla solidaritet med bolsjevismen”.²⁷ Läget i Italien påminde mer om det som rådde i de länder som förlorat kriget än bland segrarna, som man i teorin tillhörde. Det kännetecknades av inflation, produktionsbortfall och oupphörliga strejker och demonstrationer. I likhet med sin ledare Serrati trodde PSI inte att revolutionärerna kunde ”skapa historia”; revolutionen skulle komma av sig själv.²⁸ Partiet, som var mer benäget till abstrakta ideologiska diskussioner än till agitatoriska och mer konkreta slagord, kunde och måste understödja rörelsen genom att utveckla propagandan.

Vid partiets sextonde kongress i Bologna i oktober 1919 godkändes anslutningen till Tredje internationalen och 65 procent av delegaterna stödde den ”maximalistiska” motion där Serrati och hans vänner förespråkade ”en diktatorisk övergångsregim av hela proletariatet via arbetar-, bonde- och soldatråden”.²⁹ Komintern representerades på kongressen av Vladimir Dëgott, som vi stött på flera gånger tidigare. Han hade blivit oerhört imponerad av att på väggarna i alla arbetarkvarter se slagord som ”Leve Lenin, leve Trotskij”.³⁰ Lenin skrev och gratulerade Serrati till denna ”storartade seger för kommunismen” och framhöll särskilt betydelsen av resolutionerna om den borgerliga parlamentarismen och om att revolutionärerna skulle använda parlamentet som en tribun. Helt uppenbart var han mycket belåten med att det inom ledningen för PSI inte förelåg någon risk för ett förhastat försök att ta makten. I samma brev framhöll han också:

Tunga uppgifter vilar på det italienska proletariatet på grund av Italiens utrikespolitiska läge. Det är möjligt att England och Frankrike, tillsammans med den italienska bourgeoisien, försöker framprovocera en förtidig resning från det italienska proletariatet i syfte att lättare kunna krossa det. Men denna provokation kommer inte att lyckas. De italienska kommunisternas lysande arbete är garantin för att de lika framgångsrikt kommer att erövra industriproletariatet och hela landsbygds-proletariatet inklusive bönderna: och eftersom den internationella konjunkturen är gynnsam kommer segern för proletariatets diktatur att vara solid i Italien. Det garanteras också av kommunisternas framgångar i Frankrike, England och runt om i världen.³¹

Kontakterna förbättrades avsevärt. I Milano gjorde ryssen Ljubarskij, som vi stött på flera gånger, under namnet Carlo Niccolini stora insatser för att starta tidskriften *Comunismo*, som utgav sig för att vara ”Tredje internationalens tidskrift”. Den borgade i viss mening för Tredje internationalens stöd till den maximalistiska ledningen och påminde gärna om behovet av enighet – ett behov som var påträngande i det italienska partiet eftersom en öppet reformistisk minoritet existerade kring Filippo Turati. I själva verket ifrågasattes denna enhet från vänster. Amadeo Bordiga från Neapel med sin tidning *Il Soviet* och de betydelsefulla unga medlemmar som han samlat kring sig ställde frågan om en brytning. De hade utgått från ”ett avståndstagande” som uppstått ur ”nödvändigheten att bryta all kontakt med det demokratiska systemet under den nuvarande revolutionära perioden”. Men den inställningen tycktes dem också innebära en splittring som skulle göra det möjligt att bilda ”ett rent kommunistiskt parti”. I polemik med såväl den maximalistiska ledningen som med de unga teoretikerna i arbetarråden i Turin fastslog Bordiga klart: ”Den viktigaste frågan är att organisera ett starkt klassparti (kommunistiskt) som förbereder det uppror som ska ta makten ur regeringens händer.”³² I ett brev till Moskva den 10 november 1919 ställde han tre frågor till Kominterns ledning: om kommunisternas inställning till val, brytningen inom PSI och slutligen om taktiken, bildandet av sovjeter i en borgerlig stat och begränsningarna för dem.

²⁷ P Spriano, *op. cit.*, s. 23.

²⁸ Serrati i ”En vue du congrès de Bologne”, *Comunismo*, nr 1, 1 oktober 1919, skriver: ”Vi marxister tolkar historien, vi skapar den inte”.

²⁹ R Paris, *Histoire du fascisme en Italie*, I, s. 174.

³⁰ Vi har inte lyckats komma över det ryska originalet till hans memoarer *V ”slobodom” podpolie* (I ”frihet” underjordiskt), utan endast ett utdrag i en italiensk tidskrift i form av ett särtryck, där varken titel eller datum anges men där allt tyder på att det handlar om utdrag ur en översättning av Dëgotts arbete.

³¹ Lenin, brev daterat 28 oktober. CW 30, sid 91-92, ”To Comrade Serrati and to All Italian Communists”.

³² A Bordiga, *Il Soviet*, 20 februari 1920.

I Turin, som man då kallade ”Italiens Petrograd”, utkom sedan 1 maj en kommunistisk tidskrift, *L'Ordine nuovo*, utgiven av unga intellektuella som redan var mer kommunister än socialister. De hade kastats in i alla aktioner och debatter inom proletariatet i Turin under dessa år av kamp, intellektuellt tumult och agitation. Syftet med tidskriften var att ”till italienska översätta de viktigaste teserna i Kommunistiska internationalens doktrin och taktik 1919-1920 (...), dvs de producerande massornas organ för att expropriera expropriatorerna, att ersätta bourgeoisien med proletariatet i förvaltningen av industrin och följaktligen också staten”.³³ Kring Antonio Gramsci, en 28-årig intellektuell från Sardinien, fanns andra ungdomar, samtliga lika briljanta, som den 27-årige Angelo Tasca, den 24-årige Umberto Terracini, den 24-årige Alfonso Leonetti och den 26-årige Palmiro Togliatti. Lenin hyste stor respekt för tidskriften, som han ansåg vara en äkta kommunistisk tidskrift. En medlem av bolsjevikpartiet, Chaïm Heller, befann sig i Turin sedan oktober 1919 och deltog i arbetet under namnet Chiarini.

Storbritannien befann sig på efterkälken. Ändå höll en kommunistisk rörelse på att utvecklas där under oklara och kaotiska former. Sådana inslag fanns inom Independent Labour Party (ILP), pacifistiskt och ofta religiöst präglade, inom British Socialist Party (BSP) – som för övrigt skulle begära inträde i Komintern –, inom Rörelsen för arbetarkommittéerna, som uppstått ur nätverket av shop-stewards och var antiparlamentarisk och anhängare av ”direkt aktion”, inom Socialist Labour Party (SLP) som framför allt var rotat i Skottland, inom Sylvia Pankhursts Socialist Workers Federation, som fötts ur en splittring av den feministiska rörelsen, samt i South Wales Socialist Society. 1919 ägnades åt oändliga diskussioner om samgående präglade av polemik om parlamentarismen, om ”unionistiska” organisationer skulle ersätta fackföreningarna som i Tyskland, samt häftig tävlan om att stå i gunst hos Kominterns hemlige representant, Fedor Rothstein, som verkade under namnet John Bryan och hade anlät för att driva på enandet och förfogade över betydande ekonomiska resurser. John Maclean, som åter arresterats och dömts till ett tungt fängelsestraff 1918 – tiotusentals arbetare skanderade ”Johnny, Johnny!” då – hade visserligen frigivits i slutet av året men var sjuk, nära utmattning, arbetslös och mer och mer besatt av den nationella frågan i Skottland, som en del försökte få honom att inse bara kunde lösas av ett brittiskt kommunistparti och under inga omständigheter av ett skotskt, vilket han var övertygad om.

Ett politiskt Babels torn?

Det fanns således två sorters organisationer som tvekade inför den nya Internationalen, anslöt sig eller planerade att göra det.

Å ena sidan fanns traditionella socialdemokratiska partier, ofta masspartier, med starka revolutionära strömningar framför allt i arbetarbasen eller bland tidigare frontkämpar som rest sig mot kriget och dess väldiga massaker, men också en verklig hängivenhet gentemot traditionella sätt att agera, en organisationsform inriktad på val, en taktik som bestämdes av agerandet i parlamentet. Det var fallet med det italienska partiet, vilket som vi har sett hade anslutit sig strax efter bildandet av Komintern och i vars led fanns antikrigsaktivister men även socialpatrioter och reformister som Filippo Turati, som var en symbol för dem alla.

Å andra sidan fanns aktivister, ibland medlemmar av just dessa socialistpartier, men som var synnerligen engagerade för vad man i USA kallade ”unionism” och i Europa ”revolutionär syndikalism” eller ”anarkosyndikalism”. Den hänförelse som fick dem att fullständigt ta avstånd från parlamentarismen fick dem också att fördöma själva principen om ”politiskt agerande”, de vägrade ta ställning för ett ”arbetarparti”, hyllade industrifacken som långt överlägsna yrkesfackföreningarna i kampen för att omvandla världen.

De grupperingar som plötsligt anslöt sig till Kommunistiska internationalen, givetvis bildade i ett helt annat sammanhang och historiskt förlopp, var nu en provkarta av de mest varierande typer

³³ A Gramsci, ”Vårt program”, *Ordine nuovo*, nr 3-4, 1-15 april 1924.

och nyanser under samma etikett: ”kommunistisk”. Samtidigt som såg de sig som jämställda med och som lärjungar till bolsjevikpartiet, som ofta direkt eller indirekt påverkat dem när de bildades.

Den 9 mars 1919 hade aktivister, som kommit från Ryssland grundat den illegala organisationen Jugoslaviska revolutionära kommunistiska unionen. Socialistiska arbetarpartiet (kommunistiskt) i Jugoslavien (i själva verket serbiskt-kroatiskt-slovenskt-bosniskt) föddes vid enhetskongressen i Belgrad mellan den 20 och 23 april 1919 genom att olika socialistiska grupperingar från olika nationaliteter gick samman efter ingående diskussioner med Kiev, där Milkić, medlem av Sydbyrån, befann sig. Det fick pengar efter Ivić resa till Charkov och efter en längre rapport om förberedelserna för sammanslagningen. Vid årsskiftet hade det 50 000 medlemmar med en stor minoritet som var beslutet att varken lämna partiet eller Andra internationalen och det förblev ett parti lett av ”centrister”. De främsta ledarna var Filip Filipović och Zivko Topalović, sekreterare, Sima Marković och Copic, som kommit från Ryssland. Den 1 maj grep polisen alla kommunistiska ledare i Bosnien efter demonstrationer där och en strejk med 200 000 deltagare. Gripandena ledde till nya demonstrationer och när de slogs ned i juli orsakade det upplopp. Mer än 1 000 arresterades. Åtskilliga kommunister dömdes vid rättegången i Nis.

Det bulgariska kommunistpartiet bildades i maj 1919 genom att det socialdemokratiska partiet *tesnjak*, som sedan gammalt stått nära bolsjevikerna, omvandlades till kommunistiskt. Men det anslöt sig först senare till den nya Internationalen. Det hade då drygt 20 000 medlemmar och fick 20 procent av rösterna vid valet 1920. Det hade emellertid intagit sekteristiska positioner och var ändå i konflikt med en minoritet som var än mer sekteristisk och hade som princip att ta avstånd från allt parlamentariskt agerande.

Det vänstersocialdemokratiska partiet i Sverige med Höglund och Ström hade 17 000 medlemmar och anslöt sig till Komintern den 14 juni 1919. Förmodligen en mindre betydelsefull händelse än att det norska arbetarpartiet med 30 000 medlemmar under målaren Martin Tranmæl anslöt sig den 8 april 1919. Partiet ville ändå bevara sitt oberoende inom Internationalen.

Den 12 juli uttalade sig det schweiziska socialistpartiets exekutivkommitté för att gå med i Komintern och det godkändes vid kongressen i Basel den 17 augusti. Men vid en medlemsomröstning fick förslaget 8 722 röster medan 14 612 röstade mot. Det ledde inte till någon splittring även om båda sidor förberedde sig på det.

Den 22 juni meddelade det polska kommunistpartiet att man skulle ansluta sig. Det hade redan beslutat att inte delta i valen när man i början av 1919 vägrat att ”registrera” sig i enlighet med lagen och gick därmed över till en underjordisk verksamhet som skulle vara det närmaste kvartsseklet. Partiet hade cirka 6 000 medlemmar. I augusti begärde partiet i Ostgalizien att få bli medlem av Komintern. I den regionen pågick ett direkt bondeuppror vars ledare, Tomasz Dombat, skulle ansluta sig till kommunistpartiet. Ledarna för det – Brand, Donski, Prochniak – var långt ifrån lika kända som de som blivit kvar i Ryssland och var aktiva i Lenins parti.

I augusti 1919 omvandlades en grupp med ursprung i socialistrevolutionärerna och påverkade av ukrainska nationalister till Ukrainas kommunistiska parti ”borotbistiskt” och ansökte om medlemskap i Komintern: det var mer populärt och mer ukrainskt än det officiella partiet och räknade en rad dugliga personer i sina led.

I september anslöt sig det lilla kommunistpartiet i Alsace-Lorraine samt ukrainska federationen i det amerikanska socialistpartiet.

Antalet medlemmar av det österrikiska kommunistpartiet tunnades ut strax efter ”Bettelheimeriet”. I ledningen försvann Elfriede Friedländer, som var helt misskrediterad och begav sig till Tyskland, samt Rothziegel som dödades vid den ungerska fronten. Steinhardt arresterades i Rumänien strax efter kongressen i Moskva men frigavs senare.

Andra partier som kallade sig kommunistiska var bara sekter: det grekiska socialistiska arbetarpartiet hade knappt 2 000 medlemmar och där fanns en tendens som var pro-Komintern

ledd av Ligdopoulos och Tzoulatis, tidigare ledare för ungdomsförbundet, och med tidskriften *Kommounismou*. Här kan också nämnas det ”gammelkommunistiska” partiet i Schweiz, som uppstått ur gruppen *Forderung*.

Det är svårt att definiera kommunistpartiet i Mexiko³⁴, en anarkosocialistisk gruppering med under 1 000 medlemmar, som grundats av mexikanska aktivister och amerikaner som flytt undan repressionen (*slackers*) och som begärde medlemskap i Internationalen i september 1919. Bland medlemmarna fanns indiern M N Roy, som var partiets representant vid Andra kongressen. I början av oktober träffade han, tillsammans med Rafael Mallén, en student från Detroit, sin ”skötare”, Michail Markovitj Grusenber, alias Borodin, som var medarbetare i Kominterns sekretariat, och som på några veckor lyckades rekrytera Francisco J Múgica, en av generalerna i den mexikanska revolutionen. Men partiet kännetecknades av oreda.

Utvecklingen blev dramatisk i Socialist Party of America³⁵, som den 1 september 1919 i slutet av partikongressen i Chicago splittrades i två mot varandra stridande partier; Communist Party of America, med stöd i federationerna av slavisktalande i det gamla socialistpartiet, samt Communist Labor Party, som såg sig som ett ”amerikaniserat” parti, under ledning av journalisten John Reed, den talangfulle författaren till *Tio dagar som skakade världen*, som fängslats av skådespelet under revolutionen 1917. Tillsammans hade de båda inte mer än 40 000 medlemmar och båda begärde nu medlemskap i Kommunistiska internationalen.

Samtidigt som partier uppstod genom sammanslagningar började också splittringarna inom Internationals led och i kommunistpartierna. Det väckte ingen större oro eftersom det sågs som något som ingick i organisationernas dialektiska utveckling. I september 1919 bildades däremot i USA National Labour Party på initiativ av John Fitzpatrick, en facklig aktivist från Chicago och berömd från flera stora strejker. Det nya partiet baserade sig på starka lokala fackföreningar och skulle förena partier som uppstått i andra stater.³⁶ På initiativ av en organisationskommitté under ledning av William Z Foster, vän till kärnan i franska *La Vie ouvrière*, inleddes den 22 september 1919 en strejk inom stålindustrin, som skulle få 365 000 arbetare bakom sig och pågå i tre månader. Sammanstötningarna med ”kosackerna” ur den ridande polisen i Pennsylvania ledde till 22 döda under vad som liknade ett rent inbördeskrig. Arbetsgivarna släppte inte bara loss sina vanliga *vigilantes* mot arbetarna, utan också specialstyrkor från polisen: under hösten 1919 inriktade sig *Palmerräderna* – som fått sitt namn efter den justitieminister som ledde repressionen – på att slå ned alla ansatser till omgruppering.

Flera internationella möten uttalade sig också för Tredje internationalen. Så skedde vid Imolakonferensen, som samlats den 10 oktober 1919 i samband med PSI:s kongress, med deltagare från de franska och schweiziska socialistpartierna, en sloven, en österrikare och engelskan Sylvia Pankhurst. I slutet av december deltog hon också vid en konferens i Frankfurt-am-Main. På initiativ av Berlinsekretariatet hade där samlats representanter för det ryska partiet (Thomas), det polska (Bronski), det rumänska (Valeriu Marcu), det tyska (Clara Zetkin) och det österrikiska (Karl Frank).³⁷

En av de sista klasstriderna 1919 ägde rum i Bulgarien i december³⁸. Kommunisterna och socialisterna stödde en vild strejk på järnvägarna och uppmanade till generalstrejk den 28 december. Stamboilskij gjorde allt för att krossa strejken och lyckades i sitt uppsåt genom att omväxlande använda arresteringar och mobiliseringsorder. Strejken avbröts den 5 januari. Transportarbetare och gruvarbetarna i Pernik fortsatte ändå. Deras strejk avslutades den 19

³⁴ Om kommunismens första steg i Mexiko se de första kapitlen i Arnoldo Martínez Verdugo, *Historia del Partido comunista mexicano*

³⁵ T. Draper, *The Roots of American Communism*.

³⁶ N. Fine, *Labor and Farmer Parties in the United States 1828-1928*.

³⁷ Se texterna från denna konferens i P. Broué, éd., *Du Premier au Deuxième Congrès de l'Internationale communiste*, s. 281-305

³⁸ Bell, *The Bulgarian Communist Party from Blagoev to Zhivkov*, s. 27-29.

februari. Stamboilskij avstod nu från alla bestraffningar och återgav det bulgariska kommunistpartiet alla dess rättigheter och möjlighet att verka normalt. Men det var bara början till en lång och tragisk konflikt.

Epoken av väpnade strider och inbördeskrig var långt ifrån över i Europa.

Lästips

På svenska:

E H Carr: [Ryska revolutionen del 3](#).

Fernando Claudín, [Krisen i den kommunistiska rörelsen, band 1](#)

John Riddell: [Partiorganiseringen i Lenins Komintern](#)

Alfred Rosmer, [Moskva under Lenin](#)

Trotskij: [Kommunistiska internationalens fem första år](#).

Komintern-dokument: [Kominterns första kongress](#), 1919.

Om Tyskland:

Anders Hagström: [Den tyska revolutionen 1918-19](#).

Ottokar Luban: [Rådlösa Rosa - KPD:s ledning och upproret i Berlin i januari 1919: Myt och verklighet](#)

[Pierre Broué försvarar sin avhandling \(om Tyskland 1917-23\)](#)

På engelska:

Pierre Broué: *The German revolution, 1917-1923* (2005 och 2006). Utdrag: [The German Revolution 1917–1923](#)

På franska:

[Révolution en Allemagne](#) (hela boken)